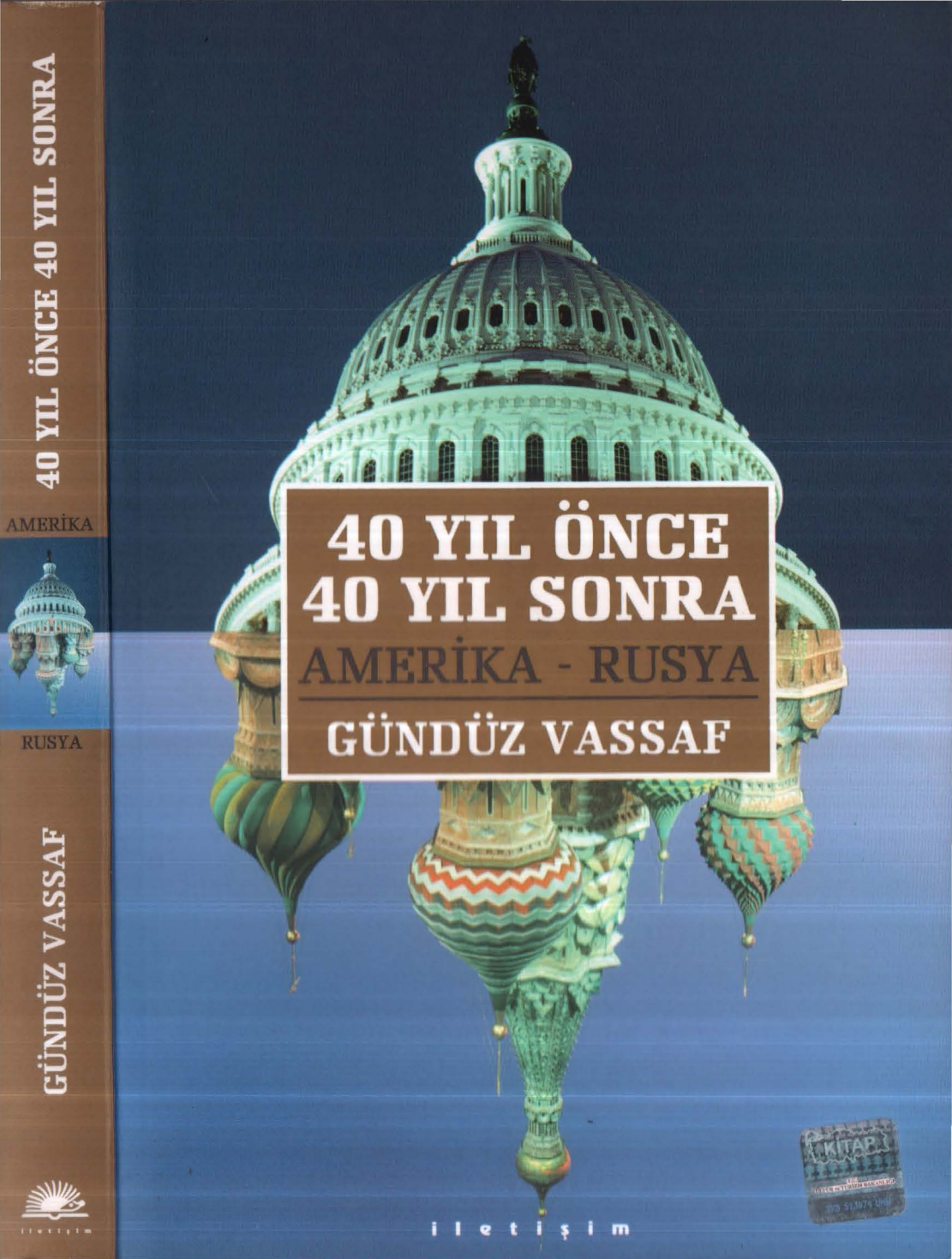

40 YIL ÖNCE 40 YIL SONRA
AMERİKA - RUSYA
GÜNDÜZ VASSAF
iletişim

GÜNDÜZ VASSAF

40 Yıl Önce 40 Yıl Sonra

Amerika - Rusya

GÜNDÜZ VASSAF'ın kitapları: *Cennetin Dibi, Cehennemе Övgü, Daha Sesimizi Duyurmadık/Avrupa'da Türk İşçi Çocukları, Zekâ ve Zekâ Testleri Nedir? Ne Değildir?, Annem Belkıs, 40 Yıl Önce 40 yıl Sonra: Amerika - Rusya.*

İletişim Yayınları 1138 • Çağdaş Türkçe Edebiyat 156
ISBN 975-05-388-0
© 2006 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2006, İstanbul (2000 adet)
2. BASKI 2006, İstanbul (1000 adet)

EDİTÖR Kıvanç Koçak
KAPAK FİKRİ Doğan Morgan Vassaf
GRAFİK TASARIM Hakkı Mısırlıoğlu
ÖN VE ARKA KAPAK İÇ FOTOĞRAFLARI "Tweedledum ve Tweedledee", *Through the Looking Glass and what Alice Found There (Aynanın İçinden)*, Lewis Carroll
KAPAK FİLMİ Mat Yapım
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Kevser Güler - Belce Öztuna
MONTAJ Şahin Eyilmez
BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

GÜNDÜZ VASSAF

40 Yıl Önce 40 Yıl Sonra

Amerika - Rusya

iletişim

Sedef'e

TEŞEKKÜRLER

Hüsnü Abbas, Suat Aysu,
Hasan Deniz, Senem Erdoğan,
Şahin Eyilmez, Mesude Karakaş,
Kıvanç Koçak, Nurgül Şimşek,
Nihat Tuna (İletişim ekibi)

Pınar Göktürk, Andrea Fabbri,
Victor Kac, Xenia Kravchenko,
Hakkı Mısırlıoğlu, Lyvia Morgan,
Argun Okumuşoğlu, Betül Tanbay,
Elvan Umur

Boğdular bizi.

Dünyayı bölüştükçe bizi de böldüler.

Amerika ve Rusya, 20. yüzyıl boyunca, karşılıklı düşmanlık üzerine kurdukları dünya düzeninde, ezerek, kandırarak dünyanın gündemini belirledi. İmparatorluklardan biri silahlanma yarışında pes edince, oyun bitti.

Hasımsız kalan Amerika, gölge tahtında çaresiz hayaletlere can vererek, cezbesiz iktidarını sürdürüyor.

Bu kitap, anlamını yitiren bir yüzyılın kapanış döneminin anıları.

Bu kitap, yüzyılın tarihini kanıksattıranların kanıtı.

Bu kitap, asık yüzlü, tekdüze totalitarizmin şıklı seçeneklere dönüşümünün tarihinin tanıklığı.

GÜNDÜZ VASSAF

Boston, 2006

"Her gezgin gezdiği yeri yaratır."
Nikos Kazancakis

İÇİNDEKİLER

WASHINGTON *15*

I. KİLİSEDE ÖPÜCÜK, OKULDA KUR'AN *21*
11 yaşımda Amerika
"Duvarın iyisidir, iyi komşu yapan"
Sokaklarda kalorifer, havuzlarda portakal suyu

II. '68 KUŞAĞI KULUÇKA DÖNEMİNDE *31*
İnce demokrasi: Bir belediye başkanının devrilişi
Amerikan ideolojisi nasıl öğrenilir?
Domuz havuzunda ilan-ı aşk
Dünya Savaşı'nda beyaz bikinili kadın
Zenci gibi şarkı söyleyen bir beyaz bulsam... Elvis Presley
Amerikan rüyası ve "Satıcının Ölümü"

III. WASHINGTON'DA SEKS VE SİYASET *47*
Yalan söylüyorlardı, yalanlarına inanmadık
Üçüncü buluşmamızda soyunabiliriz, dördüncüde...
Mao, Beatles ve İsrail Büyükelçisi İshak Rabin
Pankart Kiralama A.Ş.

IV. ...VE PENTAGON'U KUŞATIYORUZ *61*
Vietnam'dan sonra Amerika
Yürüyüş başlıyor!
Namlunun ucunda papatya
LSD ve CIA

V. PASİF DİRENİŞTEN ŞİDDETE:
WASHINGTON YANIYOR! *75*
Amerika'nın sırrı: Değişmeden değişmek
Beyaz adamının kadınını bozmak
Zenci ayaklanmalarından Genelkurmay Başkanlığı'na

VI. "ONLARA ÖZGÜR OLMADIKLARINI
SAKIN SÖYLEME!" *87*
Dini diktatörlüklerden günümüze
Erotik politika
Şeytan cehenneme nasıl girdi?
Sevgili Jim Vietnam'a gitmeyince

VII. '68'LİLERİN MİRASI *99*
Acid testlerinden taşra diskoteklerine
Farklılık fabrikası
Başıboş bıraktığımız iktidarlar

MOSKOVA 1966 ..... *105*

I. TATYANA *111*
Soğuk Savaş'ta aşk
Sovyet sürgününde dayıma kavuşmak
Komünist düşmanlığının paranoyak boyutları
Transatlantik sofralarından alkoliklerin vapurlarına
Türk solunun tabuları

II. ŞÜKRÜ, BANA TRAKTÖR YOLLA *123*
Leningrad'da talih kuşu

Dayım devrim düşmanı mı?
Moskova'da üç korku
Türkiye Komünist Partisi'nin mirası
CIA ve KGB üstünden Adana

III. İKİ KOMŞU: NÂZIM HİKMET VE BORIS PASTERNAK *133*
Amerika niçin bize saldırmak istiyor?
Psikoloji ve propaganda: Nasıldı ama zencinin ayakkabıları?
Moskova'da zekâmı ölçtürdüm
Bakire kızlar mezarlığı Novodeviçiy
"Sen, vicdan ve korku oburu çağımızda..."

IV. "BURAYA FAŞİZM GELMİŞ" *145*
Peredelkino'da çay
Türkiye Cumhuriyeti'nin demir perdesi
Stalin'in garip arzusu
Sovyet dehşetinden Türkiye sefaletine

MOSKOVA, 40 YIL SONRA *155*

I. NELER DEĞİŞMEMİŞ? *161*
Rusya için vize pazarlığı
Proleterya diktatörlüğünden sömürü cennetine
Ortodoks Patriği'nin Rolls Royce'u
Bin Ladin'in koltuk değnekleri

II. CAFÉ PUŞKIN *173*
Post-totaliter stres sendromu
Kuş çığlıklaryla alarm sesleri
Ruhlara inanır mısınız?

III. SOSYALİZME KÜLTÜR BORCUMUZ *183*
Moskova korku içinde: Amerika ne zaman bizi işgal edecek?
Lenin'in yerine şeytan heykeli
Gönüllü totalitarizmin yeni bireyleri

IV. MOSKOVA GECELERİ *193*
Hedonistler için Moskova Rehberi
Kontes: "Niye bu kadar içiliyor?"
"Hayat başkalarıyla tanışma sanatıdır"
Çeçenistan'dan Timur için
Rus kızlarına hakaret ediyorsun!
Abramoviç'e tek yıldız

V. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA SOVYETLER BİRLİĞİ *207*
Şairlerden Stalin portreleri

VI. SOSYALİST DÜŞLERDEN
KAPİTALİZM DÜŞKÜNLÜĞÜNE *215*
Moskova Golf Kulübü
Gizli Serviste Çalışanlar Bayramı
"Sevmek istiyorum, nefrete mecburum"
İzleyen izlenen olacak
Ayrılırken

SAN FRANCISCO'DA ŞÜKRAN GÜNÜ *227*

I. TÜRKİYE NASIL HİNDİ OLDU? *233*
Kadınlar neden geç kalır?
Kızılderililere Boston'a giriş yasağı
Amerika'da sefalet ve sefahat
Git deyince giden, düşün deyince düşünenler
San Francisco'da İstanbul
İngilizce'nin itibarsızlaşması

II. RENKLİ TARİHİN SUSKUN AZINLIKLARI *247*
İsa'nın kayıp yılları
Demokrasi soytarılık olunca...
Haight Ashbury'de etobur bitkiler
Japon mahallesinin Harlem oluşu
Amerika'yı dünyada en çok seven ülke?
İslâm toprağında olmayınca

III. HİNDİ SOFRASINDA *261*
Alarmla uyanmak
Annesi Kanarya Adaları'ndan, babası Labrador
"Ya tekneye hemen atlarsın, ya beynini dağıtırım!"
Black is beautiful/ Ne mutlu Türküm diyene!
Çin'de tuvalete gidememek
Google'da komşu avı
Kızılderili muhallebisi ve imam bayıldı
Fiyatlarıyla yargılanan savaşlar

IV. AMERİKA'NIN FALI *275*
"Beni niye Malezya'da doğurmadınız?"
Kedilerin insanlarla konuşma özelliği
Eşcinseller başkenti
San Quentin'de elektrikli sandalye
Dünyanın ilk kot pantolonu
"Moloch, memesi yam yam dinamo!"
Tekerlekli afiş olarak otomobil
Amerika'da Çin İmparatorluğu

V. ALCATRAZ KADINLAR KULÜBÜ *291*
Alışveriş merkezinde terörizmle savaş
Kızılderili topraklarında hapishane turizmi
"Harikaydı değil mi?"
St. Francis Oteli'nin kayıp anahtarı
Kapanış Çin sofrasında

YOLCULUK NE ZAMAN BİTER? *303*

WASHINGTON

"Amerikan Bayrağı, John F. Kennedy ve Jackie Kennedy",
Josef Wittlich.

"Amerika'nın özelliği hayat dolu olması; her şey, herkes değişim halinde.

Amerika'nın özelliği tekdüze olması; değişen her şey, herkes, birbirine benziyor."

Alexis de Tocqueville,
Amerika'da Demokrasi, 1835-39

I.
KİLİSEDE ÖPÜCÜK, OKULDA KUR'AN

Portre, Mehmet Nâzım.

11 yaşımda Amerika

Oturma odamızın penceresinden bakınca ilk göze çarpan, vilayet binasının altın kubbesi. Şehrin küçük tepesine kurulmuş kırmızı tuğlalı binanın üçüncü katında kiracıyız. Ufukta, sonbahar renklerine bürünmüş, ismi Kızılderililerden kalma, Merrimack Nehri'nin aktığı vadi. "En iyi Kızılderili ölü Kızılderilidir" demişler, Amerika'nın ilk sakinlerini sürmüşler, katletmişler, isimlerine dokunmamışlar. Dağ, taş, tepe Kızılderili adları. Doğu Anadolu'da köy, kasaba, İstanbul'da mahalle isimleri değiştirilerek tarih unutturuluyor. Burada tarihsizleştirerek tarihi unutturuyorlar. İsimlerin yeni anlamlarıyla geçmişi anlamsızlaştırıyorlar. Soykırıma uğratılan Cheerokee, otomobil markası; beş millete bölünmüş Iroquis'ları 16. yüzyılda tek bir devlette birleştiren Hiawatha, Boğaz'da seyreden ABD Başkonsolosu'nun teknesinin adı; Irak işgali öncesi Mezopotamya'yı yerle bir ettikleri füzeler Tomahawk; Apache, askeri helikopter, beyazların Boston dediği Shawmut, banka. Yahudi soykırımından

sonra Almanların otomobillerine, sürat teknelerine, süs köpeklerine Yahudi isimleri verdiklerini düşünebiliyor musunuz? Yoksa, Kızılderili isimlerine özgü bu garip istisna dışında, göze batmayayım, önyargıların hedefi olmayayım, sorulduğunda, bin defa tekrarlamayayım diye burada ismini değiştiren çok. Teyzemin oğlu Halim'e "Hal", torunu Osman'a "Oz" diyorlar. Kuzinim Belkıs, "Bell"; dayımın torunu Atiye, "Tia"; yengemin kızı Gülnur, Gül'ün karşılığı "Rose." Bana da ilk geldiğimizde, 11 yaşımda takılan isim, göbek adım Yusuf'un Tevrat'daki karşılığı "Joseph". Burada ilkokuldaki adım Joe Vassaf.

Oturduğumuz şehrin bütün sokaklarını, hatta bütün evlerini tanıdığımı söyleyebilirim. Boston'ın 90 kilometre kuzeyinde, New Hampshire eyaletinin başkenti Concord'a 1957'de taşındığımızda 11 yaşındaydım. Türkiye'den alıştığımın tersine sınıf arkadaşlarımın derslerde kopya nedir bilmemesine şaşmış, bunlar ne biçim arkadaş demiştim. Sonra onlarla birlikte izci olup, çadır kurmanın, yağmurda ateş yakmanın, zehirliyle zehirli olmayan mantarları ayırtedip ormanda aç kalmadan yaşamayı öğrenmenin yanısıra, izciliğin "her gün birisine yardım etmelisin" şiarıyla, yaşlı bir kadının kaldırımdan karşıya geçmesi, komşumuzun üçüncü kattaki dairesine alışverişinin taşınması gibi ufak tefek işlerde yardımcı oldum. Hafta sonları farklı Protestan mezheplerine bağlı kiliselerin toplantı salonlarında yapılan danslı partilerde ilk kez yanak yanağa dansedip kızlarla öpüştüm, yeni çıkan transistörlü radyomdan geceleri yatakta Elvis Presley ile rock müziğini keşfettim, belediye ve yine kiliselerin düzenlediği, mevsime göre değişen, bowling, basket, beyzbol ve buz hokeyi liglerinde oynadım, zengin, fakir birçok arkadaşım gibi 11 yaşımdan itibaren cep harçlığım için farklı işlerde çalıştım. Şehri iyi tanımam, ilk işimdeki beceriksizliğimden. Her cuma, bisikletle abonelere da-

ğıttığım haftalık televizyon dergisi için, ilk abone kayıtları yaptığımda, o ev senin bu ev benim kapı çaldım. Anlaşılan çoğu kişinin evde olmadığı saatlerde müstakbel müşteri avına çıkmışım ki, hedefim 40 aboneyi –tutturabilirsem dergi başına dört sente ilaveten basket topu da alacaktım– ancak şehrin tüm mahalllerine yayılarak bulabildim. Böylece Concord'u her hafta bir ucundan öbürüne turladım. Limonata, kurabiye ikram edilen evlerde, kiminin boyunun yetişemediğinden ampul değiştirdiğimden, kimi yalnızlıklarından bir iki çift laf etmek istediğinden dergileri dağıtmam saatler sürdü. Zaman darlığından, kar da bastığında, babam otomobiliyle beni dolaştırdığında, ilk işim astarı yüzünden pahalı oldu. Ama daha 11 yaşındayken her tür ve yaştan insanlarla tanışıp evlerinde sohbet edebilmek hoşuma gitti. Sonraki yıllardaki gelip geçici işlerimde, garson, şehrimizdeki akıl hastanesinde gardiyan, dağlarda, göl başlarında sayfiye otellerinde film makinisti, butikte tezgâhtar olarak çalıştım, farklı farklı insanlarla tanıştım.

"Duvarın iyisidir, iyi komşu yapan"

Tutumlu, yardımsever, gösterişten hoşlanmayan insanlardı 17. yüzyılda İngiltere'den buraya ilk yerleşenler arasında olmakla övünen Concord'lular. Sonraki yıllarda ben yatılı okulda, babam da başka bir eyalette çalışırken, kar fırtınaları bastırdığında evde tek başına kalan annemin yolunu sabahları kimin açtığını fark ettirmeyecek kadar mütevazıydılar. Bırakın birilerini çekiştirip arkasından konuşmayı, New England eyaletlerinin diğer ahalisi gibi, yolda rastladığınızda merhabadan öte sözleri olmayacak kadar ketum, mesafeli insanlardı. Telefonda bile o kadar az konuşurlardı ki, hattımız tanımadığımız başka iki aileyle müşterekti. Numaralarımız farklı olduğundan her evde telefon ayrı çalar, biz te-

lefon etmek istediğimizde ahizeyi kaldırdığımızda komşumuz konuşuyorsa, usulca kapatıp birkaç dakika beklememiz yeterdi hattın boşalması için.

Herhalde New Hampshire insanını en iyi şairi anlatır. Robert Frost'la tanıştım diyemem ama birkaç şiirini ezbere biliyordum, çalıştığım lokantada bardağına su doldurduğumda. Hayatımda ilk kez yazdıklarını okuduğum bir yazarla tanışmanın heyecanıyla, o gün havanın sıcak olduğundan da medet umarak, "Keşke" dedim, kendi kendime, "inşallah çok susamıştır da birkaç bardak daha su içer". Kıştan sonra duvarlarını tamir eden iki çiftçiyi, "The Mending Wall" (Duvar Tamiri) şiirinde şöyle tasvir eder Frost,

Tepenin ötesinde oturan komşuma haber saldım
Bir gün buluştuk sınırımızın çizgisinde,
Birlikte yürüyerek örmek için aramızdaki duvarı.
Yürüyoruz duvar boyunca, ikimiz ayrı tarafta
Her birimiz, kendi tarafına düşen taşlarla.
Bazıları yassı, bazıları gülle gibi yuvarlak
Üflemek lazım hepsi birbirinin üstüne otursun diye,
İşimiz bitene kadar bari kalsalar koyduklarımız yerlerde.
Parmaklarımız nasır tutuyor, kaldırdıkça taşları
Açık havada oynanan oyun sanarsın yaptığımızı.
Bir tarafta biri, diğeri öbür tarafta,
Hepsi yerli yerinde, ama ne gerek var ki bu duvara?
Onun toprağı çam, benimki elma bahçesi,
Ağaçlarım gitmeyecek ki kozalaklarını yemeye,
Diyorum da,
O da, "Duvarın iyisidir, iyi komşu yapan," diyor

(The Poetry of Robert Frost, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1967, çev. G. Vassal)

Sokaklarda kalorifer, havuzlarda portakal suyu

Okulumda tahmin edemeyeceğim kadar mutluydum. Ankara'da, geç kaldığım için koşarak gittiğim ilkokulumda, işin garipliğinin farkındaydım, koşa koşa dayak yemeye gittiğimin. Her gün olmasa da, başkentin bu güzide okulunda, çoğu yüksek düzeyde devlet erkânının, bakanların, milletvekillerinin çocuklarının gittiği Kızılırmak Caddesi'ndeki Ayşe Abla'da bile kulağımız çekilir, birleştirdiğimiz küçücük parmaklarımıza öğretmen cetvelle vurur ya da hoşuna gitmeyen bir şey yaptığımızda sınıfa arkamız dönük bir köşede ders boyunca kıpırdamadan ayakta beklerdik. Concord'da mutlu olmaktan da öte şaşakalmıştım. Evet, çocukluğumda düşlediğim gibi Amerika'nın* sokaklarında kalorifer, yüzme havuzlarında portakal suyu yoktu ama gavur yeridir diye, annem bana tarihi bir kiliseyi göstermek istediğinde ona karşı çıkıp içeri girmeyişimin anlamsızlığını kısa zamanda öğrendim. Anayasa Mahkemesi yasaklayana kadar, ABD'de okula her sabah *İncil*'den dua okunarak başlanırdı. Türkiye'den geldiğim için Müslüman olduğuma kanaat getiren öğretmenim kütüphaneden bir *Kur'an* bulmuş. Yıl boyunca sınıfta her sabah bir öğrenci *İncil*'den dua okudu, bir öğrenci de *Kur'an*'dan. Türk olmanın da ayrıcalığı ile tanıştım. Müzik ve İngilizce öğretmenlerim askerliklerini Kore'de yapmışlardı. Türkiye'den geldiğimi öğrenince, askerlerimizin orada kahramanlıklarını anlatmaları, beni, Lefter'in iki, Metin'in bir golüyle Macaristan'ı 3-1 yenen milli takımımızın galibiyeti kadar gururlandırmıştı.

(*) Yazıda Amerika derken, bu kıtada yaşayan başkalarından, Amerika kelimesini sırf ABD'lileri düşünerek benim gibi kullananlar adına, özür dilemek istiyorum. Biliyorum bu kasten yapılan bir ihmal değil. Ama farkında olmadan yok saydıklarımız daha kötü, hem de kelimelerin nasıl bilinçsiz esiri olduğumuzun çarpıcı bir örneği değil mi?

Ankara bir memur şehri olmasına rağmen Türkiye'den alıştığım zengin yoksul farkı Concord'da yoktu. Türkiye'de subayların, hanımlarının, hatta çocuklarının, kendilerine tahsis edilen emir erlerini hizmetçi ya da yük hayvanı gibi kullanmalarının haksızlığına dayanamayan çocuk yüreğimdeki isyan, hiçbir şeyin abartılmadığı, hiçbir şeyin göze batmadığı bu 30.000 kişilik şehirde birdenbire kaybolmuştu. Evet, daha çok avukat ve doktorların oturduğu, şehrin yerlilerinin "Tepe" olarak adlandırdığı, bir mahalle vardı ama, herkesin çocuğu aynı okullarda okur, herkes aynı dükkânlardan alışveriş yapar, kimse rahat ve pratik kıyafetlerinden zengin-fakir diye ayırt edilemezdi. Amerika'ya özgü gruplaşmayı tanımam, küçücük şehrimizde 15'i aşkın ayrı Protestan mezhebinin kiliselerine kimlerin gittiklerini, kısacık zamanda öğrenmemle oldu. Ailem de, inancın felsefi düzeyde tartışıldığı, tanrı mefhumunun da sorgulandığı Unitarian Kilisesi'ne giderek Concord'un sosyal ve entelektüel yaşamına katılabilmenin asgari koşulunu yerine getirdi.

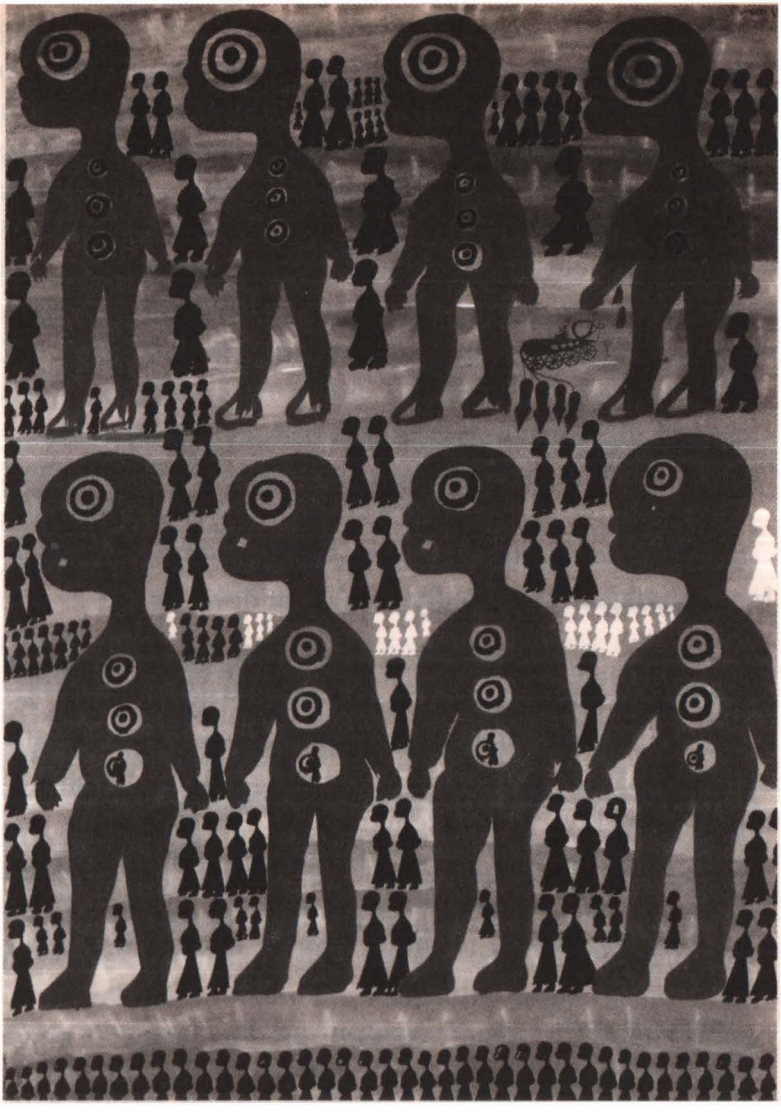
Neredeyse herkesin birbirini tanıdığı bu küçük New England şehrinde, hem buralı olduk, hem de buralı olmadığımızı, üstelik takdir ve kabul edilircesine belirttik. Oturma odamızın penceresinden gördüğüm vilayet binasının bayrak gönderinde, bir 29 Ekim gününde Türk bayrağının dalgalanması, bence bu bütünleşmenin en iyi ifadesiydi. Babamın farkına varıp katıldığı âdete göre, sayıları az da olsa Concord'da, Arnavutluk, Lübnan, Yunanistan, Haiti, Dominik Cumhuriyeti gibi çeşitli ülkelerden göçmenin varlığı, talep üzerine, ulusal günlerinde bayraklarının şehrin vilayet binasının gönderine çekilmesiyle kutlanıyordu.

Annemle bir gün Boston'da yolda yürürken Türkçe konuştuğumuzu duyan bir kadının nece konuştuğumuzu sorduktan sonra bana dönüp asla ana dilimi unutmamamı tembihlemesi de hâlâ aklımda.

11 yaşımdan sonra yaşadıklarım, Amerika'da geçen çocukluğumun sıcak duygularını sarsıp soğutmadı. Keyifle yaşadığım çocukluğumu, bugünden bakarak arkadan bıçaklamanın anlamı da yok. Herhangi bir yazar, kalemini oynatışına göre geçmişini, istediği gibi yeniden şekillendirebilir; onu nefrete de çevirebilir, hüzüne de. Hele kalemiyle fazla oynama hevesine kapılırsa, Nâzım Hikmet'in deyimiyle "bir çocuk gibi şaşarcasına bakarak yaşamanın" gerçeğini gömüp, yazdıklarının hayal ve yalanlarında kaybolup gider. Herhangi bir aşk nasıl sonuçlanırsa sonuçlansın, ilk anları aynı demde kalabildiği gibi, benim Amerika'ya duygularım da öyle. Ama anıların üstüne anılar biniyor. Zor olan, insanın sonraki anılarının yüküyle geçmişine bakmasını engelleyebilmesi. Yoksa kapıyı açınca neler çıkıyor.

II.
'68 KUŞAĞI KULUÇKA DÖNEMİNDE

"Kompozisyon", Carlo.

İnce demokrasi: Bir belediye başkanın devrilişi

Concord'un Belediye Başkanı'yla şehrin gazetesinde bir resmimiz var. Ben artık üniversite öğrencisiyim. Hangi vesileyle hatırlamıyorum babamla birlikte onu ziyarete gitmişiz. Babamla dost olmuşlar, hatta birlikte Washington'daki Türkiye Büyükelçiliği'ne, 29 Ekim davetine gitmişler, orada Başkan Johnson'la tanışmışlardı. Küçük bir şehrin belediye başkanının Washington'a gitmesi büyük olay. Belki gazetedeki resim de seyahat öncesi bu nedenle çekilmişti.

Birkaç yıl geçti.

İhale komisyonunun başındaki kişiyi görevden alınca, Belediye Başkanı aleyhinde kampanya başladı. İrlanda Kurtuluş Ordusu'na silah yolluyormuş, yolsuzluk yapıyormuş, nüfuzunu suistimal ediyormuş, görevini kötüye kullanarak polisi, Concord'un tek gazetesinin başyazarının peşine takmış. Şehir çalkalanıyor. Gerçekle yalanı ayırtetmek mümkün değil. Ama zenginlerin, şehrin "Tepe" diye adlandırdı-

ğımız mahallesinde oturanların, başkana karşı çıktıkları açık. Olağanüstü bir toplantıyla Belediye Başkanı Hal Quinn görevden alındı. Kararı alan heyetin üyeleri, benim de katıldığım vatandaş kalabalığının protestosuna maruz kalmamak için, toplantı salonunun arka kapısından kaçıp polis himayesinde evlerine götürüldü. Mahkeme kararı bozdu, üst mahkeme de alt mahkemenin kararını. Concord'un bir daha belediye başkanı olmadı. Artık "halktan" birisinin Concord'a belediye başkanı seçilmesi mümkün değil. Mümkün değil, çünkü şehrin ileri gelenleri çeşitli toplantı ve oylamalar sonucu belediye başkanı kurumunu lağvetti. O günden bu yana, belediye meclisinin tayin ettiği maaşlı, profesyonel şehir yöneticisi var.

Geride bıraktığım 1950'li yılların Türkiye'sinde politikacılar ve yüksek bürokratların sözü geçiyordu, burada zenginlerin.

Birkaç yaz garsonluk yaptığım, Robert Frost'un bardağına su koyduğum otel, şehrin kenarında, yeni yapılmış kuzey-güney ile doğu-batı otoyollarının kesiştiği göbeğin yanıbaşında olduğundan, diğer motel ve lokantalar boşken, burası istisnai yerinden ötürü müşterisiz kalmaz, gelip geçenler burada konaklardı. Amerika'da en büyük eğlence alışveriş yapmak ise, çocukluktan itibaren küçük beyinlere işlenen de, ya başkan olmak ya da limonata, televizyon dergileri falan satarak para kazanmaya alışkanlık kesbettikten sonra, zengin olmanın yollarını bulmak. Otelin sahibinin yerini ustalıkla seçmesinin, zekâsından değil de Karayolları Genel Müdürü'nün akrabası olmasına bağlı olduğunu öğrenince, ideolojisi çalışana eşit şans tanıdığı iddiası üzerine kurulu Amerika'da, bizdeki "torpil" ya da "piston" kelimelerinin gündelik dile girmemesinde, düzenin ne kadar ustalaşmış olduğunun farkına vardım.

Psikiyatrist olan babam başka bir akıl hastenesinde çalışmaya başladığından evden ayrıldı, önce Kansas'a gitti, sonra Amerika'nın öbür ucunda, patatesiyle meşhur Idaho'ya. Çocuklar tarlalarda patates toplasın diye okulları erken tatil ettiklerini yazmıştı bir mektubunda. Hem okula daha az giderim diye, hem de babamı özlediğim için patates tarlalarında düşlemiştim kendimi bir ara.

Bu ülkede arabanız yoksa yandınız. Concord'da otobüs bile yok. Annem araba kullanmasını bilmiyor. Yaşantım, bisikletle gittiğim okulla ev arası sınırlı kalacağından, 14 yaşımda, 1961'de yatılı okula gitmeme karar verildi. Sanki başka bir gezegene gittim. Gerçi burslu okuyordum ama artık zengin çocukları arasına girmiştim.

Onlardan biri olmadığımı anlamam bir hafta sürmedi. Bir hafta bile gerekmedi okulun 232 öğrencisi arasında kaçının Katolik, kaçının Yahudi olduğunu, sevilmediklerini öğrenmem için. İtalyan asıllı Katoliklere "wop", Yahudilere "kike" diye taktıkları aşağılayıcı isimleri, umursamadan yüzlerine karşı bile söylüyordu çoğunluktaki Protestanlar. Devlet okulundayken eyaletleri ve başkentleriyle bildiğim, annem babamla seyahat edince gördüğüm yerlerle canlanan Amerika haritası, bu okulda zenginlerle Yahudilerin nerelerde oturduğunu öğrenmemle yeni anlam kazandı. Evin Boston'daysa, Beacon Hill ya da Brookline'da olmalıydı; zengin Yahudiler New York'ta Weschester County'de oturuyordu; benim gibi, okulun olduğu New Hampshire'da oturan yerliler, geri kalmış ülke çocuklarıydı; WASP diye bilinen beyaz Anglo Sakson Protestanların egemen olduğu ABD'nin kuzeydoğusundaki altı New England eyaleti dışında yaşayanların, ne kadar paraları olursa olsun, psikolojik haritalarımızda yeri yoktu. Bir tek Teksaslıların, o da sanki yabancı

öğrencilermiş gibi, ayrıcalığı vardı. Ama nereden gelirsen gel, gömleklerin, pantolonların, kravatların Brooks Brothers, ayakkkabılar Bass Weejuns, ceketler Harris Tweed ya da Madras'tan gelen Hint kumaşından, iç çamaşırlar Hanes olmalıydı.

Ne giyeceğimizi nasıl markalar belirliyorsa düşüncelerimiz de ancak etiketli olunca itibar görüyordu. Avrupa tarihi, Alman edebiyatı, hangi derste olursa olsun düşüncelerimizi bir "bilirkişi"nin yazdıklarıyla desteklemeliydik. Bunun pedagojik amacı bizi okumaya teşvik etmek, desteksiz atmamamızı sağlamaktı. Ama başkalarının düşüncelerinin papağanları olmaya başladığımızı fark edince, üç beş arkadaş hocalara oyun oynamaya karar verip, yazılı projelerimizde doğru olduğuna inandığımız düşüncelerimizi başkalarınınkiymiş gibi sunmaya başladık. İsmini uydurduğumuz otorite, Napolyon'un Waterloo'da savaşının hüsranla sonuçlanmasını, iklimin etkisine bağlıyor; başka bir otoriteye göre Bizans'ın ikonaları yasaklaması, papazların, güçlenen İslâm'ın ibadet biçimlerine özenmesinden kaynaklanıyordu. Oyunumuzun bile farkına varmadılar. Sonraki yıllarda ABD'de bu sistem tam tersine döndü. Eskiden rahatlıkla saçma bir düşünceye saçma diyebilirken, bugün orijinallik adına her şey kabul gördüğünden, hakaret sayılan saçma kelimesi bu gidişle sözlüklerden kaybolacak.

Okulda, yaşımızın hayal gücüyle cahilliğimizden kaynaklanan, temel sorularla gözlemlerimizi dile getirince, güler yüzle dediklerimiz dinleniyor, aynı güler yüzle, "nereden biliyorsun" diye ciddiye alınmıyor, sonra da "doğruları" öğreniyorduk. İçimizden gelen sesi dile getirmemiz isteniyor, hatta teşvik ediliyordu, ama otorite tarafından doğrulanmıyorsa, dışlanıyor, unutturuluyordu. Böylece derslerde kalıplara sokulup dip notlarla düşünmeye alıştırıldık.

Her sistemin, her ideolojinin kendi değerlerini yeni ku-

şaklara benimsetme biçimi var. Klasik totaliter rejimler, "yanlış" düşünceyi cezalandırarak amacına varıyor, ezberleterek "doğruyu" öğretiyor. Amerikan ideolojisinin esnek görünümü, esas gücünü aldığı temel kalıpları unutturuyor. Özgürce her şeyin ifade edilme olanağı sağlandıktan sonra, kimsenin, sistemin değerlerine ters düşmek istemeyeceği gönüllü aidiyet oluşturuluyor. Sonuçta bireyi yücelten, özgür olduğuna inanan, çoktan seçmeli şıklarıyla sınırlı, her şeyi birbirine benzeyen toplum çıkıyor.

Okulda düşüncelerimiz, düzen için kırpılıp kalıplaşırken, azdırılan duygularımızla aitliklerimizi kucaklamaya alıştırıldık. Her gün öğleden sonra ikiyle beş arası spora ayrılmıştı. Cumartesiler, maç günüydü. Herkes, yeteneğine göre seçildiği takımlardan birinde oynamaya mecburdu. Hafta sonu maçına moral hazırlığımız, pazartesiden başlayarak, müdürümüz ve hocalarımızın o haftaki rakip okulun adından, dozu artan şiddetle söz etmeleriyle başlardı. Cuma akşamı gelip de rakibimizi bir karış suda boğacak hale geldiğimizde, Amerika'nın müstakbel yöneticilerini yetiştiren bu nezih yatılı okulun bulunduğu köye öylesine uğrayacak biri kendisini Afrika'da geçen bir korku filminin setinde hissedebilirdi. Göreceği manzara şuydu: Üç katlı okul binalarının yüksekliğinde alev alev yanan koca kütüklerle beslenen ateş çemberinin etrafında, civar köylerden duyulan savaş nağralarıyla Kızılderililer gibi tepiniyor, yumruklarımızı göğe doğru kaldırarak, tamtamlar eşliğinde kendimizden geçiyorduk. Zaman zaman, okul müdüründen üçüncü takımın yedek oyuncusuna kadar biri, herkesin sesini bastırarak güçte rakip takımın adını bağırıp "Onlara ne yapacağız?" diye soruyor, hepimizin aynı anda haykırmasıyla uğultuya dönüşen "Öldüreceğiz, öldüreceğiz" sesleriyle tepinmeye devam ediyorduk.

Maç öncesi yaptığımız bu törenlerle bizden hiç farkı ol-

mayan, aynı markalarla giyinip aynı kalıplarla dünyaya bakan diğer okulun öğrencilerini, bir çırpıda aşağı mahlûkat olarak görüyor, onlardan, yeryüzünde yerleri olmadığı raddesinde nefret eder hale getiriliyorduk. Genç yaşta, düşman yaratmaya ve değiştirmeye böylesine şartlandırılıp alıştırılanların, ülkenin yeni yeni düşmanlarını benimsemeye yatkınlığını, onlara insanlık dışı muamelesini, bugün Amerikan yönetimi, tarihimizin başladığı Mezopotamya'yı yerle bir etmesiyle, eski dostu Irak'ı işgaliyle kanıtlıyor. Kimi ülkelerin "geleneksel" düşmanları var, pragmatizmin beşiği Amerika'nın düşmanları, anlık çıkarlarına göre, bir çırpıda değişebiliyor.

Domuz havuzunda ilan-ı aşk

Yatılı okulda kadın-erkek ilişkileri konusunda da dünyamın boyutları değişti.

Arada sırada başka özel okullardan otobüs dolusu kız, bizde düzenlenen danslara gelirdi. Haftalar öncesinden rastgele eşleştirildiğimiz kızlarla bizim adlarımızın listesi, okulun panosuna asılır, dağ başında küçük bir köyde olan okulumuzda, aylardır neredeyse hiç kadın yüzü görmemiş biz ergenlik çağındaki erkekler, heyecanla, merakla beklerdik, o nice düş ve dokunuşa gebe, kim olduğunu bilmediğimiz, birkaç saat boyunca beraber olacağımız kızı. Beklentilerimizin nasıl bir vahşetle gelenekselleştirilmiş olduğunu, "domuz havuzu" denilen bahsi müşterekte öğrendim.

Danstan önce herkes havuza üç-dört dolar koyuyordu. Okulun popüler üst sınıf öğrencilerinden oluşan komite, kızları, gelişlerinden otübüslere tekrar binip yollarına koyulana kadar, biz kavalyeleriyle birlikte izliyor, toplanan parayı, çirkinliğinden "domuz" diye tabir edilen kızla eşleşen erkeğe veriyordu. Ödülü almak için kızın çirkin olması

yetmiyordu. Oğlanın kızı, otobüse binene kadar ekmemiş, ona dünyasını altüst edecek iltifatlarla, ilan-ı aşk edercesine eşlik etmiş olması da gerekiyordu.

Değerlerim altüst oldukça ben de şaşkına uğradım. Önce onlar gibi olmaya, kendimi kabul ettirmeye çalıştım. Reddedilince kızdım, benim gibi burslu, ama kendisini kabul ettiren birisinin, kravatını çaldım. Derken, daha baştan kendisini kimseye kabul ettirmek gayretinde bulunmayan, parçalanmış bir aileden gelen, babası eyaletimizde iki kez girdiği milletvekilliği seçimlerini kaybettiğinden başarısız addedilen, sporda iyi olmadığı için dışlanan, çelimsiz, birisiyle arkadaş olup kendimizi şiir ve edebiyata verdik. Böylece, kimliğimi bir adresten diğerine taşıdım. Okulun ilk yılında ismimle, aksanımla, kıyafetlerimle dış görünüşte herkes gibiyken son yılım yaklaştığında, göbek adlarımı da kullanarak, Joe Vassaf'dan Gündüz Yusuf Hatiç Vassaf'a dönüştürdüğüm ismimle, aralarında Afrika'dan gelen birkaç öğrencinin de olduğu yabancı öğrenciler derneğine kaydoldum. Lisede son yılım için buradan ayrılıp İstanbul'da yatılı okula gittim. Şanslıymışım. Yoksa ben de hayata J.D. Salinger'in *Catcher in the Rye* (Çavdar Tarlasında Çocuklar) romanın kahramanı, Amerikan yatılı okul sisteminin kurbanı, Holden Caulfield gibi bakabilirdim:

> "Bavulu seninki kadar kaliteli olmayanlarla aynı odayı paylaşmak çok zor. Zeki, neşeli, güler yüzlü, iyi huylu olsalar da, yahu bu insan, bavulumun onunkinden kaliteli olduğunu kafasına takmaz diye düşünsen de, inan öyleler. Gerçekten kafaya takıyorlar. Aslında eşşeğin teki olan Stradlater'le aynı odayı paylaşmamın nedeni bu. Hiç olmazsa bavulları benimkilerle aynı kalitedeydi." (*Catcher in the Rye*, s.142)

Dünya Savaşı'nda beyaz bikinili kadın

New Hampshire'da, yatılı okulumun bulunduğu köyün ormanlarında, yaprakların kırmızı, sarı ve kahverengiye dönüşümünün doruğunda, 1962'de bir sonbahar sabahı Üçüncü Dünya Savaşı ha çıktı ha çıkacak beklentisiyle uyandık.

Almanya'ya karşı galip çıktığı iki Dünya Savaşı'ndan, İngiliz İmparatorluğu'nu da etkisizleştirip, dünyanın süper gücü olarak çıkan Amerikalıların, gelecek savaşı kaybedebileceklerinin korkusu, hayatımda ilk kez saklanacak önemde bulduğum, kedim Tarzan üstüne işediği için saklayamadığım, Boston gazetesinin manşetinden beri, kabus halini almıştı. 4 Ekim 1957 tarihinden itibaren, biz ilkokul çocukları bile, olaylara farklı bakmaya başlamıştık. Saklayamadığım gazetenin birinci sayfası Sovyetler Birliği'nin, bir ilki, dünyanın etrafında yörüngeye giren Sputnik adlı uyduyu fırlattığı haberini vermiş, yeni askeri teknolojilerin geliştirilmesinde Amerika seyirci kalmış, insanın uzayı fethi, iki süper güç arasındaki yarışla başlamıştı.

"Dünya savaşı çıkıyor" haberi okulda hemen yayıldı. Kahvaltıdan önce hepimiz yatakhanemizde radyo başındaydık. Fırsatı bulanlar Washington'dan kaçmış, devlet erkânı bomba sığınaklarına girmeye hazırlanmıştı. O günü, ABD Başkanı John Kennedy, kovboyunkini andırır edayla, sonradan şöyle açıklayacaktı: "Gözgöze geldik, gözünü ilk kırpan öbür taraf oldu." Öbür taraf diye kastettiği Sovyetler Birliği'nin başında olan Kruşçev; olay, tarihe "Küba Füze Krizi" diye geçen, Atlantik okyanusunda Küba'ya füze taşıyan Sovyet gemilerinin geriye dönmesi, Küba'daki füzelerinin sökülmesi karşılığında Kennedy'nin de Castro'ya saldırmayacağına dair söz vermesiyle biten krizdi. 1950'li yıllarda yataklarının altında komünistlerin saklandığına inanan ku-

şağımın kabusu son anda gerçeğe dönüşmedi. Ama Castro'yu, arka bahçesinde alt edemeyen Kennedy, çoktan Güneydoğu Asya'da, Vietnam'da, komünizme karşı yeni savaşın hazırlıkları içindeydi. Kötü giden her şeyde komünist parmağı arandığı, karısıyla kavga edenin barda öfkesini Moskova'yı lanetleyerek boşalttığı o yıllarda, iktidarın Vietnam Savaşı'nı Amerikan halkına satması zor olmadı.

ABD'yle Castro'nun ilk başta dostluk kurmak istediği tarihimizden silinmiş gibi. Oysa Amerikan mafyasının özel gece kulübü gibi kullandığı Küba'da iktidarı ele geçirdikten hemen sonra geldiği Amerika'da yaptığı basın toplantısında Castro'nun komünist olmadığını söylediğini, Washington'dan anlayış beklediğini siyah beyaz televizyonumuzda görmüştüm. Aynı gezisinde Castro, Harvard Üniversitesi'nin futbol stadında 10.000'i aşkın genç tarafından, gangsteri deviren romantik bir gerilla olarak "Viva Viva" (Yaşa, Yaşa) diye karşılanmıştı.

Dev Amerika kendi onayı alınmadan burnunun dibindeki kuklası Batista'nın devrilmesini hazmedemedi. Ekonomik ambargo bugün de sürüyor. Vatandaşlarının Küba'ya turistik ziyaretlerini engellemek için hapis ve mal varlıklarına el koyma cezaları hâlâ yürürlükte. ABD'nin, Castro'yu sayısız, gülünç derecede başarısız, öldürme teşebbüsleri ve Kennedy'nin belki suikastına neden olan "Domuzlar Körfezi Çıkarması" fiyaskosundan sonra Castro, Moskova'nın şemsiyesinin altına girmeye mecbur kaldı. Bu küçük Karayip adasına yerleştirilen füzeler yüzünden Moskova ve Washington, dünyayı yok edebilecekleri bir savaşın eşiğine getirdiler. Sonraki yıllarda, biz '68 kuşağının dünyayı nükleer başlıklı silahlardan arındırma eylemlerimizi bu günlerin korkusuyla açıklayanlar var. Yoksa, bir kısmı imha edilmiş olsa da, bugün Rusya ve Amerika'da hâlâ bulunan, küçük bir hatayla her an tetiklenebilecek 27.000 nükleer baş-

lıklı füze için, 2005 Nobel Barış Ödülü sahibi, Uluslararsı Atom Enerjisi Komisyonu Başkanı Muhammed El Baradei'den başka kimsenin sesi çıkmıyor.

Atom savaşlarında kaçacak yer bulamayabiliriz, her an yok olabiliriz korkusu, böylece kuşağımızın bilincine yerleşti. Moskova'dan fırlatılan Sovyet füzeleri 16 dakika sonra tepemizde olabilirdi. Amerika'da 1957'nin en çok satan *On the Beach* (Kumsalda) kitabını, kızın beyaz bikinisinin üstünü çıkardığını okuyabilmek için ilkokulda elden ele dolaştırıyorduk ama asıl konu, nükleer savaşta denizaltıya sığınanların kurtulmalarının hikâyesiydi.

Okullarımızda, atom bombası atıldıktan sonra radyasyondan korunuruz diye sıralarımızın altına saklanma talimi yaptırtıyorlardı. Fırsat bu fırsat diye açık gözlerin yeni kurdukları firmalara, evlerinin bodrum katlarına sığınak inşa ettirip, içine birkaç ay yetecek su ve konserve depolamak, son model otomobil sahibi olmak gibi moda olmuştu. Şehrimizde yangın çıktığında yardım etmek isteyenler gelebilsin diye her yerden duyulacak sesle öten siren, ayda bir deneme mahiyetinde nükleer saldırı haberini vermek için ötmeye başlamıştı. Geriye baktığımda bu günler, olağanüstü bir zaman olarak görülse de, biz gençler için sakin ve istikrarlı geçen hayatımızın geleceği, anne ve babalarımızdan boşalacak mesleklerin, evlerin, kıyafetlerin içini doldurmaktı.

Zenci gibi şarkı söyleyen bir beyaz bulsam...
Elvis Presley

O günlerde yaşayanlar için heyecan, ancak gelecek felaket aracılığı ile gündemdeydi. Filmlerde, çizgi romanlarda, uzaydan gelen garip yaratıklar dünyayı işgal ediyordu. Gençler, refah toplumunda bunaldıkları izleniminin ilk sin-

yallerini vermeye başlamıştı. *Wild One* (Vahşi Hücum) adlı filminde, 1953'te küçük bir kasabaya motorsikletli arkadaşlarıyla gelen genç çete liderine, neye karşı isyan ediyorsun diye sorulduğunda, "Neyiniz var?" diye cevap veren Marlon Brando'nun rolünü, birkaç yıl sonra *Rebel Without a Cause* (Asi Gençlik) filmiyle orta halli bir ailenin, sustalı taşıyan, kendisini ispat etmek için ölesiye otomobil yarıştıran, hayattan ne istediğini bilemeyen ve bu nedenle Hollywood'da bir anda yıldızlaşan James Dean almıştı. Ama James Dean ve Marlon Brando'nun karakterleri, tutucu günlük yaşantımızdan çok uzaktı. Başka bir genç, Elvis Presley, "Zenci gibi şarkı söyleyen bir beyaz bulsam milyoner olurdum," diyen menejerinin rüyalarını gerçekleştirirken, çocuklarının bu vahşi zenci müziğiyle kendilerinden geçtiklerini gören anne-babaları korkutmuştu. Sonraki yıllarında Elvis'i, Amerikan askeri üniformasında paketleyen egemen düzen endişeleri yatıştırdı.

Lise öğrencisiyken ufak tefek işlerde kazandıkları paralarla satın aldıkları otomobillerin arka koltuklarında, benim gibi seksi keşfeden gençlerin heveslerini engellemenin en kolay yolu yasaklarlaydı. Arkadaşlarımın evlerinde olduğu gibi, televizyon dizilerinde de, anlayışlı aile reisi kocayla cici karısının, aynı odada, ama birbirinden ayrı tek kişilik yataklarda yattıkları toplumda iktidar, cinsel içerikli bulduğu kitapları yasaklayarak mevzileri korurken, yakında patlayacak cinsel özgürlüğü seziyor gibiydi. Yasaklanan kitapların arasında Henry Miller'in *Tropic of Cancer* (Oğlak Dönencesi) ile D.H. Lawrance'ın *Lady Chatterley's Lover* olması, Amerikalıların tutuculuğu konusunda Avrupa'yı bir kez daha hayrete düşürmüştü.

Amerikan rüyası ve "Satıcının Ölümü"

Herkesin birbiri gibi tüketmeye özendirildiği, yeni kurulan mahallelerde, karı-kocanın birer otomobili, oturma odasında renkli televizyonu, tek hoparlörlü hi-fi müzik sistemi, bodrum katında ayrı ayrı çamaşır ve kurutma makineleri olan birbirine benzeyen evlerde gerçekleşen Amerikan rüyasını, taksitlerini yetiştiremeyen ve sonunda intihar eden Willie Loman, Arthur Miller'ın *Satıcının Ölümü* adlı oyununda sorguluyordu. Televizyon reklamlarında ilk defa kullanılan stres kelimesi, iş peşinde ordan oraya taşınıp yurtsuzlaşan orta sınıfta baş gösteren güvensizlik duygusunu yansıtıyordu. Ama Arthur Miller ya da *Catch 22* romanında orduda mantıksızlığı anlatan Joseph Heller gibi yazarlar filin sırtındaki sivrisinekten farksızdı. Avrupa'nın tersine Amerika'da entelektüel denen kişi hafife alınır, zeki olup zengin olmaması garipsenir, "yumurta kafalı" diye dalga geçilirdi. Zaten, dünyada başka ülke var mı, birisini ne kadar iyi gördüğünü ifade etmek için, "Bir milyon dolara benziyorsun!" (You look like a million dollars!) dendiği? Bir şey küçümsendiğinde kullanılan tabir de "two cents worth" (iki sentlik değer)!

Gündelik yaşantımız gibi ülkenin siyasi yaşamı da sakindi. Başkent Washington'dan yansıyan en çarpıcı haberler dedemiz yaşındaki Başkan Eisenhower'in golf oyunundaki başarısız "skorunun" Beyaz Saray tarafından örtbas edilmesindeki maharetten ibaretti. Anne-babaların, "Biz gençken hiçbir şey yoktu, her çabamız sizin için, yaptıklarımızın kıymetini bilmiyorsun" türünden lafları kuşaklararası mesafeyi hızla derinleştiriyordu.

Yatılı okul yıllarımda, ne zaman Concord'a gelip gitsem, çok az şeyin değiştiği bu şehirde hep bıraktığım yere dönüyordum. Bugün de öyle. Haftalık televizyon dergisini bisik-

letimle dağıtırken tanıdığım evlerin kırk yıl önceki rengi bile aynı. Tek değişen sokaklardaki otomobiller. Gücünün doruk noktasında olan Amerika, 1959'da John Kenneth Galbraith'in ünlü kitabının da adını taşıyan *Refah Toplumu* (The Affluent Society) olduğundan, otomobillerin stili de bu zenginliği abartarak yansıtıyordu. İstanbul ve Ankara'dan bildiğimiz çocukluk yıllarımın kocaman kuyruklu Chevrolet'leri, Plymouth'larıyla zenginlerin Cadillac'ları, 1960'ların başında benzinin pahalanmasıyla yerlerini bir ara küçük modellere terk etti, sokaklarda Amerika'nın iktisadi rakibi olarak ortaya çıkan Japon'ların küçük, gösterişsiz otomobilleri boy gösterdi. Bugün, var mı bana yan bakan edasıyla şahlanan imparatorluğun, işgal altında Bağdat caddelerinde kullandığı, canavar, kurşun geçirmez, Humvee'lerin sivil modellerine, alışveriş merkezlerinde, pazar sabahları kiliselerin otoparklarında rastlanıyor. Refah toplumunun simgesi Cadillac'ın yerini, Irak'da sersemleyen askeri gücün Humvee'si aldı. Eskisi gibi, dünyada Cadillac kullanan cumhurbaşkanı kalmadı. Amerika'nın gelecekteki otomobilleriyse bu gidişle Çin'de yapılacak.

III.
WASHINGTON'DA SEKS VE SİYASET

"Firavun Tahtında", Eli Jah.

"Haydi gelsenize savaş ustaları
Siz koca silahları yapan
Siz ölüm uçaklarını yapan
Siz bombaları yapan
Siz duvarların arkasında gizlenen
Siz masalarınızın arkasında gizlenen
Sadece bilmenizi istiyorum ki
Maskelerinizin arkasında, görüyorum hepinizi"

Yalan söylüyorlardı, yalanlarına inanmadık

Barış kelimesi henüz politikacıların tekelindeyken, Bob Dylan'ın 1963'te yazdığı "Savaş Ustaları" (Masters of War) adlı şarkısının bu sözlerini Washington'da üniversiteye başladığım 1964 sonbaharında henüz bilmediğimiz gibi, dört yıl sonra George Washington Üniversitesi'nden mezun olurken, bir gün tarihte 1968 kuşağı diye anılacağımızın da farkında değildik. Tarihte ilk defa üniversite mezunlarının çiftçiden, köylüden çok olduğu bir toplumda yaşanıyordu.

Joan Baez'in "We Shall Overcome" şarkısının, "Korkmayın, gün gelecek onların hakkından geleceğiz" sözlerini önce kendi aramızda, sonra yürüyüşlerde, yüzbinlerin katıldığı mitinglerde söylemeye başladık.

Meğer dünyayla birlikte değişen biz değil, bizmişiz o yıllarda dünyayı değiştiren. Daha doğrusu değiştirmeye çalışıyormuşuz. Toplumun âdetleri, davranışları, inançları kuşatmamız altındaydı. "Ne değişti, 1968 kuşağı dünyada neyi değiştirdi?" diye bugün Boston'da bu satırları yazdığım Ocak, 2006 yılından geriye baktığımda aklım tarihte yüz yıl öncesine, 1848 devrimleriyle sarsılan Avrupa'ya gidiyor. O yıl cumhuriyetçiler Fransa'da, Avusturya'da krallar devirdi; o yıl Papa Roma'dan kaçınca İtalya'da kısa ömürlü bir cumhuriyet kuruldu; o yıl Almanya, Macaristan, Sırbistan, Hırvatistan, Danimarka tüm kurumlarıyla sarsıldı; o yıl Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'su yayınlandı. Bizim kuşağımız ise, değil Avrupa'nın, dünyanın politik düzenini sarstı. İkinci Dünya Savaşı'nın galibi egemen ideolojilerin, kapitalizm ve sosyalizmin iktidarları, Amerika, Çekoslavakya, Fransa, Brezilya, Güney Afrika, Macaristan, Polonya, Meksika, Japonya, Almanya, Hindistan ve Türkiye'de karşılarında tüm değerleri sarsan, düzen değişikliğini politika dışında yaşamın her alanında sorgulayan gençleri, öğrenci hareketlerini buldu. Marcuse gibi felsefeciler bizden "devrimin öncü gücü" diye söz etmeye başladı. Toplumları ayakta tutan kahramanlar, mitler, dinler, bayraklar bir anda anlamsızlaştı, yarattığımız kaosta özgürleştik, kendiliğindenliğimizin pusulasızlığıyla yeni bir dünya kurmanın yollarını aradık.

Dünya öyle allak bullak bir dönemden geçiyordu ki, Nobel Barış Ödülü bile, 1966'da kimin alacağına karar verilemeyince, sahipsiz kaldı.

Gücümüzü hiçbir şey istememiş olmamızdan aldık. Üni-

versite bitince ne yapacağız, ileride ne olacağız diye kaygımız yoktu. Egemen düzen, düşmanlarının, bölücü güçlerin komplolarını arayadursun, ne olduysa kendiliğinden oldu. Dünya pis kokuyordu, kokuya dayanamadık. Yalan söylüyorlardı, yalanlara inanmadık. Kendi düzenlerinin geleceği diye bize bakıyorlardı, onların geleceği olmak istemedik. Annelerimiz, babalarımız şaşkın şaşkın baktılar; kot pantolondan öte bir şeye sahip olmak istememesiyle övünen, erkek egemenliğinin simgesi olarak gördükleri sutyenlerini atan, Zen Budizmi'nde, LSD'de, marihuanada kendilerini ararken, ezilenler için her şeyi isteyen, "rock'n roll" müziğinde ortak bir dünya dili geliştiren, sokakta karşılaştıklarına merhaba yerine "Barış" deyip, yüzbinlerin yürüdüğü protesto yürüyüşlerinde iktidarları dehşete düşüren, polislerin göz yaşartıcı bombalarla, silahlarla üstlerine saldırdıkları, çocuklarına...

California Üniversitesi'nde, siyasi toplantı yaptıkları için 814 öğrencinin tutuklanmasına tepki olarak 1964'te başlayan, Mario Savio önderliğindeki "Free Speech" (Özgür İfade) eylemleri yok artık. Bugün tekelleşerek toplum mühendisliğinde uzmanlaşan dünya medyası var. 1960'lı yılların başında "Students for Democratic Society" adı altında ülke çapında yayılan, Port Huron Deklarasyonu'yla hayatın her alanında katılımcı demokrasi anlayışı güdenlerin yerine bugün, lise çağında gençlere, meslek seçimlerinde paranın önceliği, emekli olduklarında geçim sıkıntısı çekebileceklerinin kaygısı aşılanıyor.

Dünya, iktidarda olan, düzenle bütünleşen kuşağımız altında, zenginliğine, olanaklarına, bilgi, becerisine rağmen, göz göre göre en vahşi günlerini yaşıyor. Charles Darwin'in *Türlerin Kökeni* adlı kitabı İngiltere'de ilk basıldığında bir aristokrat "Aman," demiş papaz arkadaşına, "Umarım doğru değildir yazdıkları. Ama maymunlarla atalarımız birse

mutlaka halktan gizli tutmalıyız." Bugün gizli saklı bir şey kalmadı. Dünyanın en ücra köşesindeki kişi, neler pahasına kuşağımızın iktidarda olduğunun, neler pahasına iktidara kenetlendiğinin, zengin ve yoksulun, aşağılayanın ve aşağılananın, tarihte her zamankinden çok farkında. Zehirleyip tükettiğimiz dünyada, savaşlarla birbirimizi kırdığımız bu günlerde, tüm iktidarlar, yarınları umutlu görebilmemiz için yalan söylemede birbirleriyle ustalık yarışında.

Üçüncü buluşmamızda soyunabiliriz, dördüncüde...

Üniversiteye Washington'da başladığım 40 yıl önce, Ankara İstanbul'a göre nasılsa, Washington da New York'a göre kasaba gibi olduğundan, amacım, iyi not tutturup ilk başvurumda reddedildiğim New York'taki Columbia Üniversitesi'ne, yeni tanıştığım sevgilimle birlikte geçmekti. O yıllarda, bugün de olduğu gibi, şehrin dörtte üçünde zencilerin oturduğu başkentte, bizim kendimizi güvende hissettiğimiz alan kuzey batı bölgesiydi. Beyaz Saray'ın, elçiliklerin, hükümette, uluslararası kuruluşlarda çalışanların güzel bahçeli evlerinin bulunduğu şehirde, memur, mebus dedikodusundan geçilmez, bizler de, üniversiteye yeni başlayan her öğrenci gibi, sosyal, cinsel ve akademik hayatımızın sıradan gereksinmelerini yerine getirirken, kim tahayyül edebilirdi ki her şeyin bu kadar çabuk değişeceğini?

Yeni tanıştığım kızla lokantada akşam yemeği yedikten sonra yatakhanesinin önüne park ettiğim otomobilimde (arka tarafındaki sağlı sollu ceket asma kancalarında kâğıttan iki Türk bayrağı asılıydı) birbirimize iyi geceler demek üzereyiz. Kızı öpmek için yanaştım. "Bana bak, kurallarım var," dedi, beni uzaklaştırdı.

Gözlerinin içine baktım, erkeksi, çapkın, masum, ona hayranlık dolu, karmakarışık, saçmasapan bir ifadeyle.

"Ben de öpüşmek istiyorum," dedi, "Ama o kadar. Birbirimizden hoşlanıp tekrar buluşursak göğüslerime dokunabilirsin. Üçüncü buluşmamızda soyunabiliriz. Dördüncüde bingo."

Washington'da memur skandalları da farklı, katı kurallı bir cinsellik anlayışın ifadesiydi. Kennedy öldürüldükten sonra başkan olan Johnson'un Walter Jenkins adlı baş danışmanının, üniversitimize beş adım ötede, Young Mens' Christian Association'ın (YMCA-Genç Hıristiyanlar Birliği) binasının bodrum katındaki tuvaletinde başka bir erkekle cinsel ilişki esnasında yakalanması, gazetelere manşet olmuş, Jenkins görevinden istifaya mecbur kalmış, ailesiyle Washington'dan uzaklaşıp kayıplara karışmıştı.

Üniversitenin "Kampus Kulübü" adlı birahanesindeki içki alemlerimizde de, Beyoğlu'nda Lefter'in meyhanesinde sarhoşluğun ayıp olduğunu öğrendiğim günlerden farklı bir ortamdaydım. Nefes almamacasına sürahilerden bira içip kusmak, erkeklik gösterisi sayılıyordu. Sonunda onlar gibi içmeye başladım, arkadaşlarım da, herkesin önünde kusmak yerine benden, Romalılardan kalma bir Akdeniz âdetini, gözden ırak bir yerde boğaza parmak atmasını öğrendiler.

Bunlar Washington'da ilk günlerimin izlenimleri. Etrafımızda kimi şeyler hızla değişirken birçok şeyin de olduğu gibi kalması arasındaki çelişki garip bir durum yaratıyordu. Bir hocanın, herkesin ineklediği yıl sonu felsefe sınavında "Neden?" diye tek kelimelik bir soru sorması, sayfalar dökenlere "C" yani orta verirken, "Çünkü" cevabına "A", "Neden olmasın?" cevabına da "B" vermesi, hocaların da arayış içinde olduğunun belirtisiydi. Evinin yatak odasında boydan boya astığı ilgi çekici hamağıyla kızları tavlayan antropoloji hocamızın dönem sonunda iki şubesine verdiği notlar da gazetelere haber oldu. Derslerimizde; notların anlamsızlığı üzerinde durduğumuz, üniversitede bilginin

harflerle, sayılarla değerlendirilemeyeceğine inandığımızdan, hocamızın yaptığına şaşmamamız gerekirdi. Ama üniversiteden atılacağını beklemiyorduk. Dönem sonunda notların anlamsızlığını kanıtlamak için öğrencilerin yarısına "A" verirken bir yarısını da "F" vererek çaktırmıştı. Amacı dikkati çekmekti, notları değiştirecekti. Sabırsız yönetim işine son verdi. Bu sefer biz ayaklandık, hocamız işine iade edilmedi ama seçmeli derslerimizde "geçti-kaldı" diye ikili bir not tercihimizi kabul ettirmenin yanısıra, anketlerle hocalarımıza yıl sonu notu vermeye, üniversite senatosuna öğrenci temsilcilerini göndermeye başladık.

Mao, Beatles ve İsrail Büyükelçisi İshak Rabin

Köhneleşmiş eğitim sistemine itiraz etmemiz Los Angeles'tan gelen haberler yanında hiçti. Watts mahallesinde bir zencinin polis tarafından sarhoş araba kullandığı gerekçesiyle tutuklanmasına tepki olarak yayılan, beş gün süren ayaklanmayı bastırmak için çağrılan 20.000 polis, çocuk dahil 34 kişiyi öldürüp, binlerce kişiyi yaralarken, yağmalanma ve yangınlarla savaş alanına dönen şehire devlet ancak sokağa çıkma yasağı ilan ederek hakim olabildi. Derken Başkan Johnson'un Vietnam'a 50.000 asker daha gönderme kararıyla, savaş karşıtı olaylar bir üniversiteden diğerine ülke çapında yayıldı. Üniversite reformu, zenci hakları, Vietnam Savaşı derken protesto yürüyüşüleri, askerlik şubesi işgalleri, basket, futbol maçlarından daha çok ilgi çekmesinin ötesinde, sporla uğraşanlar aşağılanır oldu. O denli ki, seyircisiz kalan üniversitemizin Amerikan futbol takımı dağılınca, bütçede kalan spor bursundan ben ve benim gibi üniversitenin futbol takımında oynayan çoğu yabancı öğrenci yararlandık.

Sporcular gibi film kahramanları da itibarlarını yitirdi. Maceraları ilgiyle takip edilen James Bond, emperyalist, ırk-

çı yüzüyle tanınır oldu. Yerine *The Graduate* (Mezun) filminin çelimsiz, amaçsız, annesinin babasının küçük burjuva hayatını tekrarlamak istemeyen, düzenle bütünleşemeyen, dönemin ilk anti-kahramanı Dustin Hoffman gönüllerimizi fethetti, ama o da kısa sürdü. Kimimiz Che Guevara'ya özenmeye başladık, saç sakal bıraktık, kimimiz Çin'de milyonlarca gencin katıldığı Mao'nun kültür devriminden etkilenip elden ele dolaşan, fazla düşünmemizi gerektirmeyen *Kırmızı Kitap*'ını okuyarak Batı'nın kızıl geleceğini, kapitalizmin sonunu aradık.*

Kimimiz Maharishi Yogi gibi Beatles'in Hindistan'daki gurularından etkilenip Ashram'larda kendimizi bulacağımız günleri düşledik. Doğu yolculuklarına çıkamayanlarımız kendilerini Hermann Hesse'nin, psikanaliz ile Budizmi birleştiren *Siddharta* ve *Demian* adlı kitaplarında buldu. Washington'da, İstanbullu olduğumu bilen öğrencilerin Türkiye hakkında bildikleri tek şey, tek yer, Sultanahmet Meydanı'nın karşısında bugün de aynı yerde duran "Pudding Shop" idi. Avrupa'dan, Amerika'dan Hindistan'a otobüslerle, otostopla giden gençlerin uzun yolculuklarında durağı ve buluşma noktası olan bu dükkânda randevulaşılıyor, mektuplar sahiplerine ulaştırılıyor, esrar satıcılarıyla temas kuruluyor, darda olanlar pasaportlarını satıp konsolosluklarından yenilerini çıkarttıktan sonra yollarına devam ediyordu.

Washington'da büyükelçiliklerin yanısıra, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşlar da olduğundan üniversitemizde okuyan yabancı öğrenci sayısı çoktu. Bir çoğumuzun üyesi olduğu "International Students' Society"

(*) Nedense Amerika'da Çin Komünist Partisi'nin propagandasına, gazetelerde methiyesine rastlanırken, Sovyetlerle yakınlık başınızı belaya sokabilirdi. Belki de Amerikalı toplum mühendisleri solu, öğrenci hareketini bu şekilde etkisizleştirebileceklerini düşünmüşlerdi.

(Uluslararası Öğrenci Birliği) kampusun en büyük derneğiydi. Kendilerini ilk kez ülkelerinin bir tür temsilcisi konumunda bulan öğrenciler, ulusal politika ezberlerini gözden geçirmek zorunda kaldılar. Vietnam Savaşı'na karşı çıkarken ülkeleriyle ilgili "hassas" konulara toz kondurmayanların, çelişkilerinin farkına varması uzun sürmedi. Tabulardan uzak, farklı ülkelerden birçok öğrenci, tarihlerini burada öğrendi. Derneğimizin lokalindeki tartışmalarımızda gözlerimiz açıldı. Pakistan ile Hindistan arasındaki Keşmir sorununu, Tayvan'da nasıl bir rejim olduğunu, Nijerya'ya karşı Biafra'nın bağımsızlık savaşını bu ülkelerden gelen arkadaşlarımızla tartışıp öğrenirken, ben de Uluslararası Öğrenci Derneği'nin yeni seçilmiş başkanı olarak, kendimi İsrail'in Washington'daki düşmanı konumunda buldum. İsrail-Filistin sorunu üzerine bir oturum düzenlemeye karar vermiş, konuşmacı olarak, sonraları başbakanken öldürülecek, İsrail'in Washington Büyükelçisi İshak Rabin'i ve Filistinlilerin Birleşmiş Milletler'de, bir tür sözcülüğünü yapan, yanlış hatırlamıyorsam Kuveyt Büyükelçisi'ni davet etmiştik. O yıllarda kurulalı henüz iki sene olan FKÖ'nün, bırakın tanınmasını, Filistinlilerden, "İsrail topraklarında yaşayan Araplar" diye söz edilirdi. Rabin'i şahsen çağırmak için İsrail Büyükelçiliği'ni defalarca aradım. Telefonlarıma çıkmadı, sekreteri mesajlarımı ileteceğini, yazılı çağrıya teşekkür ettiğini bana iletmekle yetindi.

Washington'da ilk kez yapılan böyle bir toplantıya öğrencilerden, Dışişleri Bakanlığı'ndan, diplomatlardan, profesörlerden, uluslararası basından rağbet nedeniyle, başkentin en büyük salonlarından birinde toplandık. Konuşmadan sonra dinleyicilerden gelen ilk soruyu derneğin başkanı olarak sahnede Kuveyt Büyükelçisi'nin yanında oturan benim cevaplandırmam isteniyordu. Hele kamuya açık bir toplantıda, İsrail Büyükelçisi'nin çağırılmamasından üni-

versite ve dernek adına hesap vermem istendi. Soruya cevap veremeden, çoğu Yahudi olan seyircilerden alkış koptu. Rabin'in davetli olduğu halde gelmediğini, gelmesini beklediğimizi, olayı büyütmemek için bunu başlangıçta söylemediğimi açıklamamla, bu sefer salondaki Arap diplomatların, İsrail'e 1967'de yeni kaybettikleri Altı Günlük Savaş'ın intikamını alırmışcasına coşması, ertesi gün sadece Rabin'i değil, ABD Dışişlerini de rahatsız etmiş olacak ki üniversitenin rektörü bile davetimizi araştırmak mecburiyetinde bırakıldı.

İsrail-Filistin, Türkiye-Yunanistan gibi konularda bölünüp tartışıyor olmamıza rağmen artık birçok şeyi sorgulamanın, sadece milliyetçilik değil her tür üniformamızdan soyunmanın eşiğindeydik. Otomobilimin elbise askılarındaki bayrakları indirmiştim ama Türk öğrencileri topluluğu olarak şevkle koruduğumuz kültürel aidiyetimizle elçilikte arada sırada folklor gösterisi yapmayı da sürdürdük.

Pankart Kiralama A.Ş.

Tüm alışkanlıklarımız, değerlerimiz temelden sarsılıyordu. Einstein ve Freud'un, evren ve insanı bilimsel olarak açıklamakta son noktayı koyduklarına inanıldığından, *Time* dergisi "Is God Dead?" başlıklı kapağında Tanrı'nın ölüp ölmediğini soruyor, uzaydan dünyaya seslenen Sovyet kozmonotları, "Baktık, tanrıyı göremedik" diyorlardı. Annelerle babalar televizyon dizilerinde hâlâ aynı yatağa giremezken, "Oh Calcutta", "Hair" gibi müzikallerde oyuncular çıplak sahneye çıkıyor, "Jesus Christ Superstar"da İsa rock opera yıldızı oluyor ama aynı günlerde, belediye meclisi toplantılarında, dünyayı altı günde yaratan tanrının istirahatine ayrılan pazar gününde dükkânların açık olmasına, kimi yerlerde vapurların bile çalışmasına karşı çıkılıyordu.

Hızlı değişim karşısında egemen düzenin şaşkınlığını, basın manşetten verirken, Bob Dylan "The Times They Are A Changin" (Zaman Değişiyor) şarkısında Amerika'ya seslenıyordu:

"Yurdun her tarafındaki anneler, babalar, gelin, görün
Eleştirmeyin anlayamayacaklarınızı,
Kızlarınız ve oğullarınız hükmünüz dışında
Eski rolünüz yaşlanıyor hızla
Eğer yardımcı olamayacaksanız, üstlenmeyin yeni yeni roller
Çünkü zaman değişiyor."

Esas olan yürüyüşlere katılmaktı. Amerikalıların, rejime karşı muhalefeti bile günlük hayatla bağdaştırma özellikleri sayesinde, New York'ta bir telefon numarasını çevirdiğinizde günün fıkrasını ya da duasını dinleyebildiğiniz gibi, başka bir numarayı çevirdiğinizde günün protesto yürüyüşünü öğrenebiliyordunuz. Her şeyden para kazanmanın yollarını bulma becerileri öğrenci hareketimizle de bütünleşti. Üniveritede öğrenci kantinin duvarında genellikle aşağıdaki türden ilanlar bulunurdu:

"Hafta sonu New York'a otomobille gidiyorum. Benzin masrafımı paylaşmak isteyen var mı?",

"Okula yakın, iki odalı dairemin kirasını paylaşacak birisini arıyorum",

"Psikoloji bölümü stres altında karar verme süreciyle ilgili deneyde yer almak isteyen öğrencilere 50 dolar veriyor".*

Sadece benim değil, televizyon haber programlarının da ilgisini çeken başka bir ilan, saatte bilmem kaç dolar karşılığı Beyaz Saray'ın önünde protesto yürüyüşü yapacak öğ-

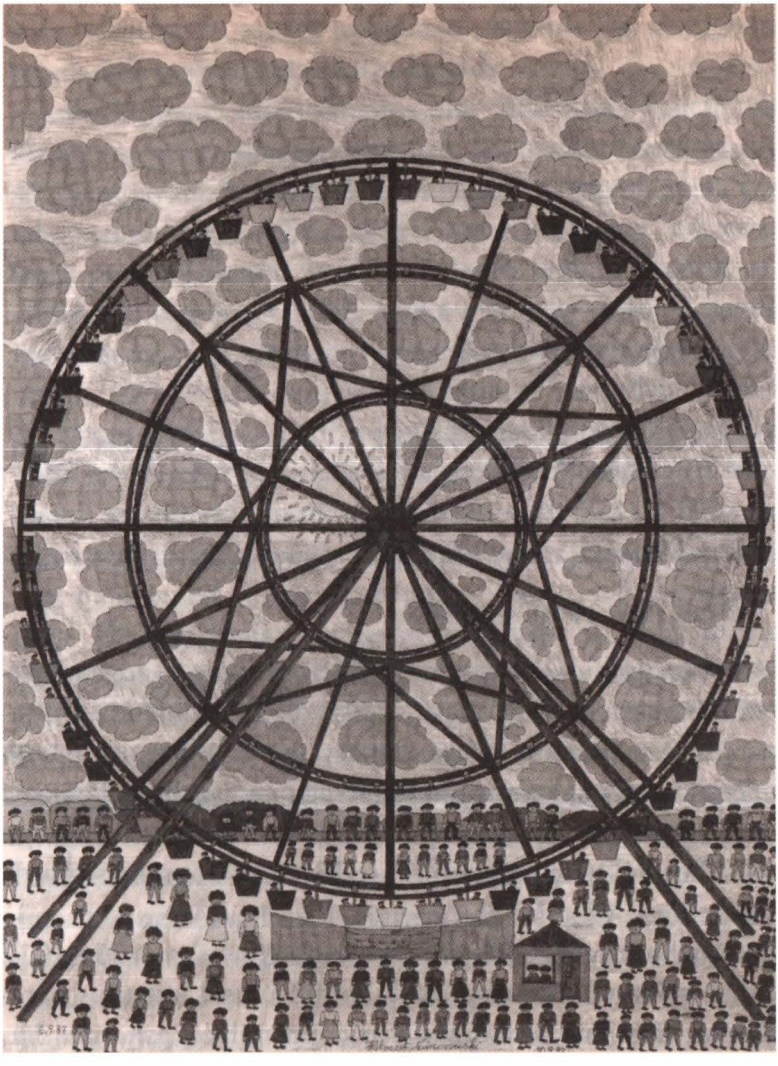
(*) Bu tür deneylerin Pentagon, Ulusal Savunma Enstitüsü gibi kurumlar için de yapıldığı ayyuka çıkınca durduruldu. CIA ya da Dow Chemical gibi savaş sanayi kuruluşlarının temsilcileri de, mezuniyeti yaklaşan öğrencilerle iş mülakatı yapmak için üniversiteye ayak basamaz oldu.

renci arıyordu. Müteşebbis ruhlu birkaç öğrenci, üniversitemizin başkent Washington'da olması, uzaktan buraya gelmenin masraflı olduğunu göz önünde tutup "Rent A Picket" (Pankart Kirala) adlı bir şirket kurmuş, sipariş üzerine yapılacak gösterilerde yer alacak öğrenci arıyorlardı. Böylece, diyelim Wisconsin eyaletinde geçimlerini süt satmakla elde eden, hükümetin ziraat politikasından hoşnut olmayan çiftçiler, mağdur konumlarına dikkat çekmek için Washington'a gelip gösteri yapacaklarına, Beyaz Saray'ın önünde basın toplantısı düzenleyeceklerine, arkadaşlarımızın kurdukları şirketle anlaşıyorlardı.

Şirketin tarifesi yapılacak gösterinin niteliğine göre ayarlıydı. Beyaz Saray'ın önünde yapılacak en ucuz gösteri sessiz yürüyüşken, ara fiyat kategorilerinde slogan atılacak, şarkı söylenecek yürüyüşler vardı. En pahalı yürüyüş birkaç öğrencinin tutuklanması ile sona erendi. Her ne kadar sipariş üzerine tutuklanma tuhaf gelse de, şirket sahipleri yasa dışı hareketlerin bedelinin ne olacağını bildiklerinden, zencilerden farklı olarak kanuna da güvendiklerinden, öğrencilerin birkaç saat tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakılacaklarını biliyorlardı. Zaten gösterilerle çalkalanan Amerika, Vietnam Savaşı'ndan ötürü o denli bölünmüşti ki, hakimler, asker alma büroları önünde gösteri yapanları, bu yerleri bir süre işgal eden, hatta belgeleri yakanları serbest bırakmaya başlamıştı. Tarihçi Howard Zinn'e göre anketler savaş karşıtlarının, daha çok işçi sınıfından geldiğini gösterirken; rejim, medya aracılığıyla uzun saçlı hippilerin imajını yayarak, politikasını halktan yana göstermekte oyununu başarıyla yerine getiriyordu.

IV.
...VE PENTAGON'U KUŞATIYORUZ

"Dönme Dolap", Helmut.

Vietnam'dan sonra Amerika

Amerika'da hukuk sisteminin bile bölünmesi, ancak Vietnam Savaşı'nın ülkeyi nasıl değiştirdiğine bakmakla anlaşılabilir. Amerika'nın Irak'ta emperyalist politikasının büyük ölçüde amacına varmış olmasına rağmen, işgalin çıkarlarına ters biçimde, inatla, kibirle sürdürülmüş olmasında Bush'un köktenciliğiyle birlikte Vietnam kompleksinin de önemli yeri var.

Dünyanın en güçlü ülkesi olarak Amerika; 1964-1972 arası, sekiz yıl, Vietnam köylülerinin ulusal kurtuluş hareketine karşı, atom bombası hariç, iki milyon askeriyle bütün gücünü seferber etmesine, İkinci Dünya Savaşı boyunca Avrupa'yla Asya'ya attığı bombaların iki misli, yedi ton bomba atmasına, düşman açlıktan kırılsın diye Fransızların önceden yaptığı gibi baraj ve su kanallarını bombalamayı planlamasına rağmen, bir milyon Vietnamlıyı öldürdükten sonra yenilip kaçarken, kendi toprağında, eşine rastlanmamış savaş karşıtı hareket karşısında, tüm kurumlarıyla sar-

sıldı, yıllardır bu tokadı unutamadı, yıllardır bu yenilginin hayaletiyle boğuşmaktan kurtulamadı.

John Kennedy öldürülmemiş olsa, öfkemizin hedefi, '68 kuşağının nefret simgesi olabilirdi. İlk başkan seçildiğinde, 43 yaşındayken karizmatik kişiliğiyle bizi büyülemişti. Bir tek, "Amerikalılar sağlıklı değil" demesi "jogging" adı verilecek olan sokaklarda koşma modasını başlattı. Başkan seçildiğinde yemin töreninde şapka giymedi, yüzyıllık şapka kullanılmaz oldu. Derken, Vietnam'da kuklası Başbakan Diem'in, Türkiye'den de alışık olduğumuz Amerikan yanlısı bir askeri darbeyle devrilip öldürülmesini onayladıktan altı hafta sonra, kendisi de şaibeli bir suikasta kurban gitti. Başkanlık seçimlerini ancak yüzde birin onda biri oy farkıyla, içki kaçakçılığıyla zengin olan babasının Chicago'da çevirdiği dalaveralar sonucu kazanmış olsa da, kahramanımız oldu. '68 kuşağından kimse tanımıyorum ki, Kennedy'nin öldürüldüğü haberini duyduğunda nerede olduğunu hatırlamasın. Öldürülmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasının huzurlu, monoton dünyasını sarstı. Vietnam'ın faturasını, savaşı ilk tırmandıran Kennedy'nin yerine geçen Başkan Lyndon Baines Johnson'dan (LBJ) çıkardık. Sonradan yalan olduğu anlaşılan gerekçeyle, "Amerikan sahil müfreze botuna Vietnamlılar Tonkin Körfezi'nde saldırdı" uydurmacasıyla, Johnson, aldattığı Kongre'den tam yetki aldı, savaşı tırmandırdıkça tırmandırdı, gençliğin hedefi oldu. Üniversite kampuslarında, protesto mitinglerinde en çok duyulan tekerleme şöyle gidiyordu,

"Hey, hey, LBJ,

How many kids did you kill today?"

(Bugün kaç çocuk öldürdün?)

Maliyeti yılda 30 milyar dolara varan savaş bize yaklaşmaya başladı. Önce uzakta, tam yerini bilmediğimiz bir yerde, Vietnam denilen bir ülkede cereyan ediyordu. Ölen-

ler, tanımadığımız çekik gözlü insanlardı. Derken öldürenlerin tanıdık olduğu kafamıza dank etti. İlkokuldan, ortaokuldan, sınıf arkadaşlarımızdı. Üniversiteye giremeyen, üniversitede okumaya parası yetmeyen, üniversitede okumak istemeyenler kendilerini Vietnam'da buldu. Cepheden evlerine, mahallelerine döndüklerinde, arkadaşlarını aradıklarında, bendim, bizdik aradıkları. Bir arkadaşımızın, öldürdüklerinin kulaklarını kesip gerdanlık yaptığının anlatıldığını hatırlıyorum. İlkokuldan bir başka arkadaşım, helikopter pilotu olmuş, ikinci tura yazılmıştı, iyi bir müzik sistemi için para biriktirebilmek amacıyla. Bugün Concord'da, birlikte ilkokula gittiğimiz şehrin merkezinde ölen askerler abidesindeki granitte onun da adı kazılı.

Cepheye gitme sırası üniversite mezunlarına, orta halli ve zengin ailelerin çocuklarına gelmeye başlayınca, savaş karşıtlığının dozu ve yaygınlığı artmaya, sloganlar değişmeye başladı. Artık konu katledilen Vietnamlılar değil, cepheye gitmemekti. Oraya gidenlerden, savaşmamak için subaylarını öldürenlerin, Çinhindi ormanlarında düşman peşine düşmek yerine esrardan kafayı bulanların haberleri geldi. Kanada'ya kaçanlar, kimlik değiştirip izini kaybettirenler oldu. Bu dönemde kayıtları yok etmek için askerlik şubelerine saldırıldı, askerlik şubeleri önünde gençler yoklama cüzdanlarını yaktılar. Üniversitelerde en yaygın slogan şöyleydi:

"Ho, ho, ho,
We won't go"
(Gitmeyeceğiz)

Savaş karşıtı barış hareketinin, saçlarını uzatıp şark felsefelerinde kaybolup esrar çekenlerin yerini, Başkan Ho Şi Minh'i kahramanlaştırarak adını haykıran, savaşa gitmeyi reddeden, yürüyüşlerde Vietnam bayrağı taşıyan, Amerika'ya düşman olarak bakanlar almaya başladı. Devrim için

silahlı mücadeleden, savaşı Vietnam'dan Amerika topraklarına getirmekten henüz söz edilmiyordu ama sonradan "Weathermen" adıyla türeyecek, *Yurttaş Kane* filminin kahramanı, Randolph Hearst adlı milyonerin kızının da katılacağı "Symbionese Liberation Front"la ünlenecek, şiddet yanlısı marjinal akımların tohumları atılıyordu. Yeni sola göre beyazlar, Amerikan emperyalizminin domuzcukları olmayı kabullenmek ya da ezilen tüm ırkların dünya devrimine katılmak arasında bir seçimle karşı karşıyaydılar.

Yürüyüş başlıyor!

'68 kuşağının en akılda kalan, tarihe "March on the Pentagon" diye geçen eylemine ben de katıldım. O yılların "30 yaşından büyük kimseye güvenme" sloganımızı doğrularcasına yürüyüşte otuzun üstünde az kişi vardı. Eylem haberini herhalde kantinde öğrendim. Kim çağırdı, kimlerle gittim hatırlamıyorum. Bir örgüte mensup değildim. Washington'da öğrenciler için Abraham Lincoln'un heykelinin önündeki açıklıkta toplanmak, protestolara, mitinglere katılmak sıradan bir olay olmaya başlamıştı. Amerika'nın bağımsızlık günü 4 Temmuz'da, şenliklere katılan protestocularla birlikte binlerce aileye de polis göz yaşartıcı bombayla saldırdığında, teyzemin torunlarıyla oradaydım, yüzbinlere hitap eden zenci hareketinin öncüsü Martin Luther King'i orada dinledim, güneyden eşeklerinin çektiği kırık dökük arabalarla binlerce yoksul zencinin çoluk çocuklarıyla gelip aylarca başkentin göbeğinde çadır kuracağı "Poor Peoples City"nin (Yoksullar Şehri) müdavimlerinden biri oldum. Amerika dikişlerinden sökülüyordu. Yakın zamana kadar koca ülke, sönük, ruhsuz tek tip elbise giymişken, karşı kültürlerin, zencilerin, Kızılderililerin, latinoların, eşcinsellerin, kadınların "aitliklerini" sergiledikleri kaos karşısında,

sırtında, sımsıkı sarıldığı polis ya da asker üniforması, sersemlemiş, şiddet yanlısı devlet vardı. İki sene önce, Nisan 1965'te Washington'da savaşa karşı yürüdüğümüzde sayımız Vietnam'da Amerikan askerinin sayısı kadardı, 25.000. Şimdi asker sayısı 500.000'e yaklaşmıştı.

Sabah arkadaşlarımla birlikte Lincoln heykelinin önündeki kalabalığa katıldığımızda asıl hedefin Pentagon olduğunu; Amerika'nın genelkurmay başkanı, kuvvet komutanları, savunma bakanının, beş köşeli sığınağı andıran çirkin gri betondan karargâhına eylem yapmak üzere toplandığımızı hatırlamıyorum. Belki benim gibi planı bilmeyen başkaları da vardı. Oysa toplantıyı ortaklaşa düzenleyen eski ve yeni sol, uzun süren pazarlıklarla iki günlük toplantı ve yürüyüş izni almışlardı. Ama artık hepimizde, yine bir protesto toplantısına katılmayı iş edinmiş olmanın baygınlığı vardı. Bu duyguyu, bizlerle eyleme katılıp tutuklanan, o yıllarda akademik kariyerinin başında olan, Noam Chomsky, "Muhalefet yapmak yerine direnmenin zamanı geldi," diye yazacaktı. Bize seslenmekten egolarının şiştiği her hallerinden belli, nispet yapan sıkıcı konuşmacıların, barıştan yana papazların, kadın hakları savunucularının, annelerimizin bizi büyütürken kullandıkları el kitabının yazarı çocuk doktoru Benjamin Spock'un saatler süren sıkıcı konuşmalarını dinledik. Potomac Nehri'nin üzerindeki daracık Arlington Köprüsü'nde sıkışıp kaldık, uzun süren bir geçişten sonra kendimizi Pentagon'u savunmak için kuşatan askerlerle burun buruna bulunca, arkaları binaya, yüzleri bize dönük olduğundan, Pentagon'la birlikte, onları da kuşatmış olduk. Başıboş bırakıldık, ne yapacağımızı bilemedik, bir süre öylesine biz askere, asker bize, gerginleşen bir ortamda, bakakaldık. Ertesi gün gazetelerde kaç kişi olduğumuzu belirten rakamlar Kapalıçarşı'da müşteriyle satıcının fiyatları kadar birbirlerinden farklıydı.

Bu günü, *Armies of the Night* (Gece Orduları) adlı kitabında romanlaştıran ve askerlerin arasına dalıp kendisini tutuklattıran Norman Mailer'a göre herhangi bir eyleme katılanların gerçek sayısını bulmak için polisin rakkamlarını dörtle çarpmak ya da göstericilerin tahminlerini ikibuçuğa bölmek gerekiyor. Bu formüle ve polisin 50.000, göstericilerin 500.000 iddialarına göre, o gün biz 200.000 kişiydik. Köprüyü geçip Pentagon'a varanlar belki 35.000 kişi, gece boyunca süren oturma eylemine başlayıp yaktıkları ateşler etrafında sadece barış şarkıları değil, yurtsever sözleri de olan* şarkılar söyleyen, esrar çeken, sevişen, basın ayrıldıktan sonra karanlıkta polisin saldırısına maruz kalan, buna rağmen pasif direnişlerini sürdürüp yerlerinden kımıldamayıp dayak yiyenler 1000, tutuklananların sayısı 250 kadardı. Sonradan öğrendiğime göre, Pentagon'un başka bir alanında toplanan yüzlerce kişi de, binayı, kötü ruhlardan, şeytandan arındırmak için Budist tekerlemeler eşliğinde konsantre olmuş, ispiritizma kuvvetiyle Pentagon'u havalandırmaya çalışmışlar. Troçkistlerden Baptislere kadar 150 küsur grubun koalisyonundan oluşan yürüyüşte her tür çaba vardı savaşı sona erdirmek için.

Namlunun ucunda papatya

Pentagon'a ilk varanlardan olmalıydım ki, binayı koruyan askerlerle yüz yüze geldik. Bulunduğumuz yer Amerika'nın askeri gücünün merkezi de olsa biz yine alıştığımız türden gösteri yapıyorduk. Karşımda, bizim yaşımızda hatta biz-

(*) *"Bu ülke senin ülken, / Bu ülke benim ülkem, / California'dan New York adasına, / Servi ormanlarından Gulf Stream akıntısına kadar / Burası bizim, ülkemiz."* Savaş karşıtı mitinglerde düşmanın bayrağını sallayan, düşmanın liderleri Ho Şi Minh ile General Giap'ı kahramanlaştıran Amerikan gençliği, Paris'te, Roma'da, Tokyo'da akranlarının tersine, yürüyüşlerde, mitinglerde en çok dini ya da milliyetçi türden halk şarkıları söylerdi.

den genç askerler, kimi hayatlarında Washington gibi büyük bir şehre ilk kez gelmiş, şaşkın, korku içinde, hazırolda dur emri almış, binlerce insanın toplanmasını, sözde gözlerini kırpmadan, hiçbir şeyin farkında değilmiş gibi seyrediyor, etraflarındaki protestocu çemberin giderek daraldığını görüyor, "silahını bırak bize katıl" çağrılarına, kimi göstericilerin taşıdığı Vietnam bayraklarına aldırmaz gözüküyor, bunlar yetmiyormuş gibi aramızdan bazı kızların "Savaş değil aşk yap" diyerek bluzlarının düğmelerini çözüp, sutyen kullanmadıkları için bir anda peyda olan göğüslerini fora etmelerine tepki gösteremeden dimdik duruyorlardı.

Askerlerin bu durumunu komutanları hazmedememiş olacak ki, "Süngü tak" emri verildi. M-14 tüfeklerine süngü taktılar. Marş emri verildi. Tüfeklerinin ucunda süngü, bize doğru bir adım atıp durdular, beklediler, tekrar bize doğru ileri bir adım, tekrar durdular, adım adım üstümüze geliyorlar... Üç saat geçmiş olmasına rağmen, hâlâ köprüyü geçip Pentagon'a gelen binlerce kişi arkamızdan sıkıştırıyor, asker, geri gidemeyeceğimizden bihaber, emir almış, süngüsü tüfeğinin ucunda bize doğru yürüyor... Bundan sonrasını bence '68 kuşağını tarih boyunca simgeleyecek bir fotoğraf en iyi anlatıyor. İkinci sıradaydım. Tam askerin süngüsü göğsüne değecek, ön sıradan biri, birdenbire elinde peyda olan papatyayı önündeki askerin tüfeğinin namlusunun içine yerleştirdi, bir an duran askerin şaşkınlığından yararlanarak, soğukkanlılıkla sıraya dizilmiş diğer askerlerin, teker teker önlerinde durup birkaç papatyayı daha bize doğrultulan namluların ucuna yerleştirdi. Pentagon'un etrafını garip bir sessizlik kapladı Gerilim dağıldı. Birkaç saat sonra, karanlık çökünce, biz de dağıldık.

Olan kalanlara oldu. Akşam karanlığının çökmesiyle devreye giren polis, pasif direniş eylemindekileri tahrik etmek için önce coplarla kızlara saldırmış ki, erkekler döğüşmeye

başlasın, istedikleri olmayınca erkeklere de girişmişler. Ertesi günkü, 22 Ekim 1967 tarihli *New York Times* gazetesi Pentagon merdivenlerinde kana rastlanmasına rağmen ciddi bir yaralama olmadığını yazarak olayları örtbas etti. Dünyanın her yerinde olduğu gibi bir kez daha devlet, şiddetin tabiatının parçası olduğunu doğrulamak istercesine, pasif direnişçilere saldırmıştı. Devletler, protestoları canlı tutmanın, beslemenin en büyük ilacının, onu şiddetle bastırmak olduğunu hâlâ anlayamamanın gafletinde. Kendisine hakim olmayı becerebilse, Pentagon'un otoparkında birkaç yüz kişinin sabahlaması haber bile olmayacaktı.

LSD ve CIA

Bir yıl sonra Norman Mailer'in, Pentagon yürüyüşümüzü anlatan, tarih, roman, otobiyografiyi harmanlayan, yeni tür bir edebiyatın habercisi, ünlü eseri çıktı. Kitabında, Lenin'in, 10 yılın olaysız bir gün gibi geçebileceği, bazen de devrimci bir günün 10 yıla sığamayacağı sözüne atfen, her şey değişebilir beklentileriyle beslendiğimizi belirten Mailer, Pentagon yürüyüşünün beklenen sonucu vermediğini, kendisini protesto olsun diye teknik bir nedenle tutuklattıktan sonra serbest bırakılacağını umduğunu, uçağa atlayıp akşam New York'ta davetli olduğu, fıstık gibi kadınlarla beraber olacağı partiye gitmeyi dört gözle beklediğini, bölük pörçük Amerikan solundan fazla bir şey çıkamayacağını yazdı.

Oysa, o gün bizi desteklemek, Vietnam Savaşı'na karşı olduklarını belirtmek için Avrupa'da, Asya'da, Avusturalya'da yüzbinlerce insan yürüdü. Tokyo'da, Berlin'de, Roma'da, Kopenhag'ta ve başka birçok şehirde Amerikan elçilikleri, konsoloslukları önünde mitingler yapıldı. Paris, Londra, Stockholm, Kopenhag ve Cenova ile Washington arasında

kurulan telefon bağlantısı sayesinde konuşmalar anında dünyaya yayıldı. Hükümet, toplantıları düzenleyenlerin, yürüyüşlere katılanların komünist olmadığına inanmakta güçlük çekti. Batılı istihbarat örgütleri, olaylarda gençlik hareketlerinden, en az kendileri kadar korkan Moskova'nın parmağı olduğunu kanıtlamaya çalıştı. Oysa dünya, kendiliğinden oluşan barış yanlısı bir gençlik hareketine sahneydi. Fizikçilerin yayınladığı "Bulletin of the Atomic Scientisists"in nükleer savaşın çıkmasına yakın olduğumuzu göstermek için tuttukları sembolik saatlerini o günlerde 12'ye on kaladan 12'ye yedi kalaya ilerlettiklerinin farkındaydık.

Pentagon yürüyüşünden sonra ABD'de bir daha bu denli toplu hareket olmadı. Farklı gruplara dağılan inisiyatiflerden kimi şiddete başvurdu, kimi LSD gurusu olarak ünlenen, kullanıldığında çoğu kişiye cazip gelen halüsinasyonlara (kimi zaman da intihara) neden olan bu ilaçla deneyleri yüzünden Harvard'da hocalıktan atılan Timothy Leary'nin "Tune in, Turn On, Drop Out" (Dalgayı bul, yaklaş, uç uzaklaş) sloganı doğrultusunda eylemlerden kopup kendi alemlerine daldı, kimi topluca yaşadıkları komünlere yerleşti.*

Pentagon yürüyüşüne katılan ve Mailer gibi tutuklanan şair Robert Lowell bu gün için yazdığı "The March 2" şiirinde şöyle diyordu:

> *Orada üç, beş kişi öylesine savrulmuş, belki de elli,*
> *çoğu beyaz saçlı, yaşlı, ya da kadın... yazık ki*
> *rüyalarının peşinde yürüyemeyecek kadar bitik,*

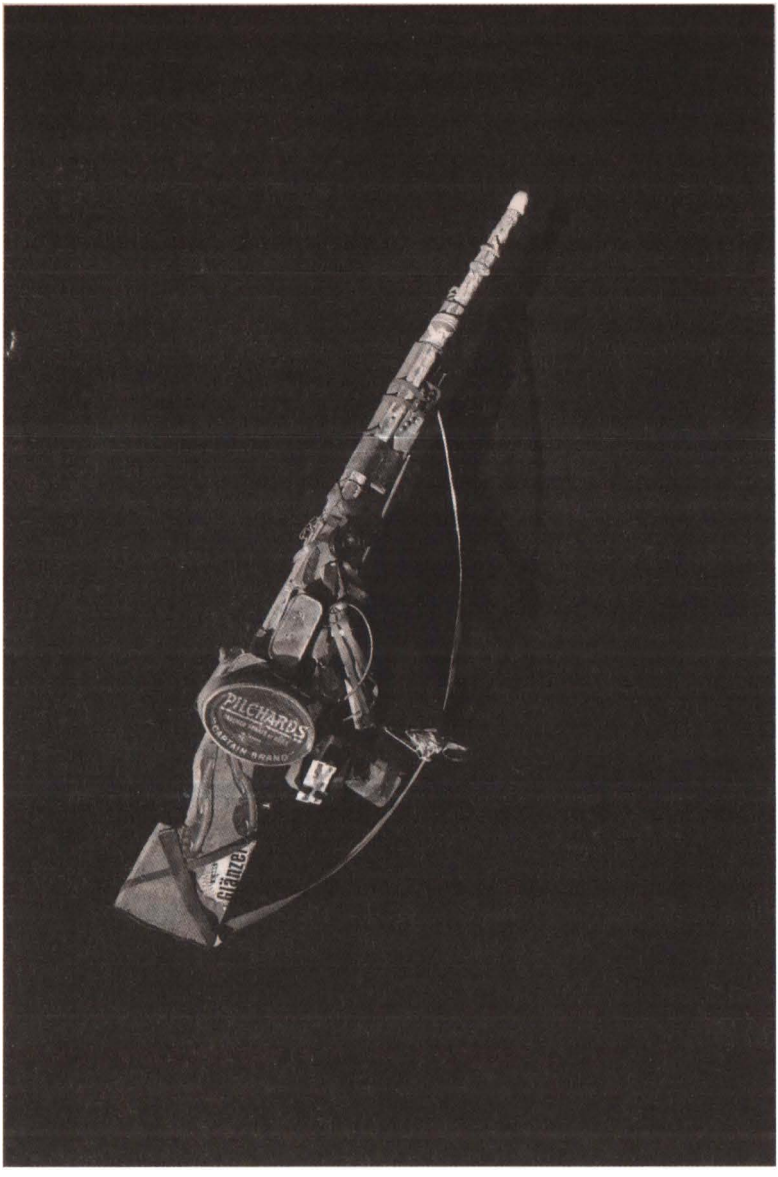
(*) Belki Soğuk Savaş'ta işe yarar diye LSD'ye CIA bir ara ümit bağlamış, bu kimyevi bileşimin sorgulamada yararını araştırmış, farklı bireylerde farklı davranışlara neden olduğunu görünce vazgeçmişler. Denek bulma yöntemleri ilginç. San Francisco'da randevu evlerinde çalışan kadınlarla anlaşıp, müşterilerinin içkilerine LSD karıştırmalarını sağlamışlar. Bir ara Castro'yu rezil etmek için, ona gizlice LSD vermenin yollarını bile aramışlar.

bizim Bastille'imizin, Pentagon'un
gün batımı gölgesinde oturdum,
bacağım yorgun, tabanlarım sızlıyor,
kalbim atılgan ve korkak, bitmeyen nutuklar,
kelimeleriyse kalbimde yerlerini buldu.
Ne kadar zayıf olduğumuzun ve haklılığımızın. Askeri polis
tekrarlıyor, "Aralarından yavaş yavaş yürüyün,
sürtünmeyin bile
oturan kimseye!" Ayak uçlarının üzerinde aramızdan geçtiler
tek sıra halinde, sonra ikinci dalga geldi üstümüze,
önümüzü, başımızı ezen. Sağ olsun tutunanlar,
sağ olsun yeşil çelik kafalı,... senin müşfik ellerin
ayağa kalkmama yardım etti, ve kaçmama.

(Robert Lowell, *Collected Poems*, Farrar,
Straus and Giroux, New York, 2003, çev. G. Vassaf)

V.
PASİF DİRENİŞTEN ŞİDDETE: WASHINGTON YANIYOR!

"Tüfek", Andre Robillard.

PILCHARDS

Amerika'nın sırrı: Değişmeden değişmek

Amerika'nın ulus-devlet olarak başarısını, bunca farklı ırk, dil, dinden gelenleri bir arada tutabilmekten de öte, onları dünyaya karşı, hem de inançla, seferber edebilmesini açıklamak çok zor. Amerikalılar sevilmez, nispeten genç imparatorluğun günleri sayılı denirken, bu ülke zenginliğiyle; askeri gücüyle, ama en çok halkından, aldığı destekle, onların dünyanın en özgür ülkesinde yaşadıklarına inanmalarıyla egemenliğini sürdürüyor.

Şimdi '60'lı yılları yazarken, o yıllarda yaşadıklarım gözümün önünden geçerken, bu ülke bu kadar kısa zamanda ne kadar çok değişti demekten kendimi alamıyorum. Oysa başka açıdan bakıldığında değişen bir şey yok. O zaman da Amerika'nın iç politikası tutucu, dış politikası emperyalisti, bugün de öyle. ABD o zaman Vietnam'daydı, bugün Irak'ta. ABD'de o zaman dinin, kilisenin rolü kuvvetliydi, bugün de öyle.

Toplum ise bambaşka bir yerde, dünün aynasına baktı-

ğında kendisini tanıyamayacağı bir konumda. '60'lı yıllarda yaşananlar sonraki yılların gündelik hayatının her alanını etkiledi. Bugün birçok yerde sigara içilmemesi bile, tütün tekellerine karşı o günlerde başlayan bir mücadelenin neticesi. Tüketici hareketi, o günlerde, benim de kullandığım Corvair marka otomobilimle ilgili *Unsafe at Any Speed* (Her Süratte Tehlikeli) adlı bir kitabın yayınlanmasıyla başladı. General Motors firması, kitabın yazarı Ralph Nader'ı tehdit etti, uygunsuz durumlara düşürmeye çalıştı, sonunda üretim hatasını kabul etti, tazminat ödedi, otomobili piyasadan çekti. Bu başarıdan yola çıkan Nader, sonunda kendisini başkan adaylığına kadar götürecek tüketici hareketini kurdu. Kadın hareketi, çevre hareketi hep o günlerde başladı. Saçımızın uzunluğundan kravat takıp takmayacağımıza, doğaya dönüşten kültür tüketiciliğine kadar, sinemada, resimde, müzikte "karşı kültür" hareketi Amerika'yı değiştirmekle kalmadı, buradan dünyaya da yayıldı.

Rosa Parks, 2005 yılının sonuna doğru 82 yaşında öldüğünde naaşı Amerikan başkanları gibi Washington'daki Capitol Binası'ndan kaldırıldı. Parks, elli yıl önce güneyde, Alabama'daki Montgomery şehrinde terzi olarak çalıştığı işinden yorgun argın evine dönerken otobüse binmiş, ilk bulduğu boş yere oturmuş, zenci olduğu için yasa gereği burada oturamayacağı ikaz edilince, itaat etmemiş, hapishaneyi boylamış, olaya tepki gösterenlerin otobüse binmeme boykotuna girişmesiyle Amerika'da zenciler vatandaşlık haklarını arama hareketini başlatmışlardı. Beyazlar da tepkilerinde gecikmemişti. Onlar da zencilere karşı ayaklandı, kiliselerini yaktı, adı yeni duyulmaya başlamış, otobüs boykotunu destekleyen genç bir papazın, Martin Luther King'in evini bombaladı. Ama bir sene bile geçmeden Anayasa Mahkemesi otobüslerde ırk ayrımını yasakladı. Devlet

hemen kendisine çeki düzen vermesini bilmiş, tarihi gelişmelere ayak uydurmuştu.*

1960'ların Amerika'sında, Marshall McLuhan'ın kuramının, mesajın içeriğinin değil kendisinin önemli olduğunu, medyanın nasıl algılandığını ve maniple edileceğini, egemen düzenden önce muhalefet kavradı. Bu anlayış doğrultusunda "yarattığı" olayların kamuoyunu etkilemesini sağladı. İktidarsa, eski alışkanlıklarıyla aldatmayı sürdürüyor, Kongre'den yetki alabilmek için Başkan Johnson'un "Vietnam'da gemilerimize saldırdılar" örneğinde olduğu gibi, yalanı yeterli görüyordu. ("Buried in Spy Agency, Doubts on Vietnam War Cause", *New York Times*, 21 Ekim 2005). Devletin, televizyon için canlı olaylar düzenlemesi, yıllar sonra bugün Bush Beyaz Sarayı'nın ustalıkla, büyük paralar dağıtarak uyguladığı bir beceri. Sırf Irak politikasını benimsetmek için, dünya basını Washington'u memnun edecek türden haberler yazsın diye harcanan para New York Times'a göre milyonlarca dolar.

Rosa Parks'ın otobüsten indirilip tutuklandığı yıl, güneyde zenci bir delikanlı beyaz bir kadının arkasından ıslık çaldı diye hapsi boylamıştı. Linç edilebilirdi. Dün karım eve gelirken genç zenci bir delikanlının sokakta arkasından "Kiss my black ass" (Kara kıçımı öp) diye öylesine seslenmesi, Amerika'nın gündelik yaşamında münasebetsiz ama sıradan bir olay. Buraya gelinmesinde sisteminin esnekliğinin rolü büyük. Soğuk Savaş yıllarında bu esnekliğe ivme

(*) Rosa Parks'ın başından geçenlerin düzmece yanı da olduğunu öğrenmemiz için aradan elli yıl geçmesi gerekti. Evet, siyahların otobüsün ön tarafında oturması yasaktı; evet, Rosa Parks'ın bu yasağa karşı gelmesinin basına yansımasıyla, güneyde zencilerin pasif direniş hareketi başladı. Ama Parks'ı tarihin belleğine yerleştiren fotoğrafı mizansenmiş. NAACP adlı zenci örgütünün militanlarından olan Parks'ın, ne tür fotoğraflarının çekileceği, en ince ayrıntılarıyla planlanmış. Bunlar geçenlerde, otobüste ırkçı beyaz rolünde fotoğraflara poz veren gazetecinin kızının açıkmasıyla gün ışığına çıktı. ("The Man in the Staged Parks Bus Photo", *New York Times*, 7 Aralık 2005).

veren düşünce Adalet Bakanı Robert Kennedy'nin şu sözlerinde apaçık ortada: "Komünistlerin siyasetimize sızması ve gerilla savaşlarına karşı uluslararası mücadelemizde, Georgia Üniversitesi'nden bugün mezun olan Charlayne Hunter ve Hamilton Holmes'ların rolü küçümsenemez."*

Beyaz adamın kadınını bozmak

Washington'da üniversite masrafımı çıkarmak için futbol bursumun yanısıra, haftada beş gün, dünyanın en büyük kütüphanesi Library of Congress'de, okurların kataloglan bulup talep ettikleri kitapları, raflardan masalarına taşıyarak para kazanıyordum. Irkçılıktan ötürü başka yerlerde iş bulmak neredeyse imkânsızken, burada işveren devlet olduğundan, kütüphanede benden başka çalışanların hemen hepsi zenciydi. Bir akşam beni davet ettikleri partiye gitmeden önce birkaç kişi evime gelmişti. Tıraş oluyordum. Zenci arkadaşlarımdan biri tıraş olmak istedi. İstedi ama durakladı. Sessizlikten ikimiz de anladık ne demek istediğini, duraklamasının nedenini. Diyordu ki, "Ben, evet seni tıraş olurken gördüm, kendimi tutamayıp hemen söyledim tıraş olmak istediğimi. Oysa ben zenciyim, sen beyazsın, düşünmeden konuştum. Yoksa ne seni ne de kendimi bu durumda, tıraş makineni benle paylaşma durumunda bırakmazdım. Ne de olsa kaç asırlık zenci olma tecrübem var. Ama ağzımdan çıktı bir kere. Şimdi ne olacak, acaba bana tıraş

(*) Robert Kennedy'nin, Georgia Üniversitesi'nin mezuniyet törenindeki bu konuşmasının nedeni, yerel yönetimin muhalefetine rağmen federal hükümetin zoruyla adı geçen iki zenci öğrencinin burada okumasının kabul edilmesiydi.

Daha 1946'da bile ABD Başkanı Truman, kendileriyle "yarışan ideolojiler" (komünizm demek istiyor) tarafından zenci sorununun aleyhlerinde kullanıldığını belirterek, Amerika'daki demokrasinin içi boş, rejimin de sahtekârlıkla suçlanmaması için birşeyler yapılması gerektiğini söylüyordu (Howard Zinn, *A People's History of the United States*, Perennial Classics, 1999, s.449).

makineni verecek misin?" John, bırakın bir beyazın tıraş makinesini kullanmasını, belki hayatında ilk kez bir beyazın evine girmişti. O akşam gittiğimiz partide tek beyaz bendim. Zenci kızlarla konuşmam, dans etmem nadirden de öte olağanüstü bir durumdu. O günlerde, beyaz kadınların zenci erkeklerle beraber olması, dikkati çekse de, kabul görüyor, sol ve liberal çevrelerde ilerici bir adım sayılıyordu. Ama tersi, benim gibi bir beyazın zenci kadınlarla olması duyulmamıştı.

Irk, din, servetten ötürü katı kurallarla ayrımcılığın esas olduğu toplumlarda, ilk adımı egemen tarafın kadını atıyor; zengin kız yoksul erkekle, beyaz kız zenciyle ya da diyelim Almanya'da Hıristiyan kız, Müslüman erkekle, Türkle beraber oluyor. Tersine ender rastlanıyor, mağdur tarafın erkekleri "kadınlarına" dokundurtmuyor. Türkiye'de Alman gelin ile, sayıca az olmasından da belli, Alman damadın, toplumda yerleri çok farklı. Beyaz ırkçılığın can alıcı testlerinden biri, "Peki, bir zencinin kızkardeşinle evlenmesini ister miydin?" sorusuna verilen cevap. Ama madalyonun öbür yüzünde azınlık kategorisinden bir erkeğin "ezen" tarafın kadınıyla olunca, onu ganimet gibi aşağılaması da var. Bunu Kara Panter hareketinin liderlerinden Eldridge Cleaver en kaba ama yalın biçimiyle "Beyaz adamın kadınını bozmaktan, kirletmekten aldığım haz," olarak anlatıyor.*

John'un o akşam tıraş olduktan sonra şöyle dediğini hatırlıyorum, "Eskiden profesyonel sporcular beyazken, şimdi biz de onların takımlarında oynayabiliyoruz. Bize bir tek sporda kapılar açıldı, bir tek baskette, futbolda da ırkçılık büyük ölçüde kalktı. Durumu görüyorsun, onlardan o kadar iyiyiz ki, liglerde beyaz oyuncu kalmayacak. Bilimde, politikada, sanatta aynı eşitlik tanınsın orada da beyaz bı-

(*) M. Kurlansky, *1968: The Year That Changed The World*, Ballantine Books, New York, 2004, s. 319.

rakmaz, silip geçeriz hepsini." Sonradan Eldridge Cleaver'in "Black is Beautiful" (Siyah Güzeldir) sloganıyla dile getireceği yüzlerce yıllık aşağılık komplekslerini telafi etme çabasının habercisiydi John'ın söyledikleri.

Irkçılığın kalkması, benim gibi Amerika'nın köleci geçmişinden gelmeyenler için bile kolay olmuyor, ırkçılık insanın şuuraltında günlük yaşantısının parçası oluyor. Bir gün Boston'dan New Hampshire'a giden Concord otobüsüne bineceğim. Bitişik perondaki otobüs New York'a kalkmak üzere. Önümde kuyrukta bir zenci var. Usulca omuzuna dokundum, "Senin otobüsün bu taraftan kalkıyor," diye yardımcı olmak istedim, New York otobüsünü gösterdim. O yıllarda koca New Hampshire eyaletinde tek bir zenci aile oturuyor, hepimiz kim olduklarını biliyorduk. Meğer, o da bizim tarafa gidiyormuş.

Bir gün de tersi oldu. Washington'da bir gece çakır keyif eve dönüyordum, otomobili bir üst sokakta park ettim, yürüyorum. Arkamdan dört zenci yanaştı, para istediler. Âdete göre, bu durumlarda vermek üzere makûl miktar para taşıyacaksın, yoksa öldürülebilirsin. "Neden," diye sordum, "parayı ne yapacaksınız?" Şaştılar. Önce cevap veremediler. Aralarından biri, "Eve gitmek istiyoruz, paramız yok," deyince, onlara doğru yürümeye başlayıp, "Haydi, sizi bırakayım," dedim ve paçayı kurtarmak için, sanki başkalarına saldırsalar mübahmış gibi, "Ben Türküm, Müslümanım," dedim. Şaşkınlıkları arttı, durakladılar, ama istedikleri para. "Tamam arkadaş sökül mangırı," dedi birisi. "Koş, toz ol," dedi bir başkası. Kaçmaya başladım. Onlar ikiye bölündü. "İyi niyetli beyaza zarar vermeyelim" diyenler, arkadaşlarının peşimden gelmesini engellerken, can havliyle kaçtım.

Washington'da sokakların tehlikeli olması o denli içime işlemiş ki, üniversiteden mezun olup da Ankara'ya ilk döndüğümde, gece Atatürk Bulvarı'nda bana doğru yürüyenleri

gördüğümde kaldırım değiştirir, caddenin öbür tarafına geçerdim.

Zenci ayaklanmalarından Genelkurmay Başkanlığı'na

Gandhi'den ilham alan Martin Luther King önderliğinde, zencilerin güneyde pasif direnişle haklarını elde etme hareketi, Stokely Carmichael'in "Black Panthers" (Kara Panterler) hareketi ve Malcolm X'in Müslüman zencileri beyazlardan ayrı bir toplum kurmaya çağıran vaazlarıyla ülkenin kuzeyinde şiddete dönüştü. Carmichael'in, savaşı Vietnam'dan Amerika'nın sokaklarına taşıma mesajı, silahlarını kullanmaya hazırlanan egemen düzeni ürküttü. Yeniden duruma hakim olduklarında Carmichael Afrika'ya gitti Amerika'ya dönmesine izin verildiğinde köktenci Hıristiyanlıkta gerçeği bulduğunu söyledi. Malcolm X suikasta kurban gitti. Dünya ağır sıklet boks şampiyonu Muhammed Ali, Vietnam'da savaşa gitmeyi reddettiği için unvanı elinden alındığı gibi, beş yıl hapsi istendi. Ülkenin çeşitli şehirlerinde, şiddetle bastırılan, zencilerin öldürüldüğü ayaklanmalar başladı.

Martin Luther King 1968'de suikasta kurban gittiğinde Amerika'nın 130 şehrinde zenci ayaklanmalarının 65.000 askerle bastırıldığı günün akşamı, başka birçok şehir gibi sokağa çıkma yasağı ilan edilen Washington'un, yakılıp yağmalanmasını, binaların alevler içinde tutuşup gökyüzünün kızıllaşmasını penceremden seyrettim. İngilizlerin 1812 Savaşı'nda Beyaz Saray'ı yakmalarından bu yana, başkenti tehdit altında olmayan düzen dersini çabuk öğrendi. King için yapılan görkemli cenazeyi Nixon gibi sağdan gelen beyazlar sahiplenirken, masraflarını da petrol zengini, Cumhuriyetçi Parti'nin başkan adayı Rockefeller karşıladı. Kısa zamanda seferber edilen banka kredisi, hükümet prog-

ramları, iş olanakları, üniversite bursları derken bugün bildiğimiz orta halli zenci sınıfı yaratıldı. Televizyon reklamlarında beyazlarla birlikte zenciler çamaşır tozu, diş macunu, deterjan satarken; Colin Powell, genelkurmay başkanı ve bakan; Condileeza Rice, Bush hükümetinin en önde gelen temsilcisi oldu. Amerika, her zaman ustalıkla yaptığı gibi sadece tehlikeyi bertaraf etmekle kalmadı, kendisine karşı gelenlerle uzun sürmeyen bir zıtlaşmadan sonra onları sistemin içine aldı, sistemin içinde eritti, mutlu bir azınlık köşeyi döndü. Geriye kalan çoğunluk New Orleans'ta 2005'te gördüğümüz gibi, ancak Katrina Kasırgası gibi doğal felaketlerde fark edilir oldu.

Bugün, dünyanın en yoksul ülkelerinden biri olan Bangladeş'te ortalama insan ömrü New York'ta zencilerin yoğun olduğu Harlem'den daha uzun. Yine de zencilerin düne göre toplumsal konumu tanınmayacak kadar farklı. Artık soru başkanın zenci olup olamayacağı yerine, ne zaman kimin olacağı. Zenci eylemlerinin Amerika'ya en büyük etkisi, başka ezilenlere yol göstermek oldu. Bugün tekerlekli sandalye kullananlardan kadınlara kadar, haklarını arayanların mücadelelerinin kökeninde zencilerin eşit olma direnişi var.

Yazdıklarıma, Amerika eleştirisi diye de bakılabilir, sisteminin methiyesi de. Ama Avrupa'da, ancak üç kuşak geçtikten sonra "gastarbeiter" (misafir işçi) safsatasından vazgeçip vatandaşlık hakkını tanıyan Almanya'da (çifte vatandaşlık olamaz diye bu hakları da şimdi geri alma çabasındalar) göçmenlerin her sokağa çıktığında adım başı polis kontrollerinde aşağılandıkları Fransa'da, göçmen politikasından çok göçmen polisiyle düzenin sürdürüldüğü koca Avrupa'da, sembolik bile olsa İngiltere'de bir Afrika kökenlinin Maliye Bakanı, Avusturya'da bir Türk asıllının Kara Kuvvetleri'nde general olması mümkün mü?

Ama bir Amerikalı'ya, ülkelerinde bir Kızılderilinin ne zaman başkan seçileceğini sormak da, o kadar olmayacak bir şey ki, bu satırları yazana kadar aklımdan geçmemişti. Amerikan hükûmetleri Kızılderililerle yaptıkları 400 küsur antlaşmanın hepsini çiğnedi. Sayıları bir milyonu geçmeyen Kızılderililerin yarısı bugün kendilerine ayrılan "arazilerde" turistler için dans edip, elişleri sattıkları, sefil, ibret verici bir hayat yaşıyor. Oysa bir üçüncü dünya demokrasisi olarak kimilerinin küçümsediği Hindistan'da bile en alt kasttan, "dokunulmaz"lardan bir cumhurbaşkanı seçileli yıllar oluyor.

VI.
"ONLARA ÖZGÜR OLMADIKLARINI SAKIN SÖYLEME!"

"Karnaval Şapkası", Giovanni Batista Podesta.

CARNIVAL
Estiva 1965

Dini diktatörlüklerden günümüze

Tepeden inmeci totaliter düzen cinsel özgürlüğü, seksi, tehdit olarak görür. Stalin'in Sovyetler Birliği, Hitler'in Nazi Almanyası, Humeyni'nin İslâm Cumhuriyeti bunun örnekleriyle dolu. Avrupa'dan dini özgürlük adına kaçıp, Amerika'da, Boston ve havzasında, Utah'da, Virginia'da, Hıristiyan mezheplerinin kurdukları dini diktatörlükler de cinsel özgürlüğü en büyük tehdit olarak gördü. Avrupa'ya göre son derece mutaassıp olan ABD'nin kökeninde bu dini diktatörlükler var. Kızılderilileri katleden, toplama kamplarına süren Hıristiyanların, Tanrı'nın kendilerine vaat ettiği topraklara yerleştiklerinden 300 yıl sonra 1960'lı yıllarda ABD'de taassup hâlâ egemendi. Illinois Üniversitesi'nde bir profesörün, okul gazetesine yolladığı mektubunda evlilik öncesi cinsel ilişkinin, evlilik için iyi olabileceğini yazdığı için işine son verildiğinde 1961 yılındaydık. Amerika'nın kimi eyaletlerinde karı-kocanın kendi evlerinde hangi tür cinsel ilişkiye girebilecekleri düzenleyen yasalar, uygulan-

masa bile, bugün de mevcut. George Washington Üniversitesi'nden, sevgilimle New York'a transfer olmak istediğimizde, ben Columbia Üniversitesi'ne başvurdum, Karyn üniversitenin kadın kısmına, Barnard Koleji'ne. Amerika'nın en iyi üniversitelerinde kadın erkek ayrımı yapılıyor, kadınlar Harvard'ın Radcliffe'i, Brown'ın Pembroke'u gibi onlar için kurulan kurumlardan ayrı diplomalar alıyor, kadın ve erkekler ayrı kurallara tâbi tutuluyordu. Barnard'da okuyan kızlara üniversitenin ilk iki yılında yurtta kalma zorunluluğu vardı. Burada okuyan Linda LeClair adlı öğrencinin, New York'ta tuttuğu dairede, üstelik sevgilisiyle yaşadığının keşfedilmesiyle üniversiteden atıldığında yıl 1968 idi. Cinselliği tehdit olarak gören düzen, kurallarında direniyordu ama artık yaşantımızın gerçeğini yansıtmaktan çok çok uzaktı. '60'lı yılların başından itibaren kullanılmaya başlanan doğum kontrol hapı hayatımızı değiştirdi. İstediğimiz an sevişebileceğimiz gibi, gebe kalma-gebe bırakma korkusu kalktı. Kürtajın Anayasa Mahkemesi kararıyla serbest bırakılması, çocuk yapmak dışında cinsel ilişkiyi toplum nazarında gayrimeşru görülen konumundan kurtardı. AIDS türünden hastalıkların keşfedilmesine yıllar vardı. Gazeteler, cinsel devrim yaptığımızı yazıyordu.

Egemen çevrelerin, farklı ahlâk anlayışımızın kendilerini güçlendireceklerinin farkına varmaları uzun sürmedi. Amerika 1960'lı yılların "cinsel devrimini" içselleştirdi, Amerikan kapitalizmi yeni özgürlüklerden para kazanmasını öğrendi. Tutumlu Protestan ahlâkının çökmesiyle, özellikle çabuk bozulup atılsın diye imal edilen (built in obsolescence) tüketim malları çılgınlığına kapılanlar, kendi başına bir sanayi haline gelen reklam şirketlerinin pompalamasıyla, zevklerini tatmin etmeye yönelince; iktidarlar, vatandaşlarının başkaldırmasından, eylemlerinden kurtuldu. Kurtuldu kurtulmasına ama, 1960'lı yılların başında ülkesinin nabzı-

nı tutmak için Amerika'yı baştan başa dolaşan *Gazap Üzümleri*'nin yazarı, Nobel Edebiyat Ödülü sahibi John Steinbeck, izlenimlerini yazdığı *Travels with Charley* (Charley ile Yolculuklar) kitabında, borçlanarak tüketen bir ülkenin geleceğinden şüphesini yazıyordu. Aynı yıllarda *Brave New World*'ün (Cesur Yeni Dünya) yazarı Aldous Huxley de toplumun, hedonist eğilimlerinin kölesi olmasının, geçmişteki bildik totalitarist düzenlerden çok daha tehlikeli olduğunu söylüyordu.

Erotik politika

Üniversitede ilk yılımda polisin tuvaletleri basıp yakaladığı eşcinseller, birkaç yıl içinde kiliselerini, derneklerini, kulüplerini kurdu. Varlıklarını, Amerikan ordusuna bile kabul ettirirken, reklam şirketleri onların maddi gücünü keşfedince, giyim kuşamdan tatil paketlerine kadar çeşitli ürünlerin pazarlama biçimi değişti. Müzik sanayi öncü bir konuma oturdu. Kendisine "erotik politikacı" diyen "Doors" grubundan Jim Morrison'un konserinde dinleyicilere, "Aletimi görmek için buradasınız değil mi?", aşırı dozdan ölen Janis Joplin'in "Müziğimin amacı sizi isyan ettirmek değil, düzüştürmek," diye seslenmelerinden, Rolling Stones'lu Mick Jagger'ın kadın-erkek karışımı androjen görüntüsünden, menajerleri, plak şirketleri, radyolar ve de kendileri, milyonların kazanılacağı bir ortam oluşturdular. Filmler, reklamlar ve nihayet porno sanayi '68 kuşağının özgürlük arayışını, para kazanılır alanlara dönüştürdü.

Washington'da ilk yıllarımda bir kızı sinemada Fransız filmi seyretmeye davet ettiğimde beni terslemiş, seks filmlerine gitmediğini söylemişti. O yıllarda Amerikalılar için Avrupa ahlâksızlıkla eş anlamlıyken, kısa zamanda çıplaklık, sinemadan da öte, giyim sanayinin alanına girmiş, Ameri-

kalılar, plajlarında bikiniye yeni alışmaya çalışırken, memelerin çıplak kaldığı monokiniler tasarlanıp piyasaya sürülmüş, mini etekler, şeffaf bluzlar, bele kadar inen V yakalar moda olmuş, kullanılan kumaş miktarının azalmasıyla fiyatlar ters orantılı artmıştı. Cinsellik özgürleşiyor, önyargılar yıkılıyordu. Üniversite yurtları, kız-erkek karışık olmaya başladı. Yeni güç kazanan feminist hareketin ilk hedeflerinden biri uçak şirketlerinin verdikleri hizmetle ilgisi olmayan güzel, genç, bekâr hostes çalıştırma kuralını kaldırtmak oldu. Sonunda kadınlar, erkek dünyasında eşitlik sağlayabilmek için, aşağılayıcı buldukları "Miss America" güzellik yarışmasını boykot ederken, çözümü erkekler gibi pantalon giymekte buldular. Ama bu bile, yirmi yıl sonra, Türkiye gibi totaliter bir toplumda, 12 Eylül rejiminde, Kenan Evren'in devlet daireleri ve üniversitelerde kadınlara yasakladığı kıyafetler arasındaydı.

Amerika, cinsel davranışların, değerlerin değişmesi karşısında, eski alışkanlığıyla sansüre başvurmak yerine, denetimi, bu işten para kazananlara, Filmciler Derneği'ne bıraktı. "PG" gibi harflerle (parental guidance), hangi filmleri 18 yaşından küçüklerin seyredemeyeceği, hangi filmleri aileleriyle birlikte, hangilerini tek başlarına seyredebileceklerini belirten kodlama sistemi, hükümetin bu yıllardaki esnekliğinden kaynaklanıyor. İktidar böylece hem vatandaşlarını "kötü" filmlerden korumuş oldu, hem de porno sanayinin gelişmesi önündeki engelleri kaldırarak, ne kadar özgür bir ülke olduğunu bir kez daha vatandaşlarına ve dünyaya kanıtladı.

Bu yazıyı yazarken o günlerin havasına girmek için seyrettiğim, 1968'de çevrilen *Easy Rider* filminde, Jack Nicholson ve Dennis Hopper'ın diyaloglarında ülkenin özgürlük anlayışı şöyle dile getiriliyor.

DH: "Saçımız uzun olduğu için bizden korkuyorlar."

JN: "Bizden, neyin simgesi olduğumuz için korkuyorlar?"

DH: "Ben saçımın kesilmesi gerektiğinin simgesinden başka bir şey değilim."

JN: "Hayır, hayır, sen onlar için özgürlüğü simgeliyorsun."

DH: "Özgürlüğün nesi vari? Zaten istenilen bu."

JN: "Özgürlükten söz etmekle özgür olmak ayrı şeyler. Her şeyin pazarda alınıp satıldığı bir ortamda özgür olmak çok zor. Onlara özgür olmadıklarını söyleme! Yoksa özgür olduklarını ispat etmek için böyle konuşanları öldürmeye, sakatlamaya başlarlar. Sana, sabahtan akşama kadar bireyin özgürlüğünün önemini anlatırlar. Sonra özgür birisini gördüklerinde korkarlar. Onun için tehlikeliler."

Easy Rider filminin son sözleri, başrollerden birinde oynayan Peter Fonda'nın, '68 kuşağının ideallerini hayata geçirememesinin değerlendirmesiydi: "Beceremedik."

Fonda'nın kız kardeşi Jane Fonda'nın hayatıysa, '68 kuşağının öyküsü. Jane Fonda 1959 yılının *Askere Alma Kraliçesi*, 1964'te kocası Fransız film yönetmeni Roger Vadim'in *Barbarella* filminde soyunmasıyla Amerikan kadınının özgürlüğünü simgeleyen dişi, cephedeki Amerikan askerlerinin seks sembolü, barış hareketine katılıp Hanoi'yi ziyaret ettiğinde savaşa son çağrılarıyla "Hanoi Jane" lakaplı vatan haini, '70'li yıllarda ülkesinin fitness gurusu olmadan önce Amerika'da '68 kuşağı için, Marx'ın "Komünist Manifestosu" rolünü oynayan "Port Huron Bildirgesi"nin yazarı Tom Hayden'ın karısı olarak yeni bir demokrasi kurma topluluğunun üyesi, '80'lerde *CNN*'in sahibi Ted Turner'ın milyoner karısı, *Klute* ve *Coming Home* filmlerdeki rollerinden iki Oskar ödülü sahibi, günümüzde anılarını kitaplaştıran ya-

zar, ve Vietnam kompleksinden kurtulamayan ABD ordusunun 40 yıl sonra hâlâ düşmanı. Bugün bile Deniz Kuvvetleri Akademisi öğrencilerinin yatakhanelerinde akşam ışıklar kapanınca âdet, herkesin bir ağızdan, Jane Fonda'ya atfen, "İyi geceler orospu" diye bağırması.

Şeytan cehenneme nasıl girdi?

Columbia Üniversitesi'ne, toplumdaki egemen ahlâk değerleriyle çatışmaya girdiğim için transfer olamadım. Bu nedenle New York'a giden sevgilimden ayrılmak mecburiyetinde kaldım. İlişkimizde sorun yoktu. Otomobilde, kapı aralıklarında öpüşmekten otel odalarına terfi etmiştik. Yine de, "Bekâret kanser yapar" gibi sloganlarla, doğum kontrol hapları gündelik yaşamın parçası olduysa da, biz daha demlenerek sevişiyorduk. Ben, haftada bir cumartesi günleri, ağır olsun diye içine kitap yerleştirdiğim bavulumla, Watergate Binası'nın yeni başlamış inşaatı karşısında, telefonla yer ayırttığım Howard Johnson's Oteli'ne gider, vaziyeti çaksa bile bana garip garip bakmasın diye bol bahşiş verdiğim, bavulumu taşıyan görevli eşliğinde odama yerleşir, "her şey tamam" diye sevgilime telefon ederdim, o da, gece yatakhanesine dönme mecburiyeti olduğundan, ancak günümüzü birlikte geçireceğimiz, birbirimizle sarmaş dolaş olacağımız, çırılçıplak dans edeceğimiz, yatağa uzanıp televizyonda film seyredeceğimiz, ilişkimizin geleceğini bilmememizin, dile getirmememizin tedirginliği içinde beraber olacağımız odamıza gelirdi.

Her ne kadar annem sevgilimi Washington'dan Boston'a birlikte uçakla geldiğimizde, havaalanında öylesine gördüğünde, yaşım genç diye beni ciddi bir ilişkiden soğutmak için, "Galiba burnundan ameliyat geçirmiş, estetik yaptırmış," demiş olsa da, aşıktım ve birlikte New York'ta üniver-

siteye gitmek istiyorduk. O gitti. Ben Bayan Bielski'nin tutuculuğu –yobazlığı demek daha doğru olur– yüzünden, konuşma sanatını öğrendiğimiz "Speech and Diction" dersinde neredeyse kaldım ve böylece notlarımın düşmüş olması nedeniyle Columbia Üniversitesi'ne geçiş yapamadım, kalan yıllarımı Washington'da geçirdim.

İkinci dönem notlarım da iyi olsun diye seçtiğim beleş derslerden birini, beni üniversite tiyatrosunda "Godot'yu Beklerken" adlı oyunda Estragon rolünden tanıyıp seven Bayan Bielski veriyordu. Nereden bilebilirdim ki Beckett'in hayatın anlamsızlığı üzerine yazdığı oyunu takdir eden birisinde Katolik inançlarının ağır basacağını.

Bayan Bielski ile küçük çatışmam aslında Rönesans ile Katolik kilisesi arasındaki 500 yıllık kavganın günümüzde de sürdüğünün, '60'lı yılların özgürlük ortamında bile dinlerin ne denli tahammülsüz olabileceğinin belirtisiydi. O gün derste hikâye anlatma sırası bana geldiğinde, Boccacio'nun *Decameron* kitabından şeytanın nasıl cehennme girdiğinin öyküsünü anlatmaya koyuldum. Koyuldum ama papazın cahil köylü kızıyla tanışmasına yeni geldiğimde, yani papazın kızı, bacaklarının arasında cehennem ateşinin yandığına ikna edip, şahlanmış pipisini de cehennemden kaçan şeytan diye gösterip, kızı, şeytanı cehenneme geri sokmasında yardım etmeye kandırdığını anlatmama sıra gelmeden, Bayan Bielski oturmamı söyledi. Oturmadım. Benden önce herkes hikâyesini anlatmışken benimkini yarı yolda kesmesinin üniversite özgürlüğüyle bağdaşmadığını söyleyip, hocamın "Yeter, yeter" diye itirazlarına rağmen hikâyemi, "Anlat, anlat," diye lehimde tezahurat yapan sınıf arkadaşlarımın eşliğinde sürdürdüm.

Yıl sonunda dönem not ortalamamın düşük olduğundan Columbia Üniversitesi'nden "Üzülerek başvurunuzu reddetmek mecburiyetindeyiz" diye biten mektuplarını aldım.

Sevgili Jim Vietnam'a gitmeyince

Washington'un Foggy Bottom Mahallesi'nde kiraladığımız tek odalı daireyi paylaştığım arkadaşım Jimmy Goodlatte benden şanssızdı. Dönem sonu notları zayıf olduğundan üniversiteden atıldı. Jim en az benim kadar ders çalışıyordu, Jim'in dersleri en az benimki kadar kolay ya da benimki kadar zordu, aramızdaki fark benim lise son sınıfı, onun gibi Amerika'da normal bir lise yerine Türkiye'de Robert Kolej'de okumuş olmamdı. Bana kolay gelen dersler ona zor geldi, okuldan atıldı. Askere alındı.

Üniversitede aynı eylemlere birlikte katılmıştık, kızlarla briç, erkeklerle poker oynadık, tek odalı dairemizde kızlarla sabahladık, birbirimize çocukluğumuzu anlattık. Amerika Vietnam'a asker yetiştiremiyordu. Jim'in muafiyeti, üniversiteden atılmasıyla bitti. Üç ay sonrası için tarih verdiler. Çok kişinin yaptığı gibi sınırda pasaport kontrolü olmayan Kanada'ya kaçabilirdi. Kaçmadı, çünkü onun en çok sevdiği yazar, Ayn Rand'in *Fountainhead* (Pınar), ya da *Atlas Shrugged*'da (Atlas Vazgeçti) kitaplarının kahramanları, devletin, bireyin özgürlüğüne müdahalesine direnirken, bir yandan da düzen içinde iradeleriyle tuttuklarını koparan insanlardı. Jim askere gitmeyi beklerken milletvekillerinin bürolarının bulunduğu Sam Rayburn Binası'nda asansörcü olarak iş buldu. İşi sayesinde sosyal çevremiz genişledi, milletvekillerinin sekreterlerinin partilerine katıldık. Hükümetin savaşı kaybedeceğini bile bile, politik çözüme cesaret edemediğinden, giderek çaresizlik içinde savaşı tırmandırdığını, milletvekillerinin en büyük endişesinin ülkelerini bu dipsiz kuyudan kurtarmak yerine, bir sonraki seçimi kazanmak, partinin elebaşlarını, güçlü destekçilerini memnun etmek olduğunu öğrendik.

Jim'i otobüsle askere uğurladığımda Vietnam'a gitmedi. "Şansım varmış," dedi telefonda aradığında. Denizci eğitimi

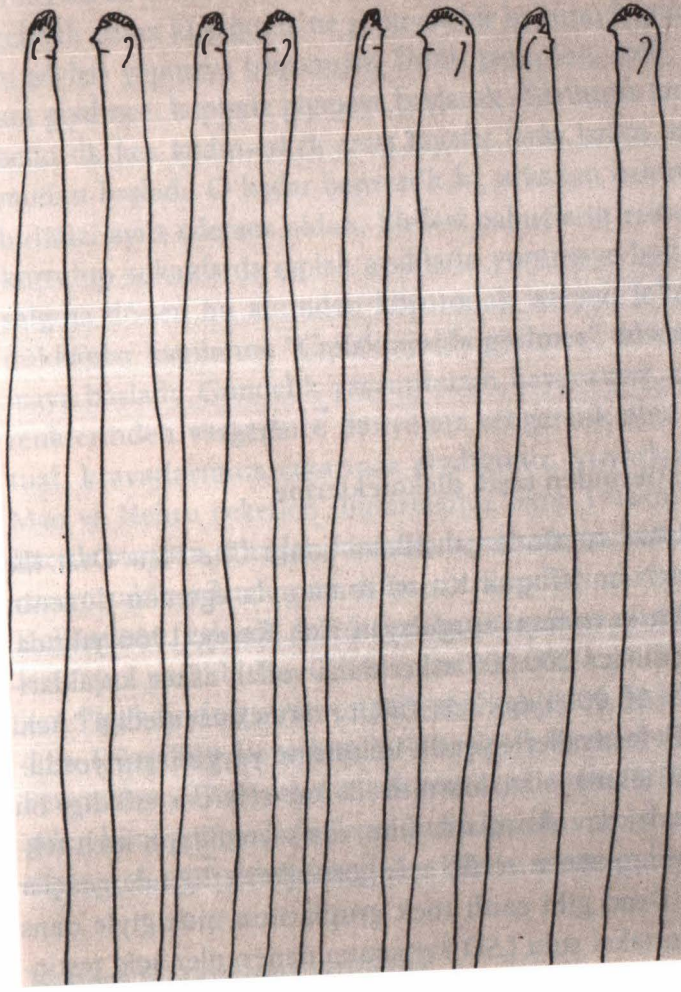
gördükten sonra Atlantik kıyılarında gezen bir gemiye sevk edildi. Belki de Amerikan donanmasının en özel gemisine. Savaş çıktığında, başkanın duruma göre, denizde olmasına karar verilirse, Jim'in askerliğini yaptığı gemiye gidecekti. Bu nedenle gemi Washington'a yakın sularda seyrediyordu. Ölüm haberini annesi verdi. Orduda disiplin esas. Jim, bunu benimsemekle birlikte, Ayn Rand'in kahramanları gibi disiplini, bireyle bağdaştırmak çabasındaydı. Sanırım subaylarına bir hayli kafa tuttu. Ölüsü bir kış günü deniz kıyısında bulundu. Kazara gemiden düşmüş olabilir. İntihar da olabilirdi. Annesi ikisine de inanmadı. Öldüğünde, cebinde bulunan, bana yazıp postalayamadığı mektubunda intihar edecek insan belirtisi yoktu.

George Washington Üniversitesi'nde psikoloji tahsilimde insan davranışlarının nedenleri, nasılları üzerine imtihan edildiğimizde soruların çoktan seçmeli cevaplarında doğruyu arıyor, laboratuvarlarda fareler üzerinde yaptığımız deneylerle kendimizi anlamaya çalışıyorduk. Bu nedenle, o günlerdeki psikoloji bilgimle intihar konusunda ahkâm kesmem yanlış. Ama Türkiye'de tahsilime devam ettiğimde bize evrensel olarak öğretilen insan psikolojisinin, insan zekâsının, davranışlarının, aslında hep Amerikan insanı ya da Amerika'da yapılan laboratuvar araştırmalarına göre açıklandığını görünce, bu ülkenin dünya gücü olmasının sırf zenginliği ya da askeri üstünlüğüyle açıklanamayacağını gördüm. Hangi davranışımızın normal, hangi vasfımızın zekice olduğu, Amerika'da oluşturulan normlara göre kararlaştırılıyordu. Türkiye'ye döndükten sonra bunları yazdım diye kurucu üyesi olduğum Psikologlar Derneği tarafından, ekmek paramızla oynuyorsun diye, kınandım, "Sen Adam Olamazsın: Amerikan Ölçülerine Göre Türkiye İnsanı" başlıklı yazımdan ötürü yönetim kurulundan, başkan yardımcılığından uzaklaştırıldım.

VII.
'68'LİLERİN MİRASI

"Dört Dans Çifti", Oswald Tschirtner.

4 Tempera

O. T.
1972

Acid testlerinden taşra diskoteklerine

Bir akıl hastanesinde çalıştıktan sonra *One Flew Over the Cookoo's Nest* (Guguk Kuşu) romanıyla egemen düzenin normallik kavramını sorgulayan Ken Kesey, 1966 yılında, ABD Vietnam'a 200.000 asker daha yollar, asker kaçaklarının sayısı 50.000'i aşarken; California'da düzenlediği "Acid Testi" adlı festivallerle yeraltı kültürünü yaygınlaştırıyordu.

Günün teknik olanaklarının ilk kez seferber edildiği bu festivallerde, dev ekranlarda film, dia seyrediliyor, hızlı tekrarlarla yanıp sönen renkli ışık gösterileri eşliğinde gençler Grateful Dead gibi canlı rock gruplarının müziğiyle dans ediyor, portakal sulu LSD karışımını deneyenler acid testinden geçmiş sayılıyordu. Kesey'nin yeraltı kültürü adına 1966'da yaptıkları, bugün dünyanın herhangi bir ülkesinin sıradan bir diskoteğinde, ecstasy gibi haplar kullanan sıradan insanların eğlence biçimi. Başlangıçta sanıldığı gibi, düzene tehdit olmanın tersine, insanların kurtlarını dökmesini sağlayan milyonların kazanıldığı eğlence sanayinin parçası.

Farklılık fabrikası

Amerika'da monoton düzenin tek kalıplı görüntüsüne karşı gelmek adına kuşağımız ne yaptıysa bir baktım, hepimiz aynı şeyleri yapmaya başlamışız. Ütülü pantolon, etek, yerine kot giyilince, hepimiz giymeye başladık. Türümüz tarihinde belki ilk kez kadın-erkek arası kıyafet farkı kalktı, uniseks modası başladı. O kadar benzeştik ki, arkadan bakınca birbirimizi ayırt edemez olduk. Birileri pabuçların esaretinden kurtulup sokaklarda çıplak ayaklarla yürümeye başlayınca, salgına dönen bu akımdan korunmak isteyen lokantalar, dükkânlar kapılarına "Çıplak ayakla girilmez" tabelaları asmaya başladı. Gündelik yaşantımızın heyecansız, tekdüze renklerinden vazgeçince dünyamız rengarenk ama tek bir tual, kravatlarımızı çıkarınca giydiğimiz, yuvarlak yakalı Mao ve Nehru ceketleri üniformamız oldu. Düzenin sıkıcı, küçük burjuva dilinden kurtulduk, zencilerin konuşma biçimini taklit ederek yeni dilimizin kurallarında boğulduk. Kullanılmış, eskimiş kıyafetleri benimserken estetik manifestomuz pasaklılıktı. Cinsel yaşantımızda özgürleştik derken Playboy dergisinin öngördüğü kalıpların kalebenti olduk. Düzenden koparken birbirimize benzemeye başladık. Benzedikçe, Türkiye'ye ancak yirmi yıl sonra '80'li yıllarda gelen kimi pop psikologların guruluğunda, toplu seminerlerinde, çok satan kitaplarında kendimizi aramaya başladık.

Başıboş bıraktığımız iktidarlar

Zenci, mahkûm, kadın, eşcinsel, Kızılderililer sistemi toptan değiştirmek yerine haklarını sistem içinde aramaya başlayınca, siyasi partilerle düzen değişikliği bizim için anlamını yitirmeye başladı. Binbir gruba bölünüp, "haksızlık en çok bize yapılıyor" diye adımızı duyurma yarışında kimlik

politikasını biz keşfettik. Kuşkuyla baktığımız bilim ve bilgiyi askeri sanayinin menfaatine hizmet eden alan olarak gördük. Aydınlanma sonrası dini inanca dönüşen pozitivizme karşı çokkültürlülüğü baş tacı yaptık. Batı'nın değerlerini, beyaz Hıristiyanların uygarlığı diye yadsıdık, postmodernizmin kaygan, zeminsiz ortamını hazırladık. Çevreyi koruma, barajlara karşı çıkma, kadın sünnetine hayır, Nestle boykotu, sokak çocukları derken, bölünmüşlüğümüzün cılızlığı ve umutsuzluğunda, her zamankinden çok bize egemen, monopolleşerek küreselleşen düzenin iktidar kavgalarına, sırtımızı döndük. Seçim sonuçlarının, sistem cambazlarının marifetiyle parlamentolara yansıması engellenir, meşruluğu sorgulanır hale gelirken, iktidarları her zamankinden daha çok başıboş bıraktık.

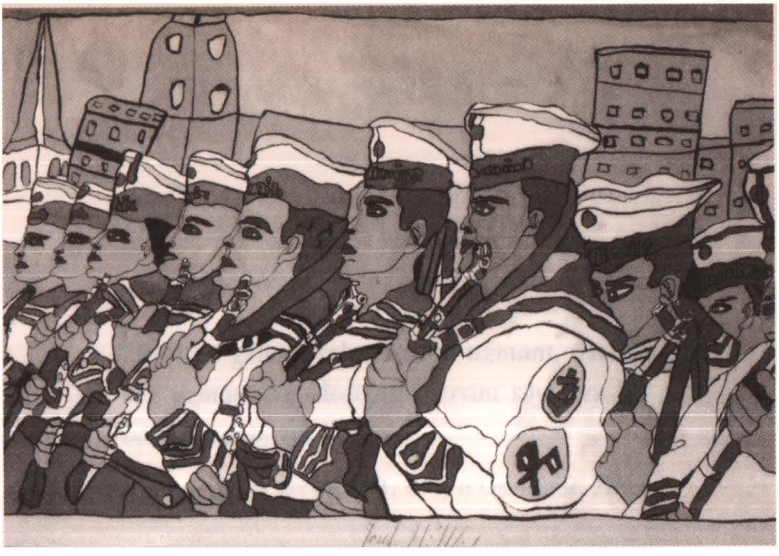
Düzenin meşruiyetini yitirmesi yeni bir demokrasi modeline mi gebe, yoksa küreselleşme adı altında totalitarizmin güçlenmesinin belirtisi mi, zaman gösterecek.

Biz sistemi devirelim, temelden değiştirelim diyorduk. Kendi geleceğimiz için kaygımız yoktu. İnançla yola çıktık. Önce öfkelenip şaşalayan düzen bize yetişti, elimizden tuttu, bizle birlikte yoluna devam etti. Ezelden gelen tecrübesiyle oluşturduğu denetim ve uyum sağlama mekanizmalarını harekete geçirdi.

Bizim kuşağımızın dünyayı değiştiremediğinin, işimizin bittiğinin simgesiyle, Washington'dan Türkiye'ye döndükten sonra bir gece vakti, Ankara'da Atatürk Bulvarı'nda tek başıma yürürken karşılaştım. O da tek başına yürüyordu. Önce ihtimal vermedim ama oydu. Egemen düzene karşı çıkan Avrupa gençliğinin son umudu, 1968 "Prag Baharı"nın mimarı, Alexander Dubçek, ülkesi, Sovyetler Birliği'nin talimatıyla Varşova Paktı kuvvetleri tarafından işgal edildikten sonra görevinden alınmış, sürgün yeri olarak büyükelçi tayin edildiği Ankara sokaklarında başı eğik yürüyordu.

MOSKOVA 1966

"Deniz Piyadeleri", Josef Wittlich.

"Buraya gelen herkes Rusya uzmanı, üstelik her uzman için, dediğinin tersini söyleyen bir başka uzman var."

John Steinbeck, *Rusya Günlüğü*, 1947

San Francisco dolaylarında 1860'lı yıllarda, zenginlik düşleriyle yerde sürünen altın arayıcıları, dizleri delinmesin diye kaba kumaştan yapılan kot pantolon giyerdi. Yüz yıl sonra, ABD'de kapitalist düzenle emperyalizme başkaldıran gençliğimin alamet-i farikası oldu kot pantolon. Ben de kapitalizmin cehenneminde, sosyalist cennetin düşlerini kurdum.

İkinci Dünya Savaşı'nda, işgalci Alman ordularına karşı kazanılan zaferin ardından Sovyetler Birliği'nde gözler içeriye çevrilince komünizm adına iktidarda olan "kızıl burjuvazinin" foyası ortaya çıktı. İnandırıcılığını yitiren sistem gücünü korkudan alırken, Stalin öldükten sonra cesaret bulabilen tek tük gençlerin karaborsadan aldıkları kot pantolonlar rejime muhalefetlerinin simgesi oldu.

Washington'da hippi, Moskova'da hooligan denilen gençler vardı. İki ülkenin gençleri de yaşadıkları absürd düzenden arınmış bir gelecek ararken, Soğuk Savaş şövalyeleri paranoyak düşüncelerinin siperlerinden sürdürdükleri delice silahlanma yarışıyla, dünyayı nükleer savaşın eşiğine getirdiler.

1966 yılında, üstümde kot pantolon, ben de Moskova'daydım.

I.
TATYANA

"Birlikteliğimizi hiçbir şey bozamaz!"

Да здравствует Международный женский день!
НАША
ДРУЖБА
НЕРУШИМА!

Soğuk Savaş'ta aşk

Zorla trenden indirdiler. Ağlıyordu. Çaresiz bakışlarla elini uzatıyordu. Boşluğa mı? Bana mı? Helsinki'den hareket ettikten sonra dikkatimi çekmişti. Vagonda, beyaz bluzlu, sarı saçlı bir grup kız şarkılar söylüyor, gülüşüyor, heyecanla konuşuyor, hayat coşkusuyla dolup taşıyorlardı. Gözlerimi ayıramadım, onlar bana bakınca gözlerimi kaçırmadım. Az sonra yanıma gelip oturan Tatyana bana kurabiye ikram etti. Benim için tek kabuk halinde elma soydu. Âşık olmuş muyduk? Yoksa onu bile fark edecek kadar vaktimiz olmadı mı? Leningrad'a gideceklerini söylemişti. İngilizce konuşuyordu. Üniversitede başarılarından ötürü Helsinki'de bir hafta tatil yapma hakkını kazandıklarını, gözlerinden okunan mutlulukla iftihar karışımı bir bakışla anlattı.

Sovyet sınırına yaklaştığımız, trenin yavaşlamasından, vagona çöken korkuya gebe sessizlikten anlaşıldı. Tatyana bir şey söylemeden telaşla arkadaşlarının yanına döndü. Ben de korkmaya başladım, acaba paçayı ele verecek miyim di-

ye. Kumanyamı koyduğum çantada, öylesine yerleştirilmiş meyve, su ve sandviçlerin yanında Fransız Komünist Partisi'nin *Humanité* gazetesi ve kapaklarını beyaz kâğıtla kapladığım iki kitap vardı; biri Sovyetlerin dost yazar diye tanıdığı John Steinbeck'in *Gazap Üzümleri.*

ABD kapitalizminin yoksullara vahşetini anlatan bu kitap, Türkiye'yi 12 Mart 1971 darbesinden sonra yöneten Amerikan yanlısı generalleri bile rencide etmişti. Kraldan fazla kralcılıkla, ABD'nin gözüne girmek için uşaklık o boyutlara varabiliyor ki, müttefikimize toz kondurmak istemeyen Ankara'da sıkıyönetim, tek "suçları" emperyalizme karşı olmak olan Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ı astığı gibi, *Gazap Üzümleri* filminin Amerikan Kültür Merkezi'nde gösterimini yasaklayacak kadar da densizdi.

Bu kitap, trende herkesin eşyasını didik didik eden Sovyet polisi nezdinde işime yarayabilir diye yanımda. Öbürü, tam tersi, sahibine Sibirya'yı boylatacak cinsten. On dokuz yaşındayım. Serde gençlik var. Korkak olmadığımı ispat etmek için kendimi yakabilirim. Moskova'da bizi bekleyen dayıma, Washington'da yaşayan damadı Frank O'Brien'in yazdığı kitabı götürüyorum. *Marxism in Search of Efficiency* (Verimlilik Arayışında Marksizm) adlı kitap, Sovyet ekonomisinin iflasa mahkûm olduğunu iddia ediyor.

Tatyana çığlık atıyor. Tatyana ağlıyor. Tatyana çaresiz bakışlarla elini boşluğa uzatıyor. Sovyet polisi sınırı hemen geçtikten sonra, tarifede yazılı olmayan bir kasabanın tren istasyonunda, yanına eşyasını almasına da izin verilmeyen Tatyana'yı zorla götürüyor. Trenin penceresinden bakakaldım sürüklenmesine. "Sevgilimin yanına yerleşir, Leningrad'ta İngilizce öğretmeni olurum," diye, Tatyana'nın bana elma soymasını seyrederken kurduğum hayal, belki de sohbetimiz birkaç saat sürseydi, unutulup gidecekti. On dokuz yaşımın bu kavuşulmayan aşkı haksızlık değil mi onu unu-

tamadan, seni seviyorum dediklerime? Gençken kavuşulmayan aşkların, içten kanayan kurbanı değil mi yeniden âşık olanlar?

Sovyet sürgününde dayıma kavuşmak

Belki de en çok 20. yüzyılda, insan, düşüncelerinin kurbanı oldu.

Din savaşları yerine, ideolojik savaşlarda, sağcı solcu, komünist faşist diye ayrıştık.

Yüzyıllardır din savaşlarında inançlarımız uğruna ölüp öldürürken, ideolojik savaşlarda da birbirimizin kurbanı olduk. Öznel ve nesneli, katı kategorilerle ayıran modern insan, düşünce ve inanç arasındaki farkı abarttı. İkisi de, aynı ölçüde, kanlı bıçaklı ya da sevgi dolu, toleranslı ya da hoş görüsüz olabiliyor.

Moskova'ya Frank'in kitabını götürdüğüm dayım Zekeriya Sertel tam 20. asrın "çağdaş insanı." Din düşmanı, ideoloji kurbanı. Yüzyılın başında, 1920'li yıllarda Columbia Üniversitesi'nde gazetecilik okurken New York'un ileri gelenleri Mustafa Kemal'in ne yapmak istediğini öğrenebilmek için dayımı yemeğe çağırmışlar. Tam kaşığını mis gibi kokan balık çorbasına daldıracak, ABD'de yaygın olan âdete göre yemek öncesi duası için uyarmışlar. Müslüman misafirlerine saygısızlık olmasın diye duayı da dayımdan rica etmişler. Fırsat bu fırsat. Protestan misyonerlerinin o yıllarda Anadolu'yu istilası, insanları kışkırtması yetmiyormuş gibi bir de dua talebine öfkelenen Zekeriya Bey, sofradakiler "amin" derken, dua diye aklına gelen Türkçe küfürleri savurmuş.

Dayımın, düşüncelerinin kurbanı oluşu, görmeden methettiği Sovyetler Birliği'nin, sürgün yeri olmasının öyküsü.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Yunus Nadi'nin *Cumhuriyet* gazetesi Türkiye'de Alman faşizminden, Milli Şef hükü-

metinden yana. Zekeriya Bey'in *Tan* gazetesi demokrasi ve Sovyetler Birliği tarafında, hükümete muhalif. Demokrasinin kıpırdanışlarını hazmedemeyen Milli Şef İnönü hükümeti, gazetenin harp zenginlerini ifşa edeceği günlerin arifesinde, aralarında Süleyman Demirel'in de olduğu, üniversite gençliğini ayaklandırır. Gençler, matbaanın makinelerini balyozlarla yerle bir eder, gazete kâğıdı bobinlerini Cağaloğlu'ndan Galata Köprüsü'ne yuvarlar. "Kızıllara ölüm" diye sokaklara düşen öğrenciler tarafından linç edilmekten kurtulan karı-koca Sertel'leri, İnönü hükümeti, bugün "Four Seasons Oteli" olan Sultanahmet Cezaevi'ne atar. Hapisten çıkarlar, seçimler yapılır, İnönü hezimete uğrar ama ABD'nin güdümünde Demokrat Parti'nin güçlü adamı Celal Bayar, Türk soluna nefes aldırmamaya kararlıdır. Moskova'da öğrencilik yıllarından sonra genç bir şair olarak Türkiye'ye döndüğünde Zekeriya Sertel'in himayesinde yazmaya başlayan Nâzım Hikmet, 13 yıllık hapisten sonra Sovyetler'e sığınmıştır. Önerisi üzerine Zekeriya Sertel, karısı Sabiha ve kızları Yıldız Sovyetler Birliği'ne, Bakü'ye yerleşir. Türkiye'de sol düşmanlığı ve devlet korkusu o raddededir ki, *Tan* gazetesinin yıktırıldığının ertesi günü İstanbul meyhanelerinde Rus salatasına Amerikan salatası denmeye başlanır.

Şimdi, Moda'da geçen ilk çocukluğumdan hayal meyal hatırladığım, cüzdanımda "Oğlum Gündüz, sakın politikacı olma" yazılı fotoğrafını taşıdığım dayım, bizi Moskova'da karşılayacak.

Komünist düşmanlığının paranoyak boyutları

Arthur Miller "Cadı Kazanı" adlı oyununda, ABD'de Soğuk Savaş yıllarındaki komünist avını, 17. yüzyılda insanların cadı diye yakılmasına benzeterek anlatır. Rönesansın, akıl çağının çocukları olarak, modern insanın Ortaçağ'ı aşağıla-

mak gibi bir huyu var. Oysa ABD'deki komünist fobisi hiç de cadı peşinde koşan Ortaçağ histerisinden farklı değildi. İlkinde insanlar kazığa bağlanıp yakıldı, diğerinde elektrik sandalyesinde kızartıldı ya da asıldı.

Washington'da yağmur yağacak diye şemsiyelerin açıldığı Türkiye'de de komünist düşmanlığı paranoyak boyutlardaydı. Boğaz'dan geçen Sovyet gemilerine bakarken, sigarayı iki kibritle yaktığı için gizli sinyal yolladı zannıyla tutuklananların ülkesinde yaşıyorduk. Devletin onayladığı bir nedeniniz yoksa, Sovyetler Birliği'ne gitmek akıl kârı değildi. Bu nedenle, Sovyet Konsoloslukları, kimsenin başına bela gelmesin diye, vizeyi pasaporta basmaz, ayrı kâğıt parçası olarak verirlerdi.

Washington'daki Sovyet Konlosluğu'nda vize yerine geçen bol damgalı, elinizde kalacak kötü kalitede, 3. hamurdan iki kâğıt parçası bana farklı bir yere gideceğimi hatırlatmaları için yeterliydi. Binaya girerken ABD'nin istihbarat teşkilatının, çevreye usturupluca yerleştirdiği ajan ve kameralarıyla beni adım adım izliyor hissi de duygumu pekiştirdi. Vize için doldurduğumuz forma, annemle Moskova'ya Uluslararası Psikoloji Kongresi'ne katılmak için gittiğimizi yazdım.

Soğuk Savaş'ın doruk noktasında olduğu Stalin döneminde Batı'ya bütün kapılar kapanmışken, Kruşçev'le başlayan "mutual co-existence" (bir arada varolma) politikasıyla, Sovyetler Birliği, o güne kadar Batı'da oluyor diye, kimi reddettiklerinden çark etti. Kısmen, dışarıya açılmaya karar verdi. İnkâr ettiklerinin başında, Pavlov'un köpekleri şartlama ekolü hariç, "burjuva safsatası" diye addettikleri psikoloji geliyordu. Değiştiklerini göstermek için totaliter rejimlere özgü tepeden inme bir kararla, 1966 Uluslararası Psikoloji Kongresi'ne Moskova'da ev sahipliği yapmaya karar verdiler.

Moskova'ya yolculuğumuzu Avrupa'yı tanımam için fırsat olarak kullandı annem ve babam.

O yıllarda, jet uçaklarına göre ucuz olan transatlantik yolculuğumuzu "Queen Elizabeth" gemisinde üçüncü sınıfta yapmamıza rağmen filmlerden bildiğim hayata hazırdım. Sırf yolculuğun bu kısmı için getirdiğim ne kadar ceketim, pabucum, gömleğim, çorabım, kazağım varsa kabinimizde yığılıydı. Gemi âdetlerine uyarak kahvaltıda ayrı giyindim, akşam çayında ayrı. Sık sık yolunu bulup birinci sınıfa kaçtığımda, filmlerden, haberlerden tanıdığım insanların arasına katıldım. Transatlantiğin kütüphanesinde, İkinci Dünya Savaşı'nda müttefik kuvvetlerin başkomutanı, sonra ABD Başkanı Eisenhower'ın sohbetlerine kulak misafirliği yaptım, geminin balo salonunda, masal kahramanı gözüyle bakılan İngiltere eski kralı VIII. Edward tahtını uğruna terk ettiği Mrs. Simpson ile dansederken yanlarında ben de dans ettim.

Babam, tecrübe olsun diye, Avrupa'da otel ayırtma işini bana bırakmıştı. Romanlardan, İngiliz aristokratlarının oteli diye bildiğim Londra'da Savoy'da bir gece kalabildik. Daha ucuz olduğu için ertesi akşam geçtiğimiz Piccadily Circus'taki Regent's Park Oteli'nde "İmdat hırsız" diye bağıran bir kadının feryatları üzerine, koridorda kaçan bir adamın polis gelene kadar ayaklarına kapaklandım, Paris'te yeni öğrenmeye başladığım Fransızcamla ilk "sohbetimi" yaptım, sokakta kadınlar babama yanaşıp pazarlık yapmak istediklerinde. Kopenhag'ta tren istasyonunda annem üçümüzün de pasaportunu yere atıp öfkeyle uzaklaştığında, her zamanki gibi yine şaşırıp bölündüm babamla mı kalayım, yoksa "yapma anne" diye onun arkasından mı gideyim diye. Mariehamn Adaları arasından, Stockholm'den Turku'ya,

hayatımın o ana dek en güzel gemi yolculuğunu yaparken alkolizmin ulusal hastalık haliyle tanıştım. Gemiye biner binmez içmeye başlayan İsveçlileri, güneşin hiç batmadığı o Haziran gecesinin sonunda, sıra sıra dizilmiş ambulanslar bekliyordu Turku'ya vardığımızda.

Babam, Finlandiya'dan öteye gitmeyi reddetti, Sovyetler Birliği'ne ayak basmak istemedi. İstanbul'da buluşmak üzere bizden ayrıldı. Gençlik yıllarında, Kurtuluş Savaşı'nda bulunmuş, kendisini Milli Şef ilan eden İnönü döneminde, astığım astık, kestiğim kestik tek parti iktidarına karşı gelmişti. Atatürk ve Lenin ne kadar birbirine benziyorsa, İnönü de Stalin'in kopyasıydı Cumhuriyet'in bağımsızlıktan yana, özgürlükçü ilk kuşakları için.

Türk solunun tabuları

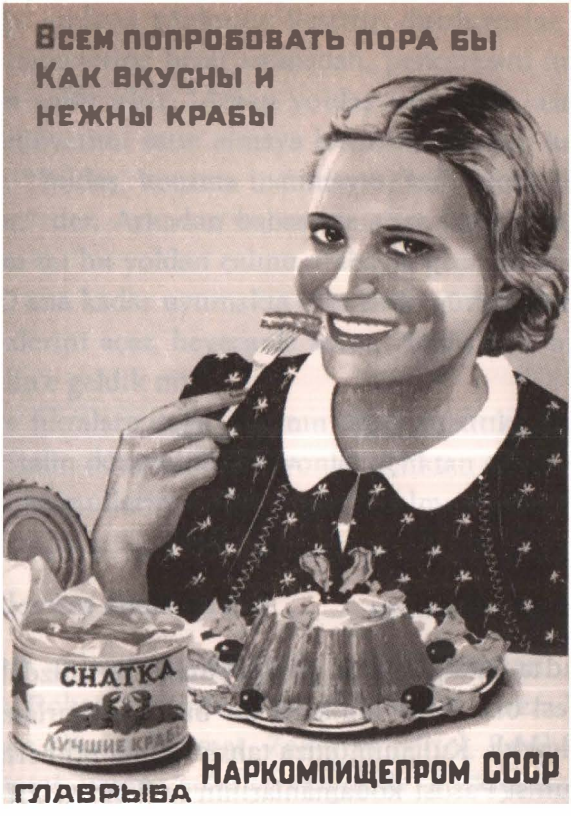
Döneminin başka totaliter ülkeleriyle, ama hele Sovyetler Birliği'yle karşılaştırıldığında, Türkiye bir cennet. Ankara, Osmanlı hanedanını, muhaliflerini sürgüne göndermekle yetinmiş. İstiklal Mahkemeleri'nde öylesine asılanlar sınırlı sayıda. İsyanlar iç savaşsız bastırılmış. Sovyetler'de milyonlar telef olurken, kaybolan yakınlarının akibetini sormaya cesaret edenler de kayıplara karışmış. Mezarlar bile nasibini alıyor Sovyet totalitarizminin hezeyanlarından. Kremlin duvarının dibine Lenin'e yakın devrim kahramanlarıyla birlikte gömülen Stalin'in mezarı yerinde bugün yeller esiyor; Kruşçev döneminde bir gece sessiz sedasız o da kaybolu-vermiş.

O yıllarda Türk solunun tabusu olan böyle şeyleri okuduğumda pek önemsemez, devrim düşmanları yine azıtmış tekerlemesiyle kendimi avuturdum. Zaten Amerika'dan sonra can atıyordum, sosyalizmi yerinde görüp bilinçli şekilde anlamaya. Onun için, itirazlarımıza rağmen Mosko-

va'ya gidecekken bizi, Leningrad'ta (St. Petersburg) trenden zorla indirmelerini fazla umursamadım. Biz, "Bakın işte biletimiz Moskova yazıyor" derken, görevliler "Nyet, nyet" sözleriyle bizi bavullarımızla birlikte nereye gideceği meçhul, görkemli bir resmi arabaya bindirdi. Makedonya doğumlu annem Balkan savaşlarında Müslüman soykırımının, Akhisar'da Yunan, İstanbul'da düşman işgalinin tanığı. Bilinmeyene doğru sükunetle uzaklaşıyoruz Moskova'da bizi bekleyen dayımdan.

II.
ŞÜKRÜ, BANA TRAKTÖR YOLLA

"Herkesin Yengeçlerin Ne Kadar Lezzetli Olduğunu Tatmaya Hakkı Var",
A.A. Miller, 1938, Sovyet reklam afişi.

Всем попробовать пора бы
Как вкусны и
нежны крабы
СНАТКА
ГЛАВРЫБА
Наркомпищепром СССР

Leningrad'ta talih kuşu

Leningrad'ta kaldığımız üç gün boyunca, yerimizde İngiltere kraliçesi olsa daha mükellef bir biçimde ağırlanamazdı. Sarayda kaldık. Kullanımımıza tahsis edilen rehberli, şoförlü, Komünist Partisi kodamanlarının kullandığı Zil limuzinimizle şehri dolaştık. Roma'ya karşı köle ayaklanmasını konu eden Haçaturyan'ın *Spartaküs* operasını Çar'ın locasından seyrettik. Bizi trenden indirdiklerinde itirazımızı kabul etmeyen bürokrasi lehimizde bir hata yapmış, bizi kimbilir o günlerde bekledikleri kimle karıştırmıştı. Üç gün sonra Moskova'da bizi karşılayan dayım istemediğimiz halde başımıza konan talih kuşuna hiç şaşmadı, sık olduğunu söylediği bu tip hataların ters bir örneğini, o günlerde dilden dile dolaşan şu fıkrayla anlattı:

Komünist Partisi, Varşova'da kötü sürücülere iyi örnek olur, trafik kazalarını önler düşüncesiyle, yılın sürücüsünü seçmeleri için bir komiteyi görevlendirir. Sokaklara düşen heyet nihayet önde karı-koca arkada dede-anneannenin

oturduğu arabayı gözlerine kestirir, durdururlar. "Tebrik ederiz" demelerine fırsat kalmadan, penceresini indirip ilk konuşan şoför olur, "Aman yoldaş yapmayın, istediğiniz paraya ehliyetimi satın almaya hazırım," derken karısı araya girer, "Yoldaş, kocama inanmayın, sarhoşken hep böyle saçmalar," der. Arkadan babaanne söze karışır, "Çocuklar demedim mi bu yoldan çalıntı arabayla geçmek tehlikelidir diye?" O ana kadar uyumakta olan dede gürültüden şaşkınlıkla gözlerini açar, heyecanla sorar, "Oldu mu, oldu mu? Batı Berlin'e geldik mi?"

Sadece fıkralara değil dayımın diğer anlattıklarına da şaşırdım. Stalin döneminde milyonlar açlıktan ölürken, olmayan gıda mamüllerinin reklamının yapılması gibi...

Dayım devrim düşmanı mı?

Bu fıkrayı anlatan dayım da mı devrim düşmanı diye düşündüm. Robert Kolej'de edebiyat hocamız Ekrem Yirmibeşin derste Nâzım Hikmet, Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel'i "vatan haini, komünist" diye aşağılardı. Türkiye'de ailemizden kaç kişi, başlarına bela gelmesin diye dayımla akrabalıklarını gizledi. Sessizce dinledim fıkrayı. Dayımın, sosyalizmin başarılarını anlatmasına, bir yandan da fıkralarla sistemi eleştirmesindeki çelişkiye anlam veremedim. Okullar bedava, dünyanın en büyük memleketinin en ücra köyüne kadar uzanan sağlık hizmetleri bedava, işsizlik yok, kiralar maaşın yüzde beşi, tatil bile bedava. ABD'de, her gün çeşitli örneklerine tanık olduğum vahşi kapitalizm ve ırkçılıktan sonra, buraya gelmiş olmamın mutluluğuyla, babamın, ayak basmam diye gelmemesine öfkelenirken, benim gibi annem de belki komünizme meyleder diye umutlanmaya başladım.

Moskova'da üç korku

Moskova'da üniversitede kaldık. Her gün, dünyanın seksen küsur ülkesinden bin kadar psikologla Kremlin'de kongreye gidip geldik. Üçüncü gündü. Kimlik kartımı yanıma almamışım. Kapıdaki görevli beni içeri almak istemedi. Konferans az sonra başlayacak. Üniversiteye gidip gelmek bir saat. Adama katılanlar listesinde adımı, pasaportumu gösterdim. Nafile. İtip içeri girdim. Peşimden bağırdı, arkamdan geldi, beni kaybetti. Akşam üniversitede kaldığımız katta, sandalyede birinin oturduğu dikkatimi çekti. Sabah aynı yerdeydi. Kahvaltısını yanımdaki masada yedi. Kongreye benimle geldi. Benimle döndü. Annem, akşam yatarken kapı tokmağının altına sandalye koyup uyumaya başladı. Moskova'dan ayrılana kadar gölgemle yaşadım, yaptığımdan pişman oldum. Emperyalistlerin sosyalizmi sabote etmek için yapmadıkları yok. Bu nedenle burada gizlilik çok önemli. Ne olur ne olmaz, yabancıların, sosyalizm düşmanlarının işine yarayabilir diye, şehrin telefon rehberi yok. Sokak haritaları askeri sır, fotokopi makinesi yok. Ben de, Moskova'da ilk kez böylesine bir uluslararası kongre yapılıyor, provokasyonlara karşı duyarlılar diye, peşimde dolanmaktan perişan polise, onu görevlendirenlere hak verdim. Anneme de kızdım olmadık yere korktuğu için. Ama korku bitmiyordu.

Annem ikinci defa, beni yarı baygın vaziyette odamda yatarken gördüğünde korktu. Haftalık alerji iğnemin yapılması için üniversitenin sağlık kliniğindeki hemşire yanlışlıkla, .01 yerine on misli yüksek bir dozda 1 cl. aşı yapınca, vücudumda şişler çıkmış, halsizlik çökmüştü. Sağlık kliniğinde tek doktor bulamadık. Kongreye katılan ve yardımıma yetişen psikiyatristin ABD'li olması ağrıma gitti.

Kızıl Meydan'da da korku vardı. Tek başına güzel bir ka-

dın. Üstünde geleneksel Özbek kıyafeti. Yanaştım, Türkçe "Merhaba" dedim. Önce şaşırdı, tuttu kendini, Rusça, anlamadığım birkaç kelime söyledi. Dayanamadı, uzun zamandır şakırdamamış bülbül gibi sesi açıldı, şarkı söyler gibi benle Türkçe konuşmaya başladı. Başka Özbe'ler yanaştı. Konuşmasını, sesini yükselterek Rusça'ya çevirip yanımdan olanca hızlarıyla uzaklaştılar.

Türkiye Komünist Partisi'nin mirası

Üçüncü defa ikimiz de korkuyla dinledik eski Türk komünisti Baytar Salih'in hikâyesini. Moskova'da oturma izni olan hemen herkes gibi mutfağını, banyosunu aynı dairede oturan dört ayrı aileyle paylaşan, karısı Sabiha Hanım'ın evindeydik. Bize Sibirya'da sürgün günlerini, TKP'nin başındaki, doğru dürüst okuma yazma bile bilmeyen, cahil olduğu kadar kurnaz Laz İsmail'in "yerimi alırlar" korkusuyla Türk komünistlerini nasıl tek tek KGB'ye sınıf düşmanı, emperyalist ajanı diye ihbar ettiğini, kocası dahil Sibirya'da ölenlerin öyküsünü, yan odadakiler duyarlar korkusuyla gözyaşlarını tutarak anlattı.

Nâzım Hikmet "Hacı oğlu Salih" şiirinde bu çilekeş, vefakâr komünistin başına gelenleri şöyle anlatır:*

Hacı oğlu Salih memleketimdendi,
Karadeniz'den.
Kocaman gözlü, kocaman burunluydu,
dazlaktı.
Komünistti on dokuzdan.
Dövüştü,
hapse düştü,

(*) Nâzım Hikmet, YKY Yayınları, cilt 6, İstanbul, 2002.

yattı Ankara'da, Kırşehir'de.
Sonra geçti bu yana,
yani ikinci vatana.
Baytardı. Kirofabat köylerinde hasta keçilere baktı.
Yıllar, eğrilen bir yün ipliği gibi aktı
namuslu, çalışkan parmaklarından.
Sonra '49'da, Moskova'da, Martın onuncu gecesi,
oturmuş Engels'i okuyordu,
geldiler, götürdüler,
sürdüler Altay Bucağına.
Ne bir dağ devrildi içinde,
hattâ ne bir toprak parçası kaydı.
Yalnız, inme indi sağına,
altmış yedi yaşındaydı.
Altı yıl, Hacı oğlu Salih
kutladı İnkılâbın yıldönümünü
tel örgüler ve kurt köpekleriyle çevrili.
Ve öldü bir bahar günü
elli kişilik barakasında.
Bu akşam Moskova'da bayram eyledik,
Kutladık İnkılâbın yıldönümünü:
Dolaştı türkü söyleyerek meydanları Marks
Engels
Lenin
ve Temize çıkma kaadı Salih'in...

(Moskova, 1956)

CIA ve KGB üstünden Adana

Şükrü korku nedir unutmuş gibiydi.

Dünyanın yedi çağdaş harikası seçilecek olsa, siyasi tutukların emeğiyle Stalin döneminde inşa edilen Moskova

Metrosu, mutlaka biri olur. Her durak Louvre Müzesi gibi. Köstebek gibi yeraltında değil tanrının sonsuzluğuna ulaşan bir katedraldesiniz. Şükrü'nün vazifesi, metro çıkışlarından birini çalı süpürgeleriyle temizleyen kadınları denetlemek. Sık sık bağırıp çağırıyor, "Yoldaş hadi", "Sosyalistler görev başına" gibi laflarla onların dalga geçmelerini, dedikodu yapmalarını engelliyor. Moskova'nın en temiz, en sıkı yönetilen metro ağzı Şükrü'nün denetimindeki olmalı.

Ne zaman bir parça güneş çıksa Sükrü cebinden çıkardığı mendillle başını örtüp banklardan birine çöküyor, bulutların güneşi örtmesiyle canlanıyor. Halbuki Adanalı. Alışık olmalı. Komünist olup Sovyetler'e kaçtıktan sonra, Laz İsmail'in ihbarıyla Sibirya'da on küsur yıl sürgün kalmış. Sıcağa dayanamıyor. Kruşçev'in sürgündekileri affetmesi, onları "rehabilite" edip, Komünist Parti üyeliklerini yenileyerek, tekrar mutlu azınlık arasına girmelerini sağlaması, Şükrü'nün de işine yaramış. Tek derdi 40 küsur yıl önce Adana'daki ailesiyle temasının kesilmiş olması. Onlara yazması, aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık misali. Türkiye'de ailesi bir komünistten mektup alacak olsa felaket. Şükrü, Türkiye gibi düşman NATO ülkeleriyle yazışsa kendi canı yanacak. Ama, Amerika'da ailesiyle mektuplaşması engellenmeyen dayımın annemle yazışmasından cesaret almış. Anneme teklifte bulundu. Ailesine hitaben yazdığı mektubu anneme postalayacak, annem de zarfı değiştirip mektubu Adana'ya yönlendirecek. Böylece ailesi Şükrü'nün bunca yıldır ABD'de yaşadığını zannedecekti.

Böylece bir haberleşme ağı kuruldu. Buna KGB ve CIA ne anlam verdi bilemiyorum. Tek hatırladığım, bu iki Soğuk Savaş süper gücü arasında mektubun Moskova'dan bize gelmesinin bir aydan fazla sürdüğüydü. Ailesine ilk yazdığı mektupta Şükrü, yıllardır haberleşememenin üzüntüsünü, sevgisini, hasretini, yıllardır ABD'de yaşadığını anlattı. Aile-

sinden gelen cevap tam bir mutluluk sarhoşluğunun ifadesiydi. Ne diyeceklerini şaşırmışlar; Şükrü'yü bağırlarına basıyor, sevinçten ağlıyorlar. Böylece mektuplar gidip gelmeye başladı. Ta ki Şükrü küplere binene kadar. Birkaç ay süren hoş beşten sonra Adana'dan, önce yavaş yavaş, sonra giderek büyüyen talepler, talepler karşılanmayınca yakınmalar, şikâyetler, suçlamalar gelmeye başladı. Bir gelenle Nescafe, sünnet için para, kot pantolon falan derken, traktör parası, hatta traktörün kendisini istemeye, bizi de Amerika'da yanına aldırt demeye kadar gitti talepler.

Dayımdan öğrendiğime göre Şükrü, ailesinin paracı olmasına kızmış. Ama inanmış bir komünist olarak, onu mahveden, Sovyetler Birliği'nin ABD'deki yaşam seviyesinin kat kat altında olması. Sonunda kesildi mektuplaşma.

III.

İKİ KOMŞU:
NÂZIM HİKMET VE BORIS PASTERNAK

"Moskova Turu", A. Chermomordik, 1957,
Sovyet reklam afişi.

ЭКСКУРСИИ ПО МОСКВЕ
SIGHTSEEING OF MOSCOW
A TRAVERS MOSCOU
FUHRUNG DURCH MOSKAU
EXCURSIONES POR MOSCU

Amerika niçin bize saldırmak istiyor?

Dünyanın başka bir yerinde barış kelimesinin Moskova'daki kadar sık kullanıldığını görmedim. Washington'da Pentagon'a karşı yürüdüğümüzde barış diye bağırmamız, Vietnam'ı bombalayan ABD politikasına karşı gelişimizin ifadesiydi. Moskova'da barışın farklı bir anlamı olduğu hemen hissediliyor. İkinci Dünya Savaşı'nda 20 milyondan fazla ölüyle, ülkelerini işgal eden Hitler'in ordularına direnen, Normandiya çıkartmasının geciktirilmesiyle, tek başlarına bırakılıp Almanlarla çarpışa çarpışa Berlin kapılarına kadar dayananlar, bu sefer de ABD'nin ülkelerine saldıracaklarının korkusu içindeydiler. Sovyetler Birliği'nin, Türkiye gibi ülkelerde ABD üsleriyle kuşatılmış olması, Atlantik'in öbür yakasından "Rusların atom bombaları yokken onları dümdüz etmeliydik" yakınmaları, korkularını canlı tutuyor. Burada barış denilince, Vietnam'da savaşmak üzere orduya alınmak istemeyen ABD'li hippi ve çiçek çocukların marihuana düşleriyle karışık temennilerinden farklı olarak, sa-

vaş korkusu, yeniden inşa etmeye başladıkları şehirlerinin yıkılabileceğinin kabusu var. Sık sorulan bir soru, "Amerikalılar niçin bize saldırmak istiyor? Topraklarımızı korumak için yine mi savaşacağız?" Ve her fırsatta, Ermeni konyağı ya da Rus votkasıyla dünya barışına kaldırılan kadehlerle akla gelen, yuvarlak laflarla ifade edilen barış temennisinden çok, Amerika'nın her an çıkarabileceği bir savaşın korkusu.

Sovyet insanının, "yarın daha iyi olabilir" düşü, bugünle didişme gücünü veriyor. Sosyalist cennetin bir türlü gerçekleşemiyor olmasıysa, acı acı güldükleri fıkralarına yansıyor.

Göğsünde devrim madalyası, elinde baston, zorla ayakta durabilen yaşlı adam Moskova'da bara gidip, görevliden o gün kapanana kadar ne kadar satış yapması gerektiğini öğrendikten sonra, ömrü boyunca biriktirdiği rubleleri cebinden çıkarıp, "Bugün bütün içkiler benden," der. Kapıya "Bedava içki" diye yazı asılır. Bar yavaş yavaş dolar. İçenler neşelenir, şarkı söyler, sarmaş dolaş olur, azıtınca masalara çıkıp dans ederler. Akşama doğru hepsi sarhoş olmuş, içki bitmiştir. Kavga çıkar, müşteriler birbirleriyle kapışır, sandalyeleri, masaları tahrip edip, çıkar giderler. Başına gelenlerden ağlamakta olan barmen, öbür köşede kıs kıs gülmekte olan yaşlı adama sorar, "Ben sana ne yaptım ki başıma bu felaketi getirdin. Neden bunu bana reva gördün?" "Evladım," der yaşlı adam, "Şurda kaç günlük ömrüm kaldı. Çar'dan kurtulduğumuzdan beri, bir gün komünizm gelecek, bize vadedildiği gibi ne devlet ne polis kalacak, her şey bedava olacak diye çalışıp durduk, nelere katlandık. Ölmeden önce, bir an için bile olsa, göreyim dedim geleceğin neye benzediğini."

Psikoloji ve propoganda: Nasıldı ama zencilerin ayakkabıları?

Merkezden planlanan, silahlanma ağırlıklı Sovyet ekonomisinde o yıllarda tükenmez kaleme gerek görülmediğinden, bu tür tüketim mamulleri ancak ithal mallarının da bulunduğu dolarla alışveriş yapılabilen mağazalarda bulunurdu. Sovyet insanı herhangi bir tüketim maddesi için o denli açtı ki, sonunda neyin satıldığını bilmediği uzun kuyruklara girer, saatlerce bekledikten sonra bahtına ne satılıyorsa alır, işine yaramıyorsa aldığını, istemediği bir şeyi satın almış başka biriyle değiş tokuş ederdi.

Moskova'da tanıştıklarım, malların kalitesiz, çürük olduğundan şikâyetçiydi. Bir çift ayakkabının, en hafif bahar yağmuruna dayanıksızlığından yakınıyorlardı. Aklıma üniversitede "Psikoloji ve Propaganda" dersinde hocamın anlattıkları geldi. Sovyetler Birliği'nde işçilere ABD'de ırkçılığı belgeleyen film gösterilir. Filmde zenci işçiler beyaz polisten ölesiye dayak yemektedir. Gösteriden sonra fabrikadan çıkan Sovyet işçilerinin aralarında şöyle konuştuğu duyulur: "Nasıldı ama zencilerin ayakkabıları?"

Dolar mağazalarında benim gibi turistlerden başka Ruslar da var, alışverişe gelen. Kimlik soran yok. Elinde kapitalist ülkelerin parası olsun yeter. Resmi kurda bir dolar bir ruble. Turistleri kollayanlar, karaborsada dolar karşılığında altı-yedi ruble veriyor. Alışveriş yapan diğer dolar sahipleri otel odalarında yabancılarla yatan kadınlar. Belli ki KGB'nin haberi var. Yoksa Sovyetler'deki gibi, Türkiye'de de o yıllarda, devlet memurlarıyla askerler için yabancılarla temas kınanıyor, evlilik yasak. Emperyalizm ve devrim düşmanlarından devleti ve bağımsızlığı korumak adına özgürlüklerin yok edilmesi, iki ülkede o kadar benzer ki, Batılıların tersine, burada birçok şeyi anlamak, memleketteki durum o ka-

dar kötü olmasa da, Türkler için çok kolay.

Dünyada olup biteni öğrenebilmek için sonunda yolunuz mutlaka Moskova'nın tek tük otellerinden birine düşüyor. İngiliz, Fransız Komünist Partileri gibi "dost"ların yayınları dışında, yabancı gazete ve dergiler yasak. Otellerde hiç olmazsa Batı'dan yeni gelenlerden dünyada ne olup bittiğini, öğrenebiliyorsunuz. Sovyet basını, "sosyalizmde kötü şeyler olamaz" mantığıyla kendi ülkelerindeki uçak kazası, hatta zelzele haberlerini bile gizliyor. Haberler gizlendiği gibi ustaca uyduruluyor da. Sovyetler de Batı'yla aynı zamanda zeplinler yapınca, iki blok arasında yarış başlamış. Sovyetler yarışı önde götürüyor, her yeni zeplin için bastıkları pullarla, ABD'yi, "geride kalıyoruz" diye endişeye düşürürken, kendi vatandaşlarının da takdirini alıyorlar. Bunların yalan olduğu, CIA'in de aldandığı ancak Soğuk Savaş'ın bitiminde anlaşıldı.

Moskova'da zekâmı ölçtürdüm!

Yukarıda yazdıklarımın çoğu o yıllarda Moskova'ya gelen herkesin bildiği ama solcuların kendi ülkelerine döndüklerinde, anti-komünist denmesin diye gizledikleri şeyler. Türkiye'den de gidip sosyalist ülkelerle ilgili anılarını yazanların, bugün piyasada bulundurmaktan utandıkları kitapları ibret verici. Oysa bir ideolojinin arkasına gizlenmek yerine gördükleriyle ilgilenseler, ne rüyaları bu kadar yıkılır, ne de bu kadar yalan söylerlerdi.

Sistemin cezbesi uygulamalarından çok, felsefesinden kaynaklanıyor. Bunun bir örneği zekâ testleri. Sovyetler Birliği'ne gelip benden başka burada psikologlardan zekâ testi alan pek kimse olduğunu sanmıyorum. Temel yaklaşım Batı'da pek bilinmeyen dilbilimcileri Vygotsky'nin çalışmalarından kaynaklanıyor. Kapitalist ülkelerde kullanı-

lan, Stanford Binet, Wechsler gibi ABD kaynaklı zekâ testlerini, eski bir yazıma verdiğim başlıkla özetleyebilirim, "Sen Adam Olamazsın: Zekâ Testlerinin Temel İşlevi."

Hepsi, gündelik hayatta egemen olan bilgi ve değer yargılarını ölçmek üzerine kurulu Wechsler'den bir soru: "Kötü kişilerden niçin uzak durmalıyız?" New York'ta, Harlem'de yaşayan çocukların babalarının, yarısından fazlasının hapishane geçmişi olduğunu düşünürseniz, doğru cevap bu çocukların babalarından uzak durmalarını, korkmalarını, nefret etmelerini gerektiriyor. Ya da, Stanford Binet'te başka bir soruda, iki kadın resmi gösterilip, güzel olanın seçilmesi istenir. Doğru cevaba tekabül eden güzel Anglo-Sakson tipi bir sarışından başka ne olabilir ki? Bana uygulanan Vygotsky'nin testi, hangi toplumsal sınıf, kültürden gelirseniz gelin, çok daha adildi. Önüme konulan yüksük, makas, kurşun kalem, kitap, dikiş iğnesi, top, topaç gibi birbirlerinden farklı nesneleri önce küçük, sonra da daha büyük üst gruplara yerleştirmem istenerek, somuttan soyuta doğru düşünce sistemimi değerlendirdiler.

Bakire kızlar mezarlığı Novodeviçiy

Seyahat etmenin garip bir tarafı var. Yeni şeyler görmeye gittiği yerlerde, insan geldiği yere ait şeyler de arıyor. Yabancı memlekete giderken dostlardan tanıdık isimleri alıp onları arama huyumuz bunun örneği. Kendi memleketimizde oraya buraya gittiğimizde tanımadıklarımızın kapısını çalmayız. Yaban ellerde güven duygusu peşindeyiz. Yurt dışındayken memleketimizle farklı bir şekilde özdeşleşip, ilgileniyoruz. Memleketimizin izini bulduğumuzda kimi zaman şaşıp, keyiften tuhaf oluyor, kimi zaman memleketimizin nasıl tanındığına öfkeleniyor, memleketimizi, başka ülkelerde gördüklerimizle karşılaştırdığımızda kâh kıskanı-

yor kâh övünüyoruz. Her hâlükârda ulusal aidiyetimiz, taşıdığımız pasaporttan da öte, yurt dışındayken kişiliğimizin daha da parçası.

Türkiye'den Moskova'ya gidenlerin burada en çok aradığı Nâzım Hikmet. Ona vatan haini diyenler bile, son yıllarda Moskova'ya geldiklerinde göğüslerini kabarta kabarta Novodeviçiy'de mezar taşının başında fotoğraf çektirmeyi ihmal etmiyor. Çehov, Gogol, Eisenstein, Sostakoviç gibi Sovyetlerin ileri gelen sanatkârları, Kruşçev, Molotov, Gromyko gibi ünlü komünist liderlerle aynı mezarlıkta gömülü diye övünüyor, hatta "ah kemiklerini bu yaban ellerden alıp Türkiye'ye götürebilsek" diye içleri sızlıyor. Londra'da Marx'ın mezarı gibi bilet karşılığı dolaşılan bu mezarlığın adı Türkçe "Bakire Kızlar" anlamına geliyormuş. Rivayete göre bir zamanlar burada kurulan esir pazarından Tatarlar Rus kızlarını satın alıp Türk Beyleri'nin haremlerine satarmış.

"Sen, vicdan ve korku oburu çağımızda..."

Ben de herkes gibi Nâzım Hikmet'in mezarına gidip çiçek bıraktım, herkesten farklı olarak dayımla birlikte Moskova dışında Peredelkino'da, Komünist Partisi'nin yandaş, itibarlı, ve sayılı yazarlarına tahsis ettiği daçasının olduğu yere gittim. Nâzım Hikmet öleli üç yıl olmuştu. Kayın ormanları içindeki evini kime vermişlerdi bilmiyorum. Komşu ev, ondan iki yıl önce ölen *Dr. Jivago*'nun yazarı Pasternak'ın daçasıydı.

Nâzım Hikmet'i tanımış olabilecek yabancı yazarların yaşam öykülerinde, hep adının geçip geçmediğini ararım. Bu da yabancı ülkelerde geldiğin yere ait birşeyler aramaya benzeyen bir duygu. Pablo Neruda, örneğin, anılarında sitayişle söz eder şairimizden. Neruda dayımla da tanıştığında ona "Nâzım Hikmet'in yanında ben şair sayılmam" de-

miş. Pasternak'ın yazdıklarında, bunca yıl komşusu Nâzım Hikmet'ten tek bir söz etmediğine önce şaşırdım. Sonra, iki komşunun çok farklı konumlarda olduklarını düşündüm. Pasternak, rejime sırtını çevirdi, şiirlerini yayınlamaktan vazgeçti, yaşamının son otuz yıla yakınını Shakespeare'in tragedyalarını, Alman ve Fransız yazarlarını Rusça'ya çevirerek geçirdi. Ölümünden üç yıl önce yazdığı *Dr. Jivago*'yu parti yasakladı. Kitap Fransa'da yayınlandıktan sonra kendisine verilen Nobel Edebiyat Ödülü'nü, Komünist Partisi'nin baskısıyla reddetmeye mecbur bırakıldı. Pasternak muteber değildi. Komşusu Nâzım Hikmet, sık sık Sovyetler Birliği dışında seyahatlere gidebiliyor, "Havana Röportajı" gibi şiirlerinde komünist sistemde yaşamanın coşkusunu, kapitalizmde yaşayanların cefasını dile getiriyordu.

Havana Röportajı'ndan (1961):*

III.
dolaşıyorum Havana sokaklarını
...
Fidel'le Havana'yı birbirinden ayırdetmek olmuyor
Marks'a rastlıyorum kitap kapaklarında ananaslarla mameylerin arasında ve Sierra dağından yeni inmiş ulu sakalıyla Marks'a rastlıyorum
Lenin'e rastlıyorum her gün biraz daha sık rastlıyorum Lenin'e güneşli duvarlarda minicik kızıl yıldızların ve İspanyolcanın içinde
yüksek tahta tribünde uzatmış kolunu ileriye konuşuyor Kızıl Meydan'da Küba bayraklarının arasında Lenin
Nikita'ya rastlıyorum türkülerin kafiyesinde
ve takma köpek balığı dişleriyle Kenedi'ye rastlıyorum
ambalaj kaatları parçalarına rastlıyorum bankaların fabrikaların filan kapılarına çivilenmiş

(*) Nâzım Hikmet, *Son Şiirleri*, YKY, cilt 7, İstanbul, 2002.

ve üzerlerinde Nacionalizado yazılı çoğu kırmızı mürekkeple
ve köylülere rastlıyorum
sağ ellerinde toprakların tapuları ve kooperatif cüzdanları
sol ellerinde ve bir düşün içindeymişler gibi halleri var
devrimin diktiği 50 milyondan çok ağaçla on binden çok okulun kimisine rastlıyorum...

Aşağıda çevirdiğim "Hatırlıyorum" adlı otobiyografik şiir denemesindeyse Sovyet devrimine, Lenin'e, Stalin'e tek atıfta bile bulunmayan Pasternak şiirleriyle dünyaya bambaşka bir yerden bakıyor.

Ruhum*

Ruhum yasını tutuyor
Geçmiş badirelerin.
Ruhum türbesi
diri diri işkencenin.

Ve sen, mumyalanmış gövdene
doğurduğun şiirler-
ağlayan arpının
kederli ithafı.

Sen, vicdan ve korku
oburu çağımızda,
külleri de tutmuşsun
mezar başındaki kabında.

Ve, hepsinin cümleten çektiklerinin
hamlesiyle bükülmüş,
mezarlık ve morg kokuyorsun
ve de ceset tozu.

(*) Boris Pasternak, *I Remember*, Pantheon, New York, 1959.

Ruhum, mahzeni ölülerin kemiklerinin,
gördüğün her şeyi hâlâ
toparlıyorsun koca bir karışımda,
değirmen gibi öğüterek.

Haydi, sürdür her şeyi öğütmeyi
benim olan her şeyi-
kırk yıla yakın bir geçmişi- gübre olsun
mezarlıkta.

İki ayrı şiirin iki ayrı şairi, komşu olmalarına rağmen pek görüşmemiş olabilir. Stalin'in kızı Svetlana Alliluyeva'nın "romantik komünist" diye adlandırdığı Nâzım Hikmet'in, ne git geller içinde olduğunu, inandığı ideoloji uğruna 13 yıl Milli Şef İnönü'nün Türkiye'sinde hapis yattıktan sonra, ülkesinden kaçıp Sovyetler'e sığınınca, bu ülkede olup biteni, hele başlangıçta, anlamak istememesini, içindeki devrim kıvılcımlarını yaşatmak arzusunun ne kadar anlaşılır olduğunu, Peredelkino'daki Yazarlar Birliği Evi'nde öğrendim.

IV.
"BURAYA FAŞİZM GELMİŞ"

"Gevezelik etme!"

БУДЬ НА ЧЕКУ.
В ТАКИЕ ДНИ
ПОДСЛУШИВАЮТ СТЕНЫ.
НЕДАЛЕКО ОТ БОЛТОВНИ
И СПЛЕТНИ
ДО ИЗМЕНЫ.
НЕ БОЛТАЙ!

Peredelkino'da çay

Yengem Sabiha Sertel'i 1950'li yılların başında gördüğümde dört yaşındaydım. Çocukluk anılarımda yaşattığım kararlı, kuvvetli, Türkiye komünizminin efsanevi kadını bunca yıl sonra karşımdaydı. Hayatını Türkiye Komünist Partisi'nde mücadeleye vakfeden yengem, neler kazandıysa bu mücadeleyle kazandı, neler çektiyse, kendisi ve ailesi bu mücadele yüzünden çekti. Türkiye'de yaşadığı yıllarla sınırlı *Roman Gibi* otobiyografisi, erken Cumhuriyet tarihine ışık tutan bir kitap. Kızı Yıldız Sertel'le birlikte İstanbul'da 1951 komünist tevkifatı öncesi memleketten ayrıldıktan sonra, ailesini yalnız bırakmak istemeyen dayım onlara katıldı. Çekoslavakya'da, Doğu Almanya'da Türkiye'ye yayın yapan partinin radyosunda çalıştılar. Dayım bir süre Viyana'da, Kremlin'e yakınlığıyla bilinen, Dünya Barış Konseyi'nde bulunduktan sonra, Nâzım Hikmet'in davetiyle ailece Sovyetler Birliği'ne, Bakü'ye yerleştiler. *Tan* gazetesi bir daha çıkmadı. Türkiye'de gazete sahipleri zaman içinde şirketlerle

bütünleşti, kimi gazeteler devletçi, kimileri dinci oldu, özgür kalmak isteyenler dışlandı, büyük sermayeden bağımsız gazete kalmadı.

Sovyet Yazarlar Birliği'nin bahçesinde ağaçların altına yerleştirilmiş hasır koltuklarda oturmuş, dayım, yengem, annem, ben çay içiyoruz. Dışardan bakıldığında Çehov oyununun bir sahnesinde olabilirdik. Ama konuşmalarımız hüzün ve özlemden çok dehşet ve korku dolu. Açık havada, Nâzım Hikmet'in "karlı kayın ormanın"da olmamıza rağmen, fısıldaşıyoruz. O gün yengemin Peredelkino'da söylediği bir cümle ömrünün acı bir muhasebesiydi: "Buraya faşizm gelmiş." Yıllar sonra bir gün İstanbul'da, yengemin çektiklerini, partisi tarafından nasıl yok edildiğini anladım. Harbiye'de Açık Hava Tiyatrosu'nda, 1978 ya da 1979'da 8 Mart Dünya Kadınlar Günü kutlanıyordu. Toplantıyı düzenleyen İlerici Kadınlar Derneği'nin konuşmacıları birçok kadını andı, hayatını anlattı, onların onuruna alkışlar koptu. Adı geçenler, Clara Zetkin, Lenin'in karısı Maria Krupskaya, Moskova'nın çizgisinden milim sapmamış yabancılardı. Türkiye Komünist Partisi başkanı Laz İsmail'in, kıskançlığından partiden uzaklaştırdığı Nâzım Hikmet gibi, etkisizleştirdiği Sabiha Sertel'in adı, toplantıda bir defa olsun geçmedi. Moskova'ya ters düşmemek için, yengem öldükten sonra bile adını anmaya cesaret edemeyen Türkiye'de "ilerici" kadınlar, Sabiha Sertel'i, başka birçok örneği olduğu gibi, akıllarınca tarihlerinden sessizce silmişlerdi.

O gün Peredelkino'da ilk defa duydum şoförünün, onu bir kazada öldürmekle görevlendirildiğinden ötürü Nâzım Hikmet'ten nasıl özür dilediğini. Devrim şiirleriyle Sovyetler'in işine yarayan Nâzım Hikmet, haksızlığa, sosyalizmin ideallerine uyulmamasına isyan eden cesur kişiliğiyle başlarına bela olmuştu. "Bir ağaç gibi tek ve hür ve bir orman gibi kardeşçesine" yaşama ortamını ne memleketinde bulabil-

di, ne de ikinci memleketim dediği Sovyetler Birliği'nde. Mutlu son, Türkçe'nin büyük şairinin nihayet kendi dilinde okunabilmesi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin demir perdesi

Psikoloji Kongresi bitti. Churchill'in Soğuk Savaş'ın başladığını ilan ettiği ünlü konuşmasında isim babalığı yaptığı "Demir Perde" deyiminin ne anlama geldiğini dayım ve yengemle vedalaştığımda anladım. Ancak kaçmayı göze aldıkları takdirde buradan ayrılabilirlerdi.

Annemle Moskova'dan trene bindik. Ukrayna, Romanya, Bulgaristan üzerinden Türkiye'ye uzun bir yolculuk yaptık. Trende annemi yine üzdüğümü, bana vermek istediklerini, benimle paylaşmak istediklerini reddederek onu hayal kırıklığına uğrattığımı hatırlıyorum. Birlikte paylaştığımız özel kompartmanda kitabıma daldım, okuyorum. Acaba ömrüm boyunca buralardan, bir daha geçecek miyim? Annem "Evladım pencereden etrafa bak" demekten yılıp beni sadece ilginç gördüğü şeyler için "Bak" diye uyardıkça, daha da kapanıyorum adını bile hatırlamadığım kitaba.

Üç gün sürdü tren yolculuğumuz. Annem yolda aramızdaki başka türden bir demir perdeyi yıkmamızı önerdi, onu da reddettim. Türkiye'de alfabenin Latin harflerine dönüştürülmesi belki iyi oldu ama geçmişimizle aramıza da demir perde örüldü. Adlarını okuyamadığımız mezar taşlarının altında yatıyor ninelerimizle dedelerimiz. Kremlin Meydanı'nda Özbeklerin ana dillerini konuşmaktan korkmalarına daha geçen gün isyan eden ben değil miydim? İşte sana koca bir imparatorluğun, ailenin, yazılı tarihiyle kucaklaşma fırsatı. Annem bana eski Türkçe'yi öğretmeyi öneriyor. "Kolay" diyor, "iki günde öğretirim sana". Kompartımanda masamıza koyduğu bir kâğıda kalemle yazarken "Elif" diyor

bana bakarak. Levent İlkokulu'nda birinci sınıfı bitirdiğimde okuma yazmayı sökememiş, onu da bir haftada annem öğretmişti. Reddettim. İstesem, yarın da öğrenebilirim eski Türkçeyi. Ama annemin bildiğini, emeğini benle paylaşmasını geri çevirmenin acısı dinmiyor, yaşlandıkça azıyor.

Stalin'in garip arzusu

Ebeveyn evlat ilişkilerini düşünürken aklıma uç bir örnek, Stalin'in kızıyla ilişkileri geldi. Şöyle bir anekdot anlatır Svetlana Alliluyeva anılarında. Emirleriyle, en yakınlarını öldürten, 20 küsur milyon insanın katlinden sorumlu, Kırım Tatarları gibi nice milleti topraklarından süren, Stalin'in garip bir huyu vardır. Kızına, ne istiyorsa, hem de yazıyla, emrederek istemesini söyler. "Baba, bana dondurma almanı emrediyorum," gibi. Babasına, emir yazmaktan gına gelir kızına. Kurtulmak için en son şu emri verir, "Baba, benden emir istememeni emrediyorum." Stalin'den ne denli korkulduğunun, hem de emir alma düşkünlüğünün başka bir örneği, ona Sovyetler'i terk edebilmek için dilekçe yazmaya cesaret eden *Usta ile Margarita*'nın yazarı Bulgakov'dan. Stalin'e, "Sovyetler'den gitmemi emretmeni istiyorum" diye yazdıktan sonra, bakalım başıma ne gelecek diye cevap bekler. Bir gün evinde telefon çalar. Karşısında, "Galiba seni memnun edemiyoruz," diyen Stalin. Bulgakov kem küm eder, pek konuşamaz, sıradan işlerle Rusya'da yaşamını sürdürür.

Stalin korkusuyla ilgili bir orkestra şefinin de şöyle bir anısı var. Ne zaman, opera, konser gibi toplu gösterilerin yapıldığı yerlere gitse, salona girdiğinde, bitmek bilmeyen alkış tufanı koparmış. Nedeni, bu kadar yetti deyip alkışlamayı bırakacak olanın, etrafta gizli polis fark ederse başıma bela gelir korkusu. Toplu alkış, Stalin ellerini kaldırıp, yeter diye işaret edene kadar devam edermiş.

Stalin öldükten sonra Komünist Partisi'nin başına geçen Kruşçev, sistemin tüm çıkmazlarının sorumlusu olarak selefini gösterdi. Bu yüzeysel suçlamayı dünya soluyla birlikte Türk solu da benimsedi. Konuyu gün ışığına çıkarmak isteyenler, Mehmet Ali Aybar gibi acımasızca afaroz edildi. Devrimci olmayanlar bile karşı devrimci olarak damgalanmaktan korkar hale geldi. Sovyetler Birliği'nde, Çin'de, Bulgaristan'da Türklerin, Müslümanların kıyımı örtbas edildi. Böylece, İnönü'nün Milli Şeflik döneminin sona ermesiyle başlayan çok partili düzende sol düşünce halk nezdinde inandırıcı olamadı. Köylüler, emekçiler sağ partilere yöneldi.

Sovyet dehşetinden Türkiye'nin sefaletine

Trenimiz Sovyetler Birliği'nden uzaklaştıkça azalacağını sandığım baskı, tersine arttı.

Sınırlarda, karşılaştığım kurt köpekli, asker, polis kontrolüne Nazi dönemini anlatan filmlerden aşinaydım. Kimse sosyalizmden kaçmasın diye, saatlerce durdurdukları trenimizde aramadık yer bırakmıyorlar. Uyku sersemi yatıp kalkıyoruz. Yüzleri gülümsemeyen genç askerler bir giriyor bir çıkıyor. Bavullar indiriliyor, açılıyor, kapanıyor. Her durduğumuzda trenin altı kontrolden geçiriliyor. Aklımda tak tak demir çubuklarla vagonların altlarına vurulunca çıkan ses kalmış. Üstelik bunlar Sovyetler Birliği'nin kontrolü altında olan ülkelerde, Rusya'dan Ukrayna'ya, Ukrayna'dan Romanya'ya, Romanya'dan Bulgaristan'a geçerken oluyor. Merkezden uzaklaştıkça uygulamanın şiddeti artıyor.

Sofya'ya geldik. İstasyon'da kaldığımız birkaç saat içinde anladım ki şimdiye kadar trenleri az bile aramışlar. Bu kadar korku, bu kadar öfke dolu insan kaçmak için her şeyi göze alır diye düşündüm. Vagonumuzun üstündeki "İstanbul" yazısı, çölde susuz kalmış insanlar için bir serap gibi.

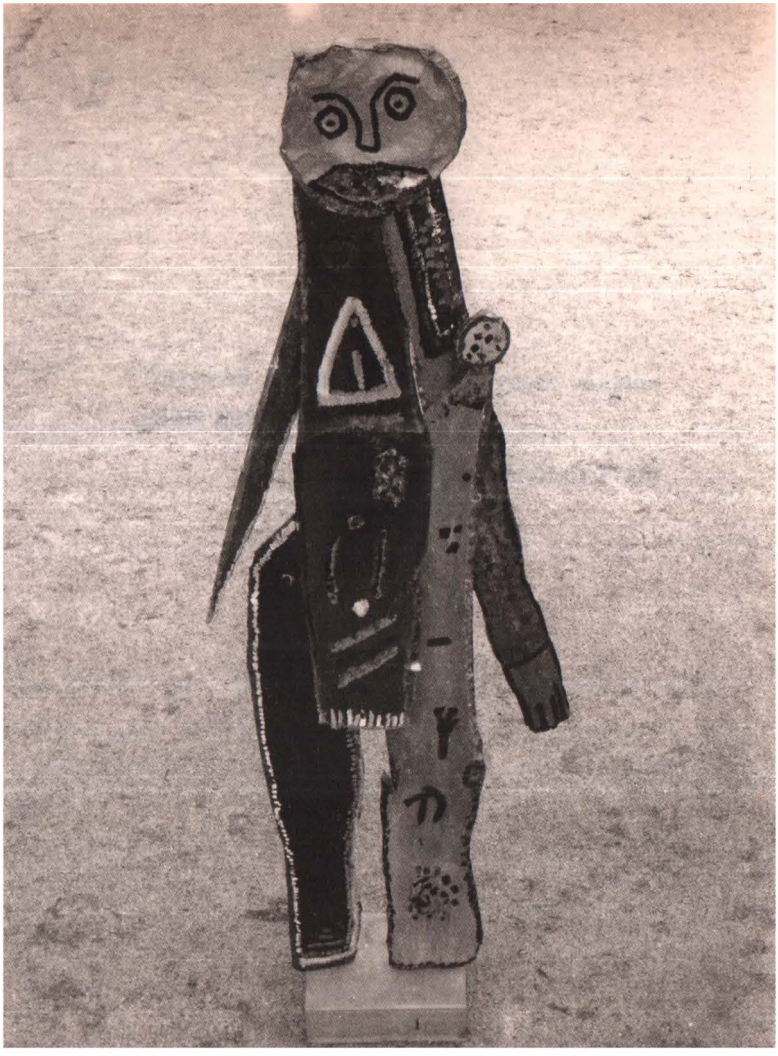
Kremlin Meydanı'ndaki Özbeklerden çok daha cesurdu istasyonda konuştuğum Bulgar Türkleri. Ama yapılanlara isyan duyguları çoktan tükenmişti. Merhamet dilercesine ağlayarak yalvarıyorlardı, birşeyler yapın, halimizi anlatın, Türkiye bizi kurtarsın diye. Dillerini konuşamıyor, camileri yıkılıyor, evlerinde ibadet ettiler diye cezalandırılıyor, isimlerini zorla değiştiriyordu Bulgar Komünist Partisi. Birçok turistin kabusu, yoksul bir ülkede, aniden etrafına üşüşen, avuçlarını açmış aç insanların ortasında kalmaktır. Bulgar Türkleri'nin bakışlarında ilk defa özgürlüğün açlığını gördüm.

Türkiye'ye girince de sefaleti. Trenimizin geçtiği yerlerin iki yanı çöplük gibi. Yollarda miskin miskin dolaşan, işsiz güçsüz insanlar, okula gitmeyen yalın ayak çocuklar, kapılarının eşiğinde kafa kafaya vermiş dedikodu yapan kadınlar. Sosyalist düzenden geri kalmış ya da o zamanki solun deyimiyle geri bıraktırılmış Türkiye gibi bir ülkeye 1966 yılında Bulgaristan'dan girince göze ilk çarpan manzara bu. Birkaç saat önce trende bizi kontrol eden afişten çıkma, derli toplu Bulgar polisi yerine de şimdi, tıraşsız, vücudu ter kokan, kravatı bir, şapkası öbür yana kaymış, üniformasını üstüne geçirir geçirmez büzüşüp sahibiyle bütünleşmiş, devlet ciddiyetiyle laubalilik arasında gidip gelen memurlar. Belki bu fena bir şey değil. Türkler üniformaya gelemiyor, otorite uzaklaşınca hemen araziye uyuyorlar.

Özgür bir ülkeye geldim diye derin bir nefes alıyorum ama birkaç yıl önce parlamentosunu Yassıada zindanlarına atmış, başbakan ve bakanlarını asmış Türkiye'de özgürlük, sosyalist ülkelerde hapsi boylatacak, "Biz adam olamayız," demekten öteye gitmiyor.

MOSKOVA, 40 YIL SONRA

"Totem", Gaston Chaissac.

"Sovyetler Birliği'nin çökmesi, geçen yüzyılın politik faciası."

Vladimir Putin

I.
NELER DEĞİŞMEMİŞ?

Moskova'da ikametgâh belgesi.

ТУРИСТИЧЕСКАЯ ПУТЕВКА
TOURIST VOUCHER № 053

РЕФЕРЕНС N548 **"BUMERANG XX1" 129-42-66**

NOTES: VAVILOVA 53/3 OFIS 11

VASSAF YUSUF HATIG GUNDUZ

ФАМИЛИЯ, ИМЯ / SURNAME OF PASSENGER

Amerika 12.03.1946 700692807

Гражданство/Nationality Дата рождения/Date Паспорт/Passport

DESTINATION:MOSKOW

DATES: 09.02.05
23.02.05

HOTEL NAME: "SPUTNIK"

ЛЕНИНСКИЙ ПР. Д 38/930-22-87

подпись руководителя
SIGNATURE OF DIREKTOR

Р/С 40702810800030014068,К/С 30101810300000000743, В КБ "КРЕДИТТРАНС" ИНН 7713266180 ,БИК 044585743, ОКПО 52808496, ОКОРХ 71300

Rusya için vize pazarlığı

Aradan kırk yıl geçti. Benim için annem babam, Moskova için Sovyetler Birliği artık yok. Annem, babam öldü. Sovyetler Birliği tarihe karıştı. İkimizin de yaptığına karışan yok. Denetimsiz çocuklar gibi geceler bizim oldu. İnsanın istediği her şeyi her saatte yapabileceği Moskova, geçmişin baskısından, proleterya diktatörlüğünden kurtulunca sonsuz bir enerjiyle yaşanan hedefsiz hedonist gecelerin şehri olmuş. Batı'nın tüketim malları, Marlboro'nun, Jaguar'ın, Ikea'nın reklamlarıyla aydınlanmasa, Moskova eskisi gibi karanlık bir şehir. Gece mekânlarında, ışıkların yarattığı dünyalarda kaybolanlar, sabahları Moskova'da uyanıyor olmanın garip ürpertisi içinde. Putin'in Rusya'sında, gecelere dokunmayan, yeni bir totaliter sistem kuruluyor.

Aradan kırk yıl geçti. Moskova'da yaşadığı yıllarda, Türkiye'nin vatan haini ilan ettiği Nâzım Hikmet Ankara'da her renkten politikacının milli şairi. MİT'in raporlarına göre Türkiye'de solu birleştirecek diye Başbakan Demirel'in,

Türkiye çiftliğiymiş gibi yurda sokmadığı Zekeriya Sertel, önce Fransa'ya iltica etti, nihayet Türkiye'ye dönebildiğinde anılarını yayınlayınca, Türkiye Komünist Partisi'nin saldırılarına hedef oldu. Şükrü Türkiye'ye döndü. Levent'te bizde kaldıktan sonra, Adana'ya gidip akrabalarına miras davası açtı. Moskova'ya ilk gidişimi Türkiye'de gizli tutmuştum. Bu sefer gitmeden önce İstanbul'da Rus Konsolosluğu'nun önündeki Türk polisine sordum davetiyemi nereden satın alabileceğimi. Hemen karşıda, sokağın içindeki izbe hanı işaret etti.

Vize için kalacağım yeri belgeleyen davetiye lazım. Moskova'da arkadaşlarım Aleksei ve Katya'nın, polis, bakanlık derken, en az bir haftasını alacak. İstanbul'da Rus Konsolosluğu'na telefon ettim. Görevli, davetiyem olmadığını öğrenince, "Firmanın telefonu var mı?" diye sordu. Ne firması? "Firma," diye tekrarladı. "Firma yok, vize yok." Firmanın cep telefonunu verdi, Ludmilla'yı aramamı söyledi. Telefonda pazarlık yaptık. Ludmilla, vizenin fiyatını yüz dolardan altmışa indirdi. Ertesi gün sözde ikametgâhımı gösteren Sputnik Oteli belgelerimle vizemi, sadece nakit parayla çalışan firmanın tek odalı bürosundan aldım.

Proleterya diktatörlüğünden sömürü cennetine

Gençliğimde, Türkiye'de işsizlikten ötürü hükümeti eleştirenlere "Moskova'ya" derlerdi. Gerçek oldu. Bindiğim uçak Türk işçileriyle dolu. Yanımda oturan Ahmet, Moskova'ya iki saat uzaklıkta zenginler için inşa edilen konutlarda çalışmaya gidiyor. "Amerikan filmlerinde görmedim" dediği, yeni kurulan mahallenin spor tesisleri, yüzme havuzları vs. dışında, dağ, bayır özel av alanları da varmış. Yaban domuzu vurmanın bedeli 2000 dolar. Ahmet izin yapmadan altı ay çalışacak. Kısa kış günlerinde ayda 500, güneş batana

kadar çalıştıkları yaz aylarında 750 dolar veriyormuş inşaatı üstlenen Türk firması. Çırak olarak çalıştırılan Çin, Özbek inşaat işçilerinin maaşı 300 dolar. Ahmet 15 yıldır yurtdışında. Libya'da bir sefer 16 ay izin yapmadan çalışmış. Tatilsiz çalışmaya alışık. Karısı, çocukları, İstanbul'da Ümraniye'de. Ahmet'in kendisine bu denli eziyet etmesinin nedeni, iş günlerini doldurarak bir an evvel emekli olmak. Onun için izne çıkmıyor. Bu tempoyla Türkiye'de çalışması mümkün değil. Böyle çalışmayı sürdürürse daha kaç yıl yaşayacağı da. Artık Türkiye'nin yanında sömürü cenneti olan Rusya. Ruslardan şikâyeti yok, "İçip içip yumruklaşıyorlar" diyor ve ilave ediyor, "Bizdeki gibi bıçak çekmek yok."

Moskova'da Sheretmetyevo Havaalanı'nda pasaport kontrolüne benden önce girdi Ahmet. On yıldır bu ülkeye gelip gidiyor. Pasaport polisi, İstanbul'da gece hayatında çalışmaktan uçağımızda dönen Rus kızları kadar genç, onlar kadar güzel, onlar kadar makyajlı. Farkı üstündeki üniforma. Ahmet'in pasaportunun sayfalarını bir o yana, bir bu yana tek tek inceledi. Arada sırada, önünde İstiklal Marşı'nı dinliyormuşcasına hazırolda bekleyen Ahmet'e dik dik baktı. Tekrar tekrar pasaportun sayfalarını karıştırdı, damgayı bastı. Aleksei'nin bana vize için ABD pasaportumu kullanmam tembihinin haklılığı daha ilk fırsatta belli oldu. Polis, Türk işçisinin kaba muameleye karşı gelmeyeceğinden, elçiliğin, devletin, sahip çıkmayacağından emin, iyice terletti Ahmet'i.

Tarihi unutmak, istediğimizi hatırlamak işimize geliyor.

Ahmet'i, Türk ismi taşıdığı için aşağılayan Rus polisi bilmiyordu ki Altın Ordu'nun etkilerinin sürdüğü iki yüz yıl boyunca, Moskova'da çarlık sarayı etrafında dolanan aristokratların Türk isimleri edinmelerinin moda olduğunu. Nereden bilebilirdi ki, her ülkede olduğu gibi burada da milliyetçilik uğruna unutturulan tarihlerinde, ünlü yazarla-

rı Gogol'un adının Çuvaşca "Gögül"den, Nabakov'un Tatar prensi Nabok'tan geldiğini? Rusya tarihinin ünlüleri, Napolyon'un, "Bir Rus'u kaşı, altından Tatar çıkar" sözlerini doğrularcasına, Türkçe ya da Türki isimlerin resmi geçidi. İşte birkaç isim: Karamzin, Bulgakov, Turgenyev, Ahmatova gibi yazarlar, Godunov, Buharin gibi devlet adamları, Rimsky Korsakov gibi müzisyenler, Rudolf Nureyev gibi baletler...*

Sıra bana gelince, pasaport polisini Ahmet'in ezikliği sayesinde tırmandığı tahtından küçük oyunlarla indirmeye çabaladım. Yüzüne bakmadım, yan dönüp kolumu önündeki camekâna dayadım, işini yaparken güleryüzlü olması gerekir diye ikaz ettim. Polise vız gelmiştir tavrım. Ahmet'e yapılandan ötürü benim de ezikliğimi, ABD pasaportuna sığınarak telafi etme çabam, ikimizin de acıklı konumunun zavallı bir ifadesiydi.

Hangi ülke olursa olsun, pasaport kontrolünde yaşananlar, duygu ve önyargılarımızı seferber ediyor. Başımızdan geçenler, dünyanın güç dengeleriyle sosyolojisinin birer kartpostalı. Pasaport kontrol noktası, filmlere, kitaplara konu olacak kadar renkli, seyahat eden hemen herkesin, mutlaka başından bir şeyin geçtiği zengin bir gözlem yeri. Lozan Antlaşmaları üzerine çalışmalarıyla tanınan Seha Meray'ın Londra'da Heathrow Havaalanı'nda söylediklerini yetineceğim. Pasaport polisi İngiliz uygarlığını temsil ediyor olmanın pişkinliğiyle, her gelene yaptıkları gibi Meray'a da İngiltere'ye geliş nedenini sorduğunda, "Ülkenizin yemeği ve iklimi için geldim," demiş.

(*) Orlando Figes, *Natasha's Dance: A Cultural History of Russia*, Metropolitan Books, New York, 2002, s.361-362.

Ortodoks Patriği'nin Rolls Royce'u

Kırk yıl sonra aynı yere gittiğinizde nasıl değiştiğidir ilk göze çarpan. Yıllardır birbirlerini görmeyen sınıf arkadaşları gibi "Ahh o sen misin" şaşkınlığıyla başkalarını tanımakta güçlük çekilir önce. Ama azıcık da abartılı ilk şaşkınlıklardan sonra, az çok eskisi gibidir herkes. Salih yine bildiğimiz Salih'tir, Seral de Seral.

Tam da kırk yıl geçmiş Moskova'ya ilk geldiğimden beri. Bir yandan ben etrafıma ne değişmiş diye bakıyorum, bir yandan da Rus dostlarım Aleksei ve Katya bana bakıyor, onlara neyi değişik bulduğumu anlatmam için. Üçüncü günümdü. Moskova nehri kıyısında, eskiden sadece Sovyet generallerinin oturabildiği bir binadayım. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alman savaş esirlerinin emeğiyle yapılmış. ABD'yi yakalayıp geçmek için uğraşan Stalin'in ölçülerine göre New York'vari bir yapı. Bulunduğum dairenin yeni sahipleri Moskova'nın önde gelen modern sanat galerilerinden birinin yöneticisi ve mimar kocası.

Nereden nereye? 1960'lı yıllarda resmi ideolojiyi, sosyalist gerçekliği dışlayan genç ressamlar, eserlerini sergileyecek mekân bulamayınca çareyi sokak sergisi açmakta bulmuş, devlet baskısıyla karşılaşınca Nâzım Hikmet onlara daçasını açmış. Belki de Moskova'nın bu ilk modern resim sergisi, Brejnev ve Andropov'un iktidarları boyunca, uzun yıllar tekrarlanamadı. Şimdi aynı şehirde galeriden geçilmiyor. Evlerinde beni ağırlayanlar da bana aynı soruyu soruyor: "Neler değişmiş?"

Binaya girerken, kapının yanıbaşında, camlı küçük bölmedeki koca bürokrat masasından kalkan yaşlı kadın yolumuzu kesmişti, "Kime gidiyorsunuz?" diye. Dejeurnaya tabir edilen bu görevlileri hatırlıyorum. Her otel katında, binaların girişinde, gece gündüz bulunur, onların olurunu al-

madan, otel odanıza bile giremezdiniz. Odanıza kaçta girdiniz, kaçta çıktınız, kaydını tuttuğu gibi, anahtarı da ona teslim ederdik. Devlet istihbaratı için çalışıyorlardı. Şimdi yine yaşlı bir dejeurnaya, kırk yıl öncesi gibi yolumuzu kesip hesap soruyordu. Aleksei "51 numaraya gidiyoruz," deyince kadın, bir şey söylemeden kabaca sırtını dönüp masasına yöneldi. Yukarda ev sahiplerimize, eskisine göre binaya kolaylıkla girdiğimizi söylediğimde, "Her zaman o kadar kolay olmuyor," dediler. Geçenlerde erkek bir ressam gelmiş galeri sahibesini ziyarete. Kocası evde yok diye adamı binaya sokmamış kapıdaki dejeurnaya.

Neler değişmiş?

Basında okuyor, ekranlarda görüyor, Rusya'ya gidip gelenlerden duyuyoruz eski Sovyetler Birliği'ndeki değişimi. Geceleri kapkaranlık bildiğim Moskova'nın şimdi, binbir Batı mamulünün reklamlarının neon ışıklarıyla aydınlatılması, eskiden "kızıl burjuvazinin" Amerikan taklidi Zil marka limuzinleri hemen göze batarken, şimdi, bırakın mafyanın son model Land Rover'larını, Ortodoks Patriği'nin bile Rolls Royce kullanıyor olması, boş otel lokantalarında, en az bir saat bekledikten sonra, kötü ve kaba servis eşliğinde bayat yemekler yenir, taze meyve ve sebze bulunmazken, şimdi Moskova'da çeşitli bütçelere uygun, insanın göz ve damak zevkine hitap eden sayısız mekân bulunması da beni şaşırtmadı.

Bin Ladin'in koltuk değnekleri

Nelerin değiştiğinden çok benim en çok dikkatimi çeken kırk yıl sonra nelerin değişmediği oldu.

Kırk yıl önce Moskova'ya resmi ziyaret nedenim, burada ilk kez yapılan Uluslararası Psikoloji Kongresi'ne katılmaktı.

Bu seferki gelişim Birinci Moskova Bienali'ne denk geldi. Dört-beş yıl önce Londra'da, Saatchi ve Saatchi Galerisi'nde sergiyi polisin basıp müstehcen diye kimi eserlere el koyabildikleri düşünülürse, Moskova'daki bienal son derece cüretli. Sanatta ifade özgürlüğü açısından Batı'da olup bitenden hiç de geri değil. Putin ve Bush'un, ülkelerinde özgürlükleri kısmalarına buldukları uyduruk gerekçelerin en çarpıcı eleştirisine bu sergide rastladım. Aynı yatağı paylaşan Putin ve Bush el ele vermiş, koltuk değnekleri uzattıkları Bin Ladin'i ayakta tutmaya çalışıyorlardı. Putin'in parlamentoda muhaliflerini gösteren başka bir yapıtta, her "muhalif" Putin'in ikizi olarak resmedilmişti. Oysa daha geçenlerde Moskova'nın önde gelen televizyon gazetecilerinden biri, programında milletvekillerinin hepsini Putin maskesiyle gösterdiği için işinden atılmış. Bienali ziyaret eden dostlarımın ortak kanısı, yeni bir diktatörlük kurmakta olan Putin'in, aynı Uluslarası Psikoloji Kongresi örneğinde olduğu gibi, Batı'ya "biz demokrat ve özgürüz" mesajını vermek için, tepeden inme bir kararla Moskova Bienali'ni yaptırmasıydı.

1966'da Moskova'yı ziyaret ettiğimde korku yaygındı. İnsan nasıl havanın rutubetini ya da atmosferik basıncın ağırlaştığını hisseder, öyle. Ormanda ansızın avlanabileceğini sezen bir geyik gibi korku içindeydiniz. Korkunuzun gerçeğe dönüşmesi her an olabilirdi.

Putin, Moskova dışında Nikolina Gara yakınlarında bir daçada oturuyor. Evinden işyerine gitmek için son sürat giden konvoyla sabah akşam bir saate yakın yol katediyor. Moskova'dan evine dönmesine tanık oldum. Şehir istikametindeki şeritteydik. Putin'in dönerken kullanacağı şerit polis dolu. Arabaları durduruyor, otoyolu boşaltıyor, hepsini yan yollara alıyorlardı. Putin her gün işine gidip dönerken otoyolu boşaltırlarmış. Oradayken tanıdığım, bu yolu

sık yapan biri, tek tük arabaların kaçamaktan korna çalmaktan öte bir şey yapmaktan korktuklarını söyledi. Aynı şey Minsk otoyolunda, Nâzım Hikmet'in Peredelkino'daki daçasına yakın oturan Moskova Valisi için de yapılıyor, aynı korku sessizliği orada da hakimiyetini sürdürüyormuş.

Bunlara tanık olunca Putin'e Türkiye ziyaretinde duyulan saygı kara mizah gibi. Ankara'ya resmi ziyaret için geçen yıl geldiğinde Esenboğa Havaalanı'ndan Çankaya Köşkü'ne arabasıyla giderken başkentin şehir trafiğini aksattığından özür dilediğini Ruslara anlattığımda, bu yönüyle tanımadıkları devlet başkanlarından daha da ürktüler.

II.
CAFÉ PUŞKİN

Liz Minehiello.

ГОСТИНИЦЕ

Post-totaliter stres sendromu

Çin tehdidi, İslâm terörizmi derken, ABD yanlış yerden korkuyor. Rusya'nın dağınık, gücünü yitirmiş, süngüsü düşmüş süper devlet imajı en çok Putin'e yarıyor.

Kruşçev, Kosygin gibi eski Sovyetler Birliği liderleri politbüro içinde dengeleri kollayarak iktidarlarını sürdürebiliyor, yoksa ansızın devrilip gidiyorlardı. Demokrasiye geçtiği söylenen Rusya'da, eskisine göre daha güçlü, tüm ipleri elinde tutan devlet başkanı, yeni tür bir totaliter sistemin habercisi. Tarihte başka hiçbir ülkede, bugün Rusya'da olduğu gibi, gizli servis elemanları iktidara gelmedi. Normalde gizli servis devlete hizmet eder. Burada durum tam tersi; devlet, gizli servisin emrinde. Eski ajan, yarbay Putin, tek adam.

Bir akşam, Sovyet rejimi yıkıldığından bu yana ülkedeki en büyük gösterinin yapılacağı haberini aldık. Esas itibariyle yitirilen sosyal devlet anlayışının, indirimli otobüs karneleri gibi son kırpıntılarının yok edileceği bir yasayı protesto için Rusya'nın her yanından emekliler Moskova'da toplana-

cakmış. Şehrin felce uğrayacağı beklenildiğinden ertesi gün için telefonla taksi bile bulamadık. Ne olur ne olmaz diye çalışmak istemiyorlardı. Akşam televizyonu açtık. Gösterinin nasıl geçtiğini, kaç kişinin katıldığını öğrenmek istiyoruz. Tek haber, yeni emeklilik yasasından yana olanların Putin lehinde yaptıkları gösteri. Göstericilerin çoğu genç. Hükümetin el altından dağıttırdığı bedava kontürlü telefon kartları yetiyormuş, işsiz gençlere düzmece toplantılar yaptırtabilmek için.

Sovyetler Birliği'nde, ne olur ne olmaz diye lehte bile gösteri düzenlenemezdi. Halkın sosyalizme inancı kırılmasın diye, eskiden uçak kazaları, deprem haberleri bile verilmezken, şimdi emeklilerin yürüyüşü sansürlenmişti. Sonradan öğrendiğime göre, Moskova'da beklenen ülke çapında katılımları engellemek, yaşlı emeklileri ürkütmek için hava raporlarında şiddetli kar fırtınası beklendiği günlerce söylenmiş. Toplantı günü hava pırıl pırıl, günlük güneşlik idi. Televizyonda yayın yapan üç kanalda da gösteri haberini ararken, önemli görevlerde bulunmuş, parti üyesi, eski bir bürokrat baraj inşaatı görüntüleri eşliğinde Stalin'i methetti. Onun kişisel zaaflarının olabileceğini, ama öncü bir kişiliğinin de olduğunun unutulmaması gerektiğini geçmişe özlemle dile getirdi. Rusya'nın güçlü bir lidere olan ihtiyacını vurguladı. Ölümünden bu yana, Sovyetler Birliği'nin son elli yılında, Stalin'i böylesine övebilmek asla mümkün değildi.

Ancak sosyalizmin çöktürülmesinden sonra, işsiz, sağlık sigortasız kalan, birdenbire sefalete sürüklenen yaşlılar, geçmiş düzenin himayesinden koparılıp vahşi kapitalizmin içine atılmanın dehşetini yaşıyor, eski güvenli günlere özlemle bakıyor.

Sovyetler Birliği'nde birşeyler ters gittiğinde suçlu Amerikan emperyalizmi ve CIA hesabına çalışan yerli işbirlikçi-

lerdi. Hastalıktan ötürü işe gitmemek vatan hainliği, sınıf düşmanlığı sayılabiliyordu. Marksizm-Leninizm yerine egemen ideoloji milliyetçilik olunca, düşman daha çok, düşman bulmak daha kolay. Rusya'da bugün işler iyi gitmiyorsa, suçlusu, duruma göre Putin'in kimleri tehlikeli gördüğü: Başta Amerikalılar olmak üzere, Avrupa, Kafkasyalılar, Yahudiler, George Soros ve tek tük kafa tutan, teker teker hapsi boylayan, yurtdışına kaçan, Yeltsin'in, iktidarını sağlayabilmek için devletin kaynaklarını peşkeş çektiği "oligark"lar.

Kuş çığlıklarıyla alarm sesleri

Başka birçok şehir gibi, Moskova'ya gelmenin heyecanı bildik markaların görüntüsüyle sıradanlaşıyor. Tanrı ve devlet totalitarizmini yüzyıllardır içselleştirip kabullendiğimizden, artık onların bizi devasa yapıtlarıyla etkilemesine gerek kalmadı. Meydanlarımızı, yeni heykeller, katedraller, camiler yerine tüketim kalıplarımızın tanıdık markalı, neon ışıklı simgeleriyle, beş yıldızlı otellere terk ettik. Moskova bulvarlarında boydan boya gerilen bezler 60-70 bin dolara BMW ve Jaguar diye haykırıyor. Yeni zenginler Moskova dışında gelişigüzel kesilen ormanlarda açılan yerlere, Hollywood'da sinema yıldızlarının oturduğu villaların taklidi, devasa mekânlar inşa ettiriyorlar. Üç kişilik bir ailenin saklambaç oynarcasına 3000 metrekarelik bir yerde yaşıyor olması, Moskova'da sosyalist sistemden kalma, aynı dairede oturmaya zorlanan iki, üç ailenin mutfak ve tuvaleti paylaştığı 90 metrekarelik yerlerde yaşayanları bile artık şaşırtmıyor. Sovyet döneminde propaganda diye inanmadıkları, kapitalist ülkelerdeki zengin yoksul farkı, artık kendi ülkelerinin sıradan görüntüsü. Sosyalist sistemde aynı daireyi paylaşanlar birbirlerinin şekerini, tuvalet kâğıdını, kurşun

kalemini çaldıklarından her şeylerini gizlemeye çalışırlardı. Şimdi gizlenenler yeni zenginler. Ormanlardaki malikanelerinde soyulmak ve öldürülmekten korkanların arazileri alarm sistemine bağlı tellerle çevrili.

Komşuları anlattı. Kuşlar, ormanın yeni düzenine alışamamış. Tellere takılıp elektrik sandalyesi mahkûmları gibi ölüyorlar. Doğanın sessizliğine kaçan zenginler, ölen kuş çığlıklarıyla karışık alarm sesleriyle yaşıyor. Korunmak için birbirlerine dönük, arka cephesinde pencere olmayan evlerden, orman manzarası yerine birbirlerini görüyorlar. Nâzım Hikmet için tahsis edilen daçanın da olduğu Peredelkino gibi, şehre yakın yerlerde inşa edilen bu tip mahalleler, Moskova'nın en gözde yerleri.

Ruhlara inanır mısınız?

Aleksei ve Katya ile Moskova'da Rus mutfağının "ana kraliçesi" olarak bilinen Café Puşkin'deyiz. İç donanımı, möblesi, kütüphanesi, koltukları, dış cephe mimarisiyle 19. yüzyıldan kaldığı, Rusya'nın fırtınalı tarihinin yıkımlarından kurtulduğu izlenimini veren mekân, on yıl önce yapılmış.

Kapıdan girer girmez Puşkin'in yüzyılındayım. Moskova'ya ilk geldiğimde akşam yedi buçuktan sonra yemek bulmak mümkün değildi. Şimdi birçok yer gibi burası da 24 saat açık. Menüdeki yazı karakterleri devrim öncesi kullanılan yazı tarzında. Garsonlar 19. yüzyıl kıyafetleri giymiş. Yemeklerini tarif ederken konuştukları 19. yüzyıl Rusçası. Tavırları 19. yüzyıl uşakları. Burada garson olabilmek, üniversitede profesör olmaktan zor. İşe alınmadan sıkı bir elemeden geçiyorlar, sonra da eğitimden. Müşteri önüne çıkmadan, bir yıl aktörlük dersleri alıyorlar.

Bu seçkin yerde, seçkin olmayan müşteriler. Katya arkamdaki masaya dikkatimi çekti. Eşek tıraşlı, 25 yaşlarında

vücut çalıştıkları, silahlı oldukları, her hallerinden belli iki erkek. Bunlar, yanımızdaki masada sevgilisiyle yemek yiyen yeni Rus zenginlerinin korumaları. Dünyanın en çok içi görünmez, karanlık pencereli otomobilleri Moskova'da olmalı. Komünist Parti kodamanlarının perdeli Zil limuzinlerinde dolaşma geleneğini yeni zenginler sürdürüyor. Yollarda arabalarımızdan tanınacağız korkusu içindeler. Gittikleri yerlerde, zarafet ya da kıyafetlerinden çok korumalarıyla belli oluyorlar. Dans ederken, pistte korumaları eşlik ediyor. Katya'ya göre, Moskova'da insanlar ne kadar sıkı korunuyorsa, o kadar az yaşıyorlar.

Sofrada söz batıl itikatlara geldi. Yine mi bu konular diye sıkıldım. Bir ara, her nedense, dilimin ucuna *Satıcının Ölümü*'nün yazarı Arthur Miller'ın İstanbul'da bana anlattığı bir hikâye geldi. Konu başka yere kaydı, sohbeti zorlayacakmışım gibi geldi, vazgeçtim. Konu metafiziğe, öteki dünyayla haberleşmeye kaydı. Tarkovsky gibi film yönetmenlerinden, Bulgakov gibi yazarlarından bildiğimiz gibi Ruslar ruhlara düşkün. Sohbet, Amerika'da para, Fransa'da politika, İtalya'da çapkınlık, İngiltere'de yağmursa, burada da ruhlar ve havanın soğuk olduğu. Onlar konuşurken içime kapandım. Ölen bir arkadaşım aklıma geldi. Konu dağıldı, Miller gibi onu da anlatmaktan vazgeçtim.

Café Puşkin'in çıkış kapısının yanına günün yabancı gazetelerini koymuşlar. Gözüm *Financial Times* gazetesine takıldı. Birinci sayfasında, demin sözünü edemediğim Arthur Miller. Onun ölüm haberi ve karısı Marilyn Monroe ile çekilmiş resmi. Gazete daha çok satsın diye, ölüm haberinde bile eski karısının gölgesinde bırakıldığına içimden kızdım. Ama asıl başka bir şey beni irkiltti. Birisi aklıma geldikten az sonra ölüm haberini almama tamam diyelim de, anlatamadığım ikinci hikâye de, tam bu konuyla, öldükten sonra ölülerden gelen mesajlarla ilgiliydi.

Cafe Puşkin'den sonra Katya'nın ressam dedesinin 1914'ten beri eşyasına dokunulmamış dairesine gittik. İki hikâyeyi de orada anlattım.

Türkiye'de baskı altında tutulan meslektaşlarını yalnız bırakmadıklarını göstermek için, Arthur Miller ve Harold Pinter'ın 12 Eylül günlerinde İstanbul'u ziyaretlerinde bir akşam beraber oturuyoruz. Anlattığı olay, Miller'ın yeni meşhur olduğu günlerde geçiyor. New York'ta otelde kalırken odasında telefon çalıyor. Dostu hemen buluşmaları gerektiğini söyleyip yakında bir barın adresini veriyor. Miller'da iki günlük sakal, pejmürde vaziyette, sözleştikleri yere gidiyor. Dostu gelmemiş. Barda bir adam Miller'ı görür görmez sesleniyor, "Hey Arthur, ne haber," diye. Tanıdığı birisi değil. Adam çekilmez. Parmağında altın yüzük, göğsü açık boynunda altın kolye, yanında yaşının yarısı bir sarışın. Miller'a gözünün ucuyla bile bakmıyor, kendisini anlatıyor. Zenginliğini, başarılarını, meşhur dostlarını, tatil yaptığı pahalı otelleri... Sonunda "Arthur, sen ne yapıyorsun?" diye soruyor. Konuşma şöyle devam ediyor:

"Oyun yazıyorum."

"Öyle mi? Ne güzel. Bari oynuyorlar mı oyunlarını?"

"Evet."

"Ne mesela? Nerede?"

"*Satıcının Ölümü*."

Adam duraklıyor. Yutkunuyor, karşısında, birdenbire bambaşka bir insan belirmiş gibi hayranlıkla soruyor,

"Sen Arthur Miller mısın?"

Meğer Miller'la aynı liseye gitmiş. Deminden beri konuştuğu Arthur Miller, lisedeyken aşağıladığı silik, yüzü sivilceli, işe yaramayan, sınıf arkadaşı Yahudi Miller.

Dostlarım ruhlardan konuşurken, ölüm haberini az sonra öğreneceğim Miller'ın hikâyesi buydu. Ölülerden haber almakla ilgili ikinci hikâye de şu:

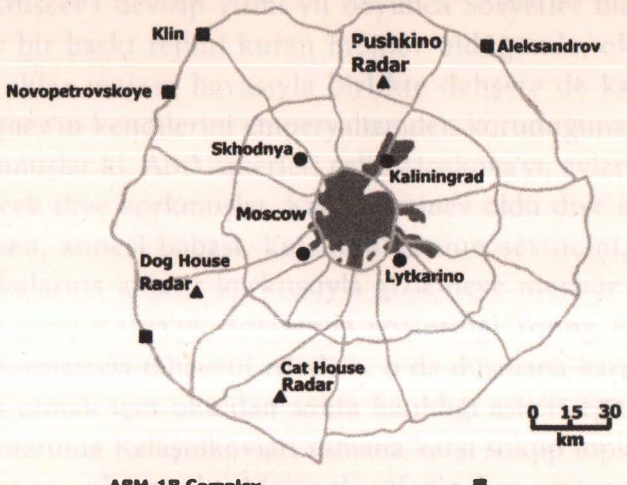
Rudy'nin öldüğü haberini sabah Amsterdam'dan telefonla bildirdiler. Kalpten ölmüş. "Evet," dedim, kendi kendime, "öldü tamam da, mutlaka bana son bir haber yollamalıydı, böyle çekip gidemez." Evde, böyle bir güne saklamış olduğum Mozart'ın "Requiem"ini baştan sona ilk defa dinledikten sonra, ders verdiğim Boğaziçi Üniversitesi'nin yolunu tuttum. Son kata çıkan merdivenlerin başına geldim. Üst katta, kapım görülüyor, üstüne bir kâğıt iliştirilmiş. Görür görmez, şaşmadan, "İşte" dedim, "Rudy'den beklediğim işaret." Sükunetle çıktım merdivenleri. Kapıya toplu iğneyle tutturulmuş bir dosya kâğıdı. Üstündeki el yazısı Rudy'nin. O sabah benim evde ölüm haberini aldığım saatlerde kapıma iliştirilen, "Sevgili Gündüz" diye başlayan yazıda, Rudy, bana antropoloji okuyan doktora öğrencisini tanıtıyor, Türkiye'de yapacağı çalışmalarında yardım etmemi rica ediyor, onunla birlikte, kapının dibinde fark ettiğim bir şişe Hollanda içkisi "Genever" yolladığını yazıyordu.

İhtimali çok düşük olayları garipsediğimizden aklımızda kalıyor. Üstelik dünyaya bakış tarzımız da tesadüfleri yaratıyor. Şehrin göbeğindeyken aklınıza "zürafa" takın, akşama kadar zürafalarla ilgili karşılaşacağınız tesadüflerin haddi hesabı olmaz! Bir deneyin.

III.
SOSYALİZME KÜLTÜR BORCUMUZ

Amerikan saldırısına karşı
Moskova'da anti-balistik füzelerin
bulunduğu yerler.

Moscow Ballistic Missile Defense

Moskova korku içinde:
Amerika ne zaman bizi işgal edecek?

Katya'nın ressam dedesinin evi bir asırdır ilk döşendiği gibi. Öyle kalmış olması korunmasından çok mecburiyetten. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra sanayileşmeye ve silahlanmaya öncelik verilince, 1960'lı yıllara kadar Sovyetler'de pek möble yapılmıyor, olanlarla yetiniliyor. Kızıl Meydan'da komünist partisinin toplandığı Kongre Sarayı'nın bile möblesi Finlandiya'dan. Dedenin dairesine, Sovyetler Birliği döneminde sade bir aile daha yerleştirmişler. Odalar, dedenin 20. yüzyıl boyunca yaptığı yağlıboya tuvallerle dolu. Hiçbirini sergileyememiş. Başına bela gelmesin diye hepsini gizlemiş. Sanatı ve geçimini Bolşoy ve opera için çizdiği program kapaklarıyla sürdürmüş. Bu evde ilk ve ortaokula giden Katya'nın ödev defterleri, terlikleri, kemanı, her Sovyet gencinin katıldığı, izci teşkilatı benzeri "Young Pioneers" (Genç Öncüler) üniforması olduğu gibi duruyor. Daireyi dolaşırken anıla-

rı canlanıyor, onunla birlikte ben de genç kızlığının dünyasına giriyorum.

Kruşçev'i devirip yirmi yıl boyunca Sovyetler Birliği'nde ağır bir baskı rejimi kuran Brejnev öldüğünde, okullarda çocuklar matem havasıyla birlikte dehşete de kapılmış. Brejnev'in kendilerini emperyalizmden koruduğuna o denli inanmışlar ki, ABD askerleri gelip Moskova'yı, evlerini işgal edecek diye korkmuşlar. Katya, Brejnev öldü diye evde ağlarken, annesi babası, kurtulduklarının sevincini, kızları başkalarına anlatır korkusuyla gizlemeye mecbur kalmış. Ben genç Katya'yı, dolabında gösterdiği Young Pioneers üniformasıyla tahayyül ederken, o da düşmana karşı hazırlıklı olmak için okuldan sonra katıldığı askeri eğitim toplantılarında Kalaşnikovları zamana karşı sökûp toplama yarışlarını anlatıyordu. Makineli tüfeğin her parçasını gözü kapalı tanır hale gelmiş daha 12 yaşındayken.

Aleksei'nin dedesi, Katya'nınki gibi sanatkâr. Ölene kadar Bolşoy'da balet ve koreograf. ABD'yi yakalayıp geçme çabasında Stalin, gökdelenlerden tutun palyaço ve sirklere kadar Amerika'da ne varsa, daha iyisi, daha büyüğü bizde olsun demiş. Fazla çelik kullanmadıkları için, giderek kısalan binalarla destekledikleri Moskova Üniversitesi gibi gökdelenlerden dört tane yapmışlar. İnşasına başlanan beşinci gökdelenin temelini, Stalin ölünce, dünyanın en büyük yüzme havuzlarından birine dönüştürmüşler.

Ama sanatta, bırakın Hollywood'u taklit etmeyi, step gibi danslarda kimseyi aratmayacak kadar ustalaşmışlar. Aleksei'nin dedesinin 1940'lı yıllardan kalma bir performansını videoda seyrettim. Batı'nın en iyileri, Fred Astaire ve Gene Kelly, ayakta alkışlasalar yetmez. Dans ederken dedenin vücudu küçülüyor, küçülüyor, küçüle küçüle parmak adam oluyor. Piyanistin parmakları arasında, piyano tuşlarında, müziğe sadece adımlarıyla değil, dirseği, dizi,

burnu, vücudunun oynayan her parçasıyla eşlik ediyor. Dans gibi, film tekniği de ayrı mucize. Vücuttan kopan kol, bacak, ayrı ayrı koreografilerle dansı sürdürüyor. Dedenin dansları bir ara Stalin'in sansürüne takılınca koreografiyi değiştirmek yerine, ismini değiştirip, sanatın siyasi komiserlerini atlatmış. Stalin, sosyalist ahlâkı bozar diye, vücudun belden aşağı hareketlerine karşı. Dans, belden aşağı, git gel hareketleri ağırlıklı. Dede, koreografisine devrimin gücünün simgesi olan "Lokomotif" adını verince, sansürcüler pistonların git-gel hareketlerine tav olmuş.

Bugün, bale, klasik müzik deyince akla ilk gelen ülke Rusya, bunu Sovyetler Birliği geçmişine, sosyalizme borçlu. Kapitalist ülkelerde Rönesans sonrası Avrupa'nın burjuva kültürü, 20. yüzyılın, modern ve postmodern akımlarıyla tanınmayacak hale dönüşürken, 19. yüzyıl Avrupa kültürü, Sovyetler Birliği'nde mükemmel icracılarını buldu, zenginlerin değil, halkın kültürü oldu. Kapitalizm, geleneksel burjuva kültürünü yok ederken, sosyalizm koruyup, ülkenin en ücra köşelerine kadar yaydı. Sosyalist gerçekçilik ve siyasi komiserler sanatta yeni hamleleri önleyince, klasik Avrupa kültürü, gayriihtiyari bir şekilde Sovyetler Birliği'nde korunmuş oldu.

Lenin'in yerine şeytan heykeli

Aleksei'nin Moskova Bienali'nde, bir kahvede tanıdığım amcası ve yengesi de Bolşoy'dan. Amcası fıkır fıkır. Masanın üstünde parmaklarıyla dans koreografisi yapıyor, kendini tutamayıp ayağı fırlıyor, aklından geçen stepleri, kahvede şaşkınlık ve takdirle bakan herkesin önünde deniyor.

Ertesi gün bizi şehrin yakınındaki daçasına davet etti. Mahalleyi dolaşabilmek için eve gelmeden taksiden indik. Aslında özel olan arabayı yoldan çevirmiştik. Moskova'da

eskisi gibi gelip geçen arabalara elinizi kaldırıyorsunuz. İsteyen durup sizi alıyor. Fiyatları bilmiyorsanız pazarlık ediliyor. Aleksei taksinin plakasındaki Rus bayrağına dikkatimi çekti. Milletvekili seçilenlere verilen ayrıcalıklardan biri özel plaka hakkı. Bunu istediklerine satıyorlar, kiralıyorlar. Kontrol eden yok. Devleti temsil eder görünümde bu arabalara kimse ilişmiyor. Polis, sık sık sokaklarda yaptığı kontrollerde, bunlara dokunmuyor. Hedefleri, çoğu kaçak Moldovalı işçiler, Moskova'da oturma izni olmayanlar.

Sovyet döneminde olduğu gibi, Moskova'da ancak resmen onaylanmış ikametgâh belgeleriniz varsa oturabiliyorsunuz. Hakkınız olsa bile izni alabilmenin bürokrasisi o kadar meşakkatli ki, on beş yıldır Moskova'da, anneannesinin dairesinde oturan Aleksei, her yakalandığında polisi görmeyi tercih ediyor. Polis turistleri de çeviriyor, vize kâğıtları tamam olsa da, usulsüz bir şey bulup sözde eksik bir damganın vurulması bahanesiyle buyurun karakola diyor. Gitmek istemeyenlerden ayaküstü kararlaştırılan ücreti kabul ediyor. "Güçlü bürokratik devlet+düşük maaş=yolsuzluk" formülü Moskova'da geçerliliğinin doruk noktasında.

Aleksei'nin yengesinin bizi ağırlayış biçimi Anadolu evinden farksız. Yerinde oturmuyor, bize durmadan yediriyor. Bittiğini sanıyorsunuz, bir yemek daha geliyor. Yumurtanın sarısı Türkiye'de çocukluğumdan hatırladığım gibi kırmızı.

Amca da yerinde duramıyor, videoda seyrettiği bir danstan ilham alıp koreografisini geliştiriyor, duruyor, bir başka müzik bulup dansını ona göre sürdürüyor, gelip yanımıza oturuyor, kalkıp tekrar dansediyor. Karısı da dansçı. Dünyayı dolaşmış. Şili'de Pinochet darbe yaptığında oradaymış. Tanklar, sokaklarda insan avındayken, üç gün otelde polis karantinasında kalmışlar. Sovyet propagandası diye inanmadıkları Amerikan emperyalizmininin dehşetini, arka bahçesi Güney Amerika'da bizzat yaşamış olmanın korku-

sunu unutmamışlar. Oğlumuz Doğan'ın da step dansı yaptığını öğrenen amca "Hemen Moskova'ya gelsin, ben öğretirim" dedikten sonra, "Hayır hayır, aman sakın gelmesin" diye başka herkesten duyduğum sözleri tekrarladı. "Bunca yıldır bu ülkede iyi olan bir şey yok" dedi. Birçok Rus gibi, karı-koca tatil yaptıkları Kemer hayranı.

Birçok Rus gibi sol elimle yazdığımı görünce, önce irkildiler, sonra beni maruz görürcesine, başkalarından duya duya ezberlediğim dünyanın gelmiş geçmiş ünlü solaklarının isimlerini saydılar: Einstein, Sezar, Chopin, Jean d'Arc... Eski Sovyet insanının özelliği hem solculuk gereği dini hurafeleri reddetmeleri, hem de, işimize şeytan karışır diye, solaklıktan huzursuz olmaları. Moskova'ya bu sefer geldiğim gün şehirde günün olayı, *Usta ile Margarita*'nın yazarı Bulgakov'un romanından esinlenerek dikilecek olan şeytan heykelinin özellikleri ve dikileceği yerle ilgiliydi. Kimin aklına gelebilirdi ki Lenin'in heykellerinin yıkıldığı başkentinde bir gün şeytanın heykeli dikilecek. Sovyet döneminin fıkraları boşuna değilmiş.

Aynı otomobilde yolculuk yapan Reagan, Mitterand ve Brejnev'i şeytan kovalıyordur. Reagan'ın arabanın penceresinden attığı bir tomar dolar, Fransa Cumhurbaşkanı Mitterand'ın metresinin adresi şeytanı yolundan alıkoymayınca, Brejnev kalem ister, birşeyler yazıp pencereden atar. Şeytan kâğıdı yerden alıp okur, aynı hızla ters istikamete koşmaya başlar. İki cumhurbaşkanı Brejnev'e "Ne yazdın?" diye sorduklarında, "Bu yol komünizme gider," cevabını alırlar. Yeni Moskova'ysa kapitalizmin en göstermelik ve bayağı değerleriyle haşır neşir olma yolunda. Devlet sırtından ve kaba güçle risk almadan kazandıkları kolay paralarla Batı'nın günbegün değişen tüketim putlarına tapmaktalar.

Dünyada, dünya çapında ne kadar ünlü var, dünyanın tanımadığı.

Böyle bir ünlünün, dünyanın en meşhur tasarımcılarından diye takdim edilen Karim Raşit'in Moskova'da takı defilesindeyken bu sözler geçti aklımdan. Yüzlerce kişinin katıldığı, adam başına belki birer şişe şampanya ikram edilen davete Moskova'nın en şık insanları gelmişti. Fotoğrafçılar birbirleriyle kavga ediyordu Raşit'in en iyi pozunu çekebilmek için. Şeffaf giysili, göğüs ve meme uçları görünen mankenler podyumda yürür, kocaman renkli bir lastik topu birbirlerine yuvarlarken, boyunlarından sallanan birbirine benzeyen takıları sundular. Derken Moskova'nın önde gelen şık ve genç insanlarına, Batı modasındaki son gelişmelere Batı'dan önce sahip çıkma açlığında olanlara, "bakın biz ne kadar Batılıyız" diye birbirlerine gösteriş yapanlara, konuşma yapmak için, ışıl ışıl parıldayan ayakkabılarıyla Londralı tasarımcı Karim Raşit çıktı sahneye. O da mankenler gibi podyumda aynı yolu katettikten sonra mikrofonun başına geçti ve yarım saat kadar süren konuşmasını yaptı.

Bireyin, birey olmanın, farklı olmanın öneminden söz etti Raşit. Artık, Kuzey Kore gibi eski tip totalitarizmin simgesi bir toplumda bile söylenebilecek lafları o kadar beylikti ki, McDonald's hamburgeri bile, konuşmasını dinledikçe bana daha özgün gözükmeye başladı. Yaratıcılığını, dünyaca ünlü olmasını, kendi içinden gelen sesi dinlemesine borçluydu. Şanslı olduğunu, dünya tarihinin en iyi döneminde, sonsuz olanaklarla donatılabildiği bir çağda yaşadığını, geçmişe, tarihe ilgi duyanları hiç anlamadığını söyledi. Hepsini birden üstlendiği 75 projesi varmış: New York'ta mücevherci dükkânı, Paris'de suşi barı, İstanbul'da sinema salonu...

Rönesans'tan bu yana bireyi, bireyin önemini vurgulaya

vurgulaya kavramın içini boşalttık, narsisizmi özgürlük sanmaya başladık. 21. yüzyılın başında bulunduğumuz bu günlerde kapıldığımız birey fetişizminin önde gelen sahnelerinden biri Moskova. Ne varsa, ne yapılacaksa bireyin mutluluğu, bireyin kendini gerçekleştirmesi için. Evlilikler, birbirimizi mutlu edelim diye değil, ben mutlu olayım diye yapılıyor. Tüketim sanayi bireyin ihtiyaçlarını karşılamaktan öte, bireye sonu gelmeyen yeni ihtiyaçlar yaratıyor, bireyin yeni ihtiyaçları için yeni mamuller pazarlıyor.

Yüzyıllar boyunca süren dinlerin cemaat anlayışından, ulus devletlerin aidiyetinden çıkıp kendimize kavuştukça, kendimizden başka bir şey görmez olmaya başladık. Dünyada birey hiç bu kadar önemli olmamıştı. Rusya'da yeni kurulan totalitarizmin, Putin'in başarısı, rejimin bu olguyu tanımasından geliyor. Çağımızın düzeni, 20. yüzyıldan farklı olarak, tepeden inme totalitarizm yerine gönüllü totalitarizm üzerine kurulmakta.

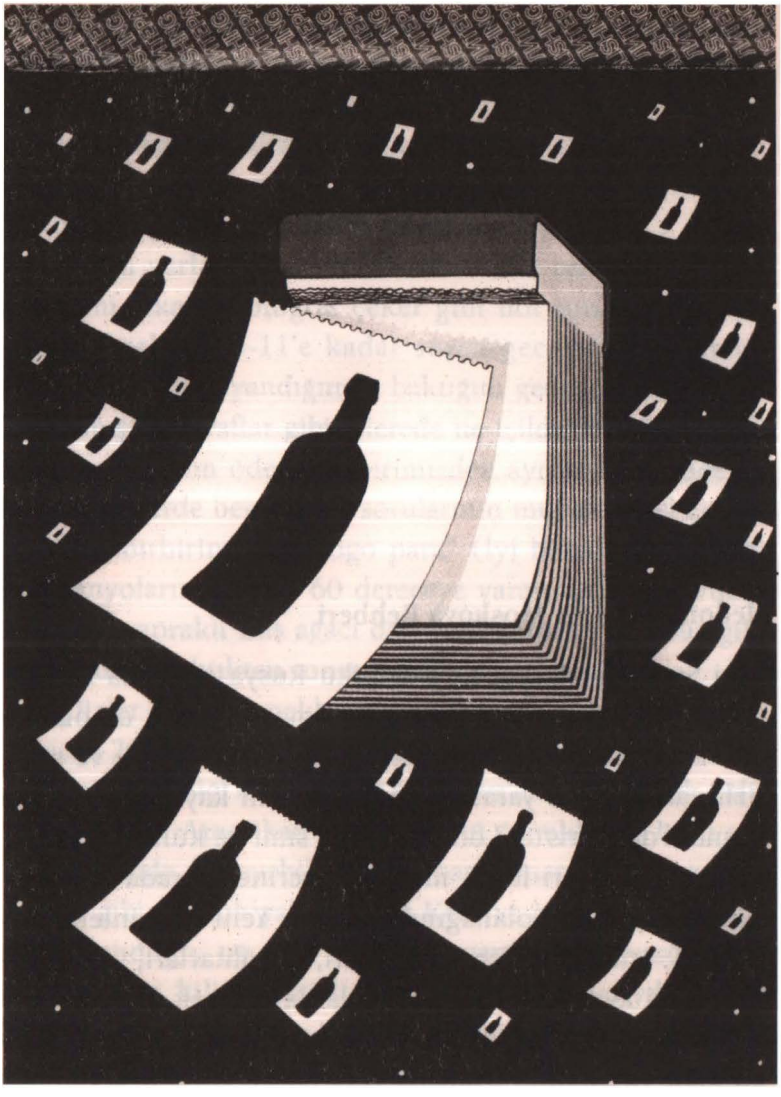
Direnen insan özgürlük tutkusunu koruyabiliyordu. Günümüzün edilgen insanı kendisine sunulan özgür olma kalıplarının tüketicisi. ABD'de başarıyla geliştirilen bu şablonu, Rusya, Çin, Türkiye gibi ülkelerdeki egemen güçler kendi rejimlerinin koşullarına göre uyguluyor. Ne var ki, dünyada zengin ve yoksul arasındaki fark, hiç bu kadar derin olmamıştı. Günümüzün felsefe, sanat, pedagoji ya da psikolojisinde bir yandan bireyin mutluluğu, bireyin gücü pekiştirilirken, bir yandan dünyanın kötüye gittiği vurgulanıyor. Birey iyi. Dünya kötü. "Birey olmak için iyi zaman, dünya yaşanır değil" tekerlemelerinde yönümüzü şaşırdık, kendimizi kaybettik..

Benden sonra tufan.

İçimdeki ben içimdeki biz de olsun istiyorum.

IV.
MOSKOVA GECELERİ

"Çok Geç Olmadan Durun!",
Igor Maistrovski, 1986.

Hedonistler için Moskova Rehberi

Eski Sovyetler Birliği ile bugünkü Rusya arasında Moskova'da kimi şeylerin değişmemiş olması olumlu da olabiliyor. İnsanlarda, sosyalist sistemden kalma, eşitlik ve sınıfsızlık anlayışının yarattığı kendiliğinden kaynaşma, bugün İstanbul'da, Paris'te, Londra'da ayrı sınıf ve kültürlerden insanların gittikleri farklı mekânlar yerine, burada aynı mekânda kaynaşma olanağını artırıyor. Yeni zenginleri, memurları, üniversitelileri, avukatları, tezgâhtarları, yabancıları, işçileri aynı lokantalarda, barlarda görmek, başka şehirlere göre daha kolay. Mekânların tasarımlarında Ruslara özgü olan yaratıcılık, ayakları yere basan türden uçuklukla gittiğiniz yerlere ayrı, keyifli bir özellik veriyor.

Her yerde olduğu gibi yeni zenginler, yeni zevkler, yeni ihtiyaçlar yaratıyor. 18. yüzyılda bu, Hollandalı tüccarlar için ev fiyatına satılan, İngilizce'de ilk adı "Türk takkesi" olan lale türleriydi. Moskova'nın yeni zenginlerinin zevkleri o kadar ince değil. Burada lale borsası yerine, akılda kal-

ması kolay cep telefon numarası borsası var. İyi bir numara 2500 dolar getiriyor. Sovyet döneminde sosyalizmin kahramanları ve sloganlarıyla donatılan Moskova, reklamlara açlığının intikamını alırcasına, rahibelikten fahişeliğe geçen kadın gibi donanmış.

Moskova geceleri de başka bir âlem.

Gittiğim yerlerde, pantolonumun arka cebinden küçük defterimi çıkarıp fotoğraf çeker gibi not tutuyorum. Akşamdan, sabah 10-11'e kadar süren geceleri hatırlamak mümkün değil. Uyandığımda baktığım gecenin son notları flu çıkmış fotoğraflar gibi. Nerede ne içildi, kim kime âşık oldu, hesabı kim ödedi, birbirimizden ayrılmadan önce en son hangi yerde beraberdik sorularının muhakemesi en iyi, herkesin birbirine "Lyokogo para" (İyi buharlar) dilediği Rus banyolarında, ısısı 60 dereceye varan odalarda, vücudumuzu, yapraklı huş ağacı dallarıyla kırbaçlayıp, buz gibi havuza dalıp çıktıktan sonra yapılıyor.

İngilizler 18'de yemeklerini yer, İspanya'da birçok lokanta ancak 21'den sonra açılır, Moskova'da kapanmıyorlar.

Sovyetler Birliği döneminde Moskova'da geceleri tek gidilebilecek yer, Amerikan cazının kötü örneklerini kötü yemek eşliğinde dinleyebileceğiniz, başka masalarda genellikle sizin gibi tek tük yabancılarla KGB ve parti bürokratlarının bulunduğu, ne olur ne olmaz yanlış bir şey söylerim endişesinden kilise sessizliğinde otel lokantalarıydı. Şimdi *Hedonistler için Moskova Rehberi* adlı bir kitap bile var.

Sabaha kadar açık iyi lokantalarda, önceden yer ayırtmanız gerekiyor. İsterseniz, gece yarısından sonra alışveriş yapar, sinema ya da bowlinge gidebilir, oradan jimnastik salonuna, sabah 2 gibi defileye, 4'te gece kulübüne, cebinizde kalan son parayla da sabah 10'dan sonra kumarhaneye gidebilirsiniz. Moskova'daki kumarhane sayısı Avrupa'daki toplam kumarhane sayısından çok. Birbiri ardına açılıp kapa-

nan gözde gece kulüplerinin trafiği 5-10 bin kişinin etrafında dönüyor. Devlet maaşıyla ayda 150 dolar alan yirmi yıllık mimar buralarda gece boyunca birkaç içki ya da ikramlarla yetinmeye mecburken, ayda binlerce dolara, zengin ailelerin yanında çocuk bakıcısı olarak çalışan kızların böyle bir sorunu yok. Ama VIP bölümünde özel masada oturabilmenin fiyatı geceliği 5000 dolara çıkabiliyor. Ruslara markalarını duyurmak isteyen içki, sigara sponsorları pazarı kapmak için yarış halinde, kulüplere önemli ölçüde destek oluyorlar. Bir-iki yıl gibi kısa zaman içinde bol para kazandıktan sonra kulüplerini devreden 25-30 yaşlarında genç zenginler, Monte Carlo gibi vergi cennetlerine yerleşiyor.

Kontes: "Niye bu kadar içiliyor?"

Moskova'nın gecelerini sabaha kadar yaşaması, Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle, otoritenin kalkması gibi ıvır zıvır Freudyen yorumlarla açıklanabilir. Bence çağdaş eğlence kervanına geç katılan şehirler, geçmişin acısını çıkartarak her şeyi abartarak yaşıyor. Birkaç yıl sonra, başka şehirler gibi Moskova da durulur, yerini Çin'de, Hindistan'da, Afrika'da başka şehirler alabilir. Ancak Moskova'yı bugünlerde özgün yapan, gece hayatının kolay kazanılmış, haddi hesabı olmayan paralarla pompalanmış olması. Şehirde sürekli yeni gece mekânlarına kavuşmanın heyecanı yaşanıyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa şehirlerinde de gece hayatının tesis edilmesi yıllar sürmüştü. Londra'da işçiler erken yatsın, hafta içinde sarhoş olmasınlar diye yakın zamana kadar saat 22'den sonra, zenginlerin özel kulüpleri dışında içilemez, publarda son içki çanını müteakiben müşteriler kapının önüne konurdu. Viyana'da otuz yıl önce, çocukluğumun Ankara'sı gibi geceleri evlerde eğlenilirdi. Aynı yıllarda İstanbul'da bar ve kulüp sayısı parmakla sayılırdı.

Calvinist, Protestan ahlâkının egemen olduğu İsviçre ve Alman şehirlerinde 22'den sonra in cin top oynardı.

Teknolojinin değişmesi, hizmet sektöründe çalışanların işçilerin yerini almasıyla, istedikleri saatlerde, istedikleri yerlerde çalışan yeni meslek grupları türedi. Dinin etkisiyle gündelik yaşamı belirleyen kaç yüz küsür yıllık yasalar değiştirildi, geleneklere uyulmaz oldu, Katolik karnavallarına mahsus eğlence ayıp olmaktan çıkınca artık Protestanlar da, Ortodokslar da eğlenebiliyor. "Figaro'nun Düğünü" adlı operada Kontes, Antonio'ya sorar, "Ama niye bu kadar içiliyor?"

"Bizi yabani hayvanlardan ayıran şey budur, Madam," der Antonio, "Susamadığımız zaman içmek ve canımız istediği zaman sevişmek."

"Hayat başkalarıyla tanışma sanatıdır"

Bir efsaneye göre, Rus devletini 10. yüzyılda kuran ve böylece Türklerin Avrupa'ya akınlarını engelleyen Kievli Prens Vladimir içki içilemediği için halkı adına İslâm'ı reddetmiş. İçkisini tutamayan diplomatların, iş adamlarının Rusya'da başarılı olmaları zor. Moskova rehber kitapları Ruslarla içerken, çaktırmadan arada sırada içkinizi dökmenizi öneriyor. Yıllar önce Sovyet ordusundan İsveç'e iltica eden bir subayın televiyona verdiği demeci hatırlıyorum. "Eğer kazanmak istiyorsanız bize kışın saldırın," demesi üzerine, spiker, "Nasıl olur? Napolyon'u, Hitler'i bozguna uğratan en büyük askeriniz General Kış değil mi?" diye sorunca, "Evet, ama kışın tanklarımız, antifriz içtiğimizden çalışmaz," demişti.

Hayatımda içkisini bu kadar iyi tutabilen, sarhoşsa sarhoşluğunu belli etmeyen, saatlerce yemeden içtiği halde bağırmayan, kavga çıkarmayan, güleryüzlü, sakin insanlar görmedim. Gündüz vakti metroya binerken seni kabaca iten içince kuzu kesiliyor. Sabahın 4'ünde, tıklım tıklım bir bar-

da içkisine uzanırken yanındakine kazara değerse özür diliyor. Kimse kimseye "bu benim kadınım" diye ters bakmıyor. İsteyen isteyenle konuşuyor, dans ediyor, öpüşüyor, sarmaş dolaş kucaklaşıyor, kadın, erkek, herkes kendisinden sorumlu. Ya da herkes, hep birlikte aynı derecede sorumsuz.

Sokakta, bir barın önündeyiz. Koca camekândan içerisi gözüküyor. Arkası bize dönük bir adamın sarmaş dolaş olduğu iki kız "gelin, gelin" diye bize el sallıyor. ABD'nin Vahşi Batısı, kovboy temalı The Real McCoy adlı bardayım. Moskova'da farklı şeyler yaparak müşteri çekmek için fil dolaştıran, makineli tüfekli yarı çıplak kızların dans ettiği eski kiliselerden bozma kulüpler varmış barların açıldığı ilk yıllarda. Şimdi çeşitli temalar üzerine iç tasarımlar gözde. Bir karikatüristin açtığı, çizgi kahramanının adını verdiği "Petrovitch" 1950'ler Sovyet ıvır zıvırıyla dolu: Eski telefonlar, afişler, sandalye ve masalar... Çoğu mekânda ses ve ışık teknolojisin uygulamalarının envai yaratıcı çeşitlemeleri var.

McCoy'da, iki ayrı bardaktan bira ve votkamı içerken uzun boylu, baştan aşağı siyah giymiş, iri göğüslü esmer bir kadın yanaşıp yanıma oturdu. Gürcü, ressam, on yıldır Moskova'da. İçip dans ettik. Sonra başkasıyla dans etti. Tekrar benle, tekrar bir başkasıyla. Yanıma bir erkek geldi. Kocasıymış.

"Özür dilerim, kafam kıyak, halim berbat," dedi.

"Ben de özür dilerim," dedim, "Ne kafam kıyak, ne de halim berbat."

"Özür dilerim o senin problemin," dedi.

"Özür dilerim, senin problemin değil," dedim.

Moskova gecelerinin, sıradan, manasız bir konuşması.

"Hayat başkalarıyla tanışma sanatıdır," diyen Mikhail'le çabuk ahbap olduk. Geceyi, karısı ve birkaç kişiyle başka kulüplere giderek sürdürdük. Yolda giderken Mikhail, bana Moskova'yı anlatırken önceden gittiği İstanbul'la karşılaş-

tırdı. "İstanbul, insanı kabul ediyor, içine alıyor. Moskova'da istediğin her şeyi yapıyorsun ama şehre rağmen. Şehir sana karşı. Yaptıklarını tasvip etmiyor. Hiç beklemediğin bir an, seni yere çarpabilir." Moskovalıların şehirlerini İstanbul'la karşılaştırmaya merakı, en az 15. yüzyıla, Fatih'e kadar gidiyor. Konstantin'in imparatorluğunun merkezini naklettikten sonra, bir adı da İkinci Roma olan Bizans'ın başkenti düşünce, Moskova'ya, Üçüncü Roma, imparatorlarına da, Sezar'dan bozma, çar demeye başlıyorlar.

Çeçenistan'dan Timur için

Yolda, ABD elçiliğinin önünden geçtiğimizi anlamak zor değil. Korku, Amerika'nın sınırlarını aşmış. İster Londra, ister Madrid, dünyanın birçok başkentindeki aşırı korunmasından tanınıyor elçilikleri. Moskova da, yıllardır Çeçenlerle savaşta olan, intihar bombacılarının okulları, kültür saraylarını tahrip ettiği, insanların öldürüldüğü bir ülkenin başkenti...

Geceyarısından sonra, birşeyler atıştırmak için Moskova Nehri kıyısında gemi üstünde, İçişleri Bakanlığı'nın karşısındaki Azeri lokantası "Pelevin"e gittik. ABD elçiliğinin tersine, ne polis ne de özel ışıklandırma. Binanın tam karşısında, teröristler bomba koyar diye korkulduğu için pislikten geçilmeyen Londra'da rastlanmayan koca koca çöp kutuları. Kapıdan girerken koluma giren bir kadın beni dans pistine sürükledi. Tam birbirimize sarıldık, orkestra şefi ara verdi, hepimize seslendi, "Bundan sonra çalacağımız parça çok özel bir istek, Grozni'den Timur için." Alkış koptu. Çeçenistan'la savaşta olan, bombaların patladığı, yüzlerce insanın rehin alındığı Moskova'dan, İçişleri Bakanlığı'nın karşısından, düşman başkentteki dostlara şarkı ithaf edildi. Rusya'nın korkuyla ilişkisi, Washington'a yarım saatlik ha-

va mesafesine gelince yolcu uçaklarında tuvalete gitmenin yasak olduğu ABD'den çok farklı.

Rus kızlarına hakaret ediyorsun!

"Propaganda" adlı barda hem Aleksei'yi bir kadınla tanıştırdım, hem de bana aynı şeyi teklif eden bir delikanlıyla kavga çıkaracaktım.

Hiphop müziği çalıyordu. Dans ederken mavi bluzunu göğsünden gözlerine doğru çekip yüzünü örten kızın neşeli, muzip hali dikkatimi çekti. Moskova'da geçiciyim, belki birbirlerine âşık olurlar, birlikte yaşarlar düşleriyle, onu Aleksei'ye uygun gördüm. Adı Elena. Uzaktan Aleksei'nin takdir eden bakışlarını görünce tanıştırdım. Üçümüz dans ettik, sonra ikisi. Çöpçatanlığımın mutluluğuyla barın köşesine çekildim. Yanımdaki gençle sohbete başladık. Zeki bir çocuk. Dünyadan, ordan, burdan konuşuyoruz. Yalnız olmam dikkatini çekmiş olacak ki, Rus kızlarıyla tanışıp tanışmak istemediğimi sordu. Kendim tanışamaz mıyım diye alınmış olmalıyım, konuyu geçiştirdim. O kulübün başka bir salonunda dans etmeye gidene kadar sohbetimizi sürdürdük. Ama kafaya takmışım, ne haddine beni kızlarla tanıştırmak diye. Gece boyunca kimbilir kaç defa onu arayıp buldum, hesap sordum.

En son, sabah dokuz gibi kulüpten çıkarken "Rus kızlarına hakaret ediyorsun, onları yabancılara peşkeş çekmeye hakkın yok!" diye yine bağırarak üstüne gittim. Etrafım kalabalıktı. Herkes kulüpten çıkıyordu, kimse oralı olmadı. Başka bir yerde olsa birbirimize girmiştik. Hele yabancı olduğum, basbas İngilizce bağırdığım için dayak yemem işten değildi. Belki, Türkiye'de Rus kadını denince hemen herkesin aklına orospu gelmesine duyduğum öfke vardı beni tanıştırmak isteyişine. Beş-on dakika sonra asıl kavgaya cep telefonundan

şahit olduk. Bizi Bağdat'tan arayan gazeteci arkadaşımız, az önce telefonda Kuzey Iraklı dostlarıyla konuşurken, onların bulunduğu arabanın infilak ettiğini, arkadaşının "Ölüyorum" sesini duymuş olmanın dehşetiyle bizi arıyordu.

Abramoviç'e tek yıldız

Gece yarısından sonra akşam yemeği için "Jiguli" deyim. Kapıdan girer girmez Brejnev'i dostlarıyla avda gösteren devasa yağlıboya tabloyla göz göze geldim. Lokanta ve gece kulübü olan buranın tarzına retro Sovyet diyorlar. Masalarda, Sovyet döneminden kalma albenisi olmayan kaba tabaklarla, kolayca eğrilen tenekemsi çatal bıçak, kristalden bardak, sürahi ve avizeler, '70'li yıllardan kalma kıyafetleriyle '70'li Sovyet pop müziğini çalan orkestra.

Oturduğumuz geniş deri koltuklara politbüro üyesi gibi kurulduk. Duvarlarda teknolojinin son harikası plazmalar, butiklerinden giyinmiş, takıp takıştırmış şık kadınlar, sosyalistlerin kapitalistleri aşağılamak için çizdikleri karikatürlere benzeyen, dünyayı ben yarattım edasıyla puro içen erkeklerle, eski yeni çelişkisinin özellikle vurgulandığı bir mekân burası. O dönemi yaşamamış gençlerle, eskinin havasının dalga geçercesine teşhir edilmesinden hoşlananlar bir arada. Aleksei lokantanın bir köşesindeki devasa aynalara dikkatimi çekti. Diğer taraftan bakıldığında pencereymiş. Arkası, bundan her ne keyif alıyorlarsa, orada oturanların bizi seyrettiği VIP salonu.

Başka yerlerde olduğu gibi burada da hizmet olağanüstü. Tuvaletlerde bile. Kapısını açınca ilk karşıma çıkan beyaz önlüklü, baş örtülü, bu şehrin değişmeyen simgesi süpürgeli kadınlar. Bir erkek görevli de bana ilk boşalan yeri işaret edip, nazikçe nereye işeyeceğimi gösterdi.

Aleksei, arkamın dönük olduğu masadaki kadınlardan

birinin yemek boyunca gözlerini masamızdan ayırmadığını söyledi. Karşımda, önce ayrı masalarda oturan iki kadın ve iki erkek birbirleriyle konuşmaya başladı, masalarını birleştirdiler, yeni tanışmanın şerefine kadehler tokuşturuldu, davranışlar samimileşti, hesap ödendi, el ele tutuşarak çıktılar. Gördüklerim, gelmeden burası için okuduklarıma uymadı. Moskova'da lokanta ve kulüpleri, kapıdaki güvenliği aşabilmeniz, içki fiyatları ve o mekândan tavladığınız birisiyle geceyi geçirme olasılığını değerlendiren *The Exile* (Sürgün) gazetesi son kategoride "Jiguli"ye tek yıldız vermiş. "Bu akşam bir kadınla yatabilecek miyim?" başlığı altında, derginin yıldız kategorileri şöyle:

* Hayır, burada Abramoviç'in bile elinde kalırdı, otuz bir çekerdi.

** Mercedes araban, işe yarar bir pasaportun yoksa, ağzının iyi laf yapması lazım.

*** Kızların hücumundan korunmanın sorumluluğu sana ait.

Geçen akşam gittiğimiz "Propaganda"ya üç, "The Real Mccoy"a iki yıldız veren gazete "Jiguli" için şöyle yazmış: "Sabah kendini Yugoslav plakalı bir otomobilde, tanımadığın Meksikalılarla kar fırtınasının ortasında uyanmış bulursan, geceye burada başlamışşındır."

Gece erken yatmaya karar vermiştik. İkimizde de hal yok. Saat zaten sabah iki. Hesabı ödedik, arkamızdaki masanın yanından geçiyoruz, kızlardan biri kalktı, peşimizden geldi. Aleksei'ye, "Güzel bir kız için cep telefonu numaranı verir misin?" diye sordu. Aleksei numarasını verirken, aynı masadan bir erkek karşımıza geçip birdenbire fotoğrafımızı çekti, pis pis baktı, ortalıktan kayboldu. Dışarı çıktık. Mafyanın yeni bir tehdit ve para sızdırma oyunu mu diye Aleksei işkillendi. Tanımadığı insanlarda hem fotoğrafı var hem de telefon numarası.

Ertesi sabah, Çarlık Sarayı'nı andıran Sanduny adlı Rus banyosundayım. Buhar, dallarla dövünme ve buzlu su terapisinden sonra gece olanları aktardığımız bir arkadaşımız, evet biliyorum dercesine başını salladı. O da tatilde, Karadeniz'de plajda güneşlenirken, rüyasında görse güzelliğine inanamayacağı bir kız, birdenbire yanına uzanıp onu öpmüş, sonra kalkıp koşarak uzaklaşmış. "Yeni çıktı bu oyun. İddiaya tutuşuyorlar, kaybedeni cezalandırıyorlar. 'Git şunu öp, git buna âşık olduğunu söyle' diye olmadık şeyler yaptırıyorlar birbirlerine. Bu işe kanıp kızların kendisiyle ilgilendiğini sananın gülünç hali cabası. Tuzaklarına düşürdükleriyle, sıkılana kadar haftalarca işletip, oyuna getiriyorlar, kimine hayli masraflı da olabiliyor, kimi canını zor kurtarıyor."

Aşırı sıcaktan korunmak için kafamızdaki keçe takke dışında çıplak oturduğumuz Rus banyosunda, kömürlere su dökerek ısının dağılmasını sağlayan ustayı bir sanatkâr gibi takdir ediyor, çeşitli ustaların maharetlerini tartışıyor, falancanın buharı şöyle yayılırdı, falancanın buharının nemi şöyleydi diye, Fransızların şaraplarını konuştukları gibi, buharın kalitesinin sohbetini yapıyor hamamdakiler. Kaloriferlerin cayır cayır yandığı evlerinde havanın dışarıda soğuk olduğundan yakınmak, birbirlerine çeşitli vesilelerle "Üşüyor musun?" diye sormak Moskovalıların ayırt edici bir özelliği. İsveç saunalarından kat kat sıcak banyoda, dünyanın en güzel gülünü tanımlarcasına sıcağa methiyeler düzüyorlar. İki saat kaldıktan sonra, yeniden doğmuş gibi çıktık dışarı. Köşe başında, hayatlarında hamamdan içeri adımlarını atmamış, yoksul kıyafetli, kadınlı erkekli yaşlı köylüler, şehir dışından toplayıp getirdikleri, kaldırıma istifledikleri yapraklı dallarını satmak için bekleşip, soğuktan ellerini ovuştururken, Sovyet devrimi öncesini canlandıyorlardı karlı Moskova sokaklarında.

V.
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA SOVYETLER BİRLİĞİ

"Doğa bizi ezemez!" J. Stalin.

И ЗАСУХУ ПОБЕДИМ!
КАРТА (СХЕМА)
Каспийское море

Şairlerden Stalin portreleri

Rus köylülerinin yüzyıl önce filmlere çekilmiş görüntülerini Moskova'da Devrim Tarihi Müzesi'ni dolaşırken gördüm. Özgürlüklerini 1861'de elde edene kadar, toprak sahiplerinin malı olan milyonlarca serfin sefil yaşantısı, Dostoyevski'nin de dile getirdiği gibi, Batılılaşmış tufeyli Rus aristokrasisi ve burjuvazisinin konumuyla ibret verici bir çelişkiydi.

Marx ve Engels'in Batı'da, kapitalizm sonrası aşama olarak gördüğü sosyalist devrimin Rusya koşullarına zorlanan ibret verici uygulamasını, yüzyıllarca zulüm altında yaşayanların bastırılmış tepkisi kolaylaştırmış. Sosyalist rejimin, sınırlı imkânlarla herkes için sağladığı ücretsiz eğitim, sağlık hizmetleri, ucuz konut ve işsizlik politikası, aksaklıklarına rağmen milyonlar için yeryüzü cennetinin başlangıcı olabilirdi. Devrimin bedeli, polis devleti, Gulaglar ve sınıf düşmanı addedilen 20-30 milyon küçük toprak sahibi köylünün, kulakların katledilmesi oldu. Buna rağmen Stalin'in birçok insan için bugün de ayrıcalıklı, özlemle bakılan bir

yeri var. "Kızıl burjuvaziye" rağmen geçmişin eşitlikçi toplumuna özlemin, Stalin'e, İkinci Dünya Savaşı'nda Almanların yakıp yıktıkları, 22 milyonu öldürdükleri memleketlerinin kurtarıcısı diye bakılmasında rolü var. Amerikalılar ve İngilizler sanki tek başlarına savaşmışlar gibi başkalarından söz etmeyi ihmal ederek, İkinci Dünya Savaşı'nı "Biz kazandık" derken, ülkelerinde Hitler yanlısı Petain hükümetini kuran, kurtuluşları için savaşmayan Fransa, askerlerinin zafer bayramını kutlarken, Batı'nın, Almanya'nın yenilmesinde Stalin ve Sovyetler'in belirleyici rolünü tarihten silercesine göz ardı etmesi karşısındaki duydukları infial de Rus halkının Stalin'e hâlâ sarılmasının nedenlerinden biri.

Çeşitli dönemlerde diktatörlere sığınınmamız, onlara tapmamız şimdiye kadar olan tarihimizin vazgeçilmez bir olgusu. İşte Tvardovsky adlı bir şairin "Stalin'in Portresine Bakarken"* şiiri bu eğilimlerimizin uç halini ibret verici bir şekilde yansıtıyor:

"Gözleri piposuna bakıyor aşağı doğru,
Her memleketten insan tanır onu-
Onun boş durmayan elleri birleştirince,
Şimdi, buluşacak piposu kibritle.
Kuvvetli ince eller, işte orada
Göze çarpan bir damar.
Onlar, geleceğimize hükmetmeye zorunlu
Ve bu zor günlerde dünyaya.

Yüzünün alt tarafı karanlıkta
Gölge etmiş aşağı sarkan bıyığı.
Beklediğimiz o bir an için
Hangi kelimeler var orada bizden gizli?
Bir tavsiye? Emir? Şiddetle kınama?

(*) Alexander Tvardovsky, "To a Portrait of Stalin", *Modern Russian Poetry*, Bobs-Merrill Co. Inc. 1966, çev. G. Vassaf.

Bizden hoşnut değil mi acaba?
Yoksa hafif hafif gözlerini mi kaldıracak şimdi
Tam yerinde, komik bir esprisiyle?

Diktatörleri devirdikten sonra, despot babalarından kurtulmuş çocuklar gibi o güne kadar hem korkudan hem de öyle icap ettiği için bastırdığımız tepkimizi, tehlike kalkınca belirtmemiz de, Nâzım Hikmet'in şu şiirinde* olduğu gibi, insanın doğal hali:

taştandı tunçtandı alçıdandı kaattandı iki santimden yedi metreye kadar
taştan tunçtan alçıdan ve kaatttan çizmeleri dibindeydik şehrin bütün meydanlarında
parklarda ağaçlarımızın üstündeydi taştan tunçtan alçıdan ve kaattan gölgesi
taştan tunçtan ve alçıdan ve kaattan bıyıkları lokantalarda içindeydi çorbamızın
odalarımızda taştan tunçtan alçıdan ve kaattan gözleri önündeydik
yok oldu bir sabah
yok oldu çizmesi meydanlardan
gölgesi ağaçlarımızın üstünden
çorbamızdan bıyığı
odalarımızdan gözleri
ve kalktı göğsümüzden baskısı binlerce ton taşın tuncun alçının ve kaadın.

13.12.1961, Moskova

Sovyet halkı için Stalin'in liderliğinin anlamına, "Büyük Vatanperverlik Savaşı" adını verdikleri İkinci Dünya Savaşı'nın bağlamında bakmak lazım. ABD'li yazar Steinbeck sa-

(*) Nâzım Hikmet, *Son Şiirleri*, YKY, 2002, İstanbul.

vaştan sonra gittiği Sovyetler Birliği'ne ait yazdığı seyahat kitabında, bir Sovyet askerinin şu cümlesiyle dile getiriyor vatanlarını kurtarmak isteyenlerin azmini ve çaresizliğini: "Tüfeğimizin tetiğini çekebilmek için soğuktan donmakta olan parmaklarımız tutsun diye, Alman havan toplarının öldürdüğü yoldaşlarımızın sıcak kanında ısıtıyorduk ellerimizi." İşgale karşı vatan topraklarını, evini, aileni korumanın ne anlama gelebileceğini, Sovyetler'in Yazarlar Birliği Başkanı, Nâzım Hikmet'in dostu, barışsever Konstantin Simonov'un bir kısmını çevirdiğim şiirinde anlatışı dehşet verici.

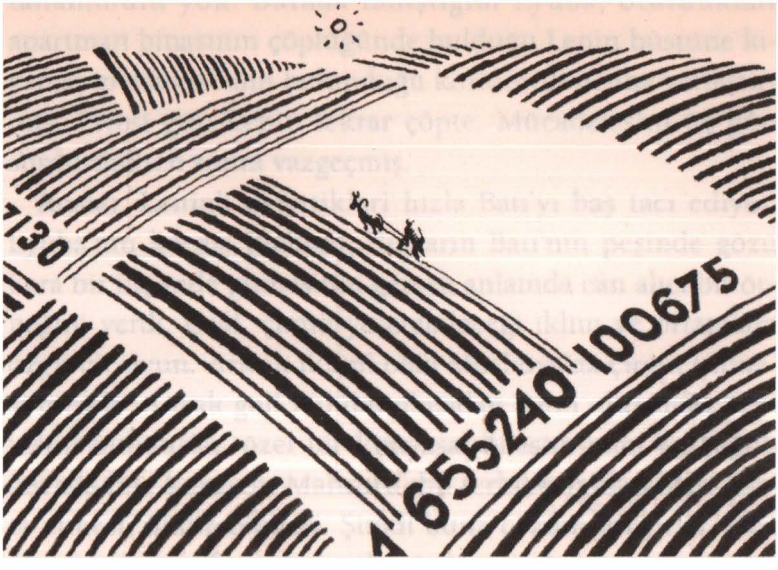
*Öldür Onu**

Bir Alman öldürdüyse kardeşin,
Komşun da bir tane kendi hesabına,
Sayılmaz senin intikamına
Bu, onların öcü.
Bırakamazsın adına sıkılan kurşunu
Başkasının arkasında kalıp.
Bir Alman öldürdüyse kardeşin
Sen değil, o asker olan.
Öldür ki Almanı
O olsun toprakta sırtüstü yatan,
Cenazenin yası onun evinde tutulsun.
....
Onlardan en az birini öldür
Hemen, bir an evvel,
Her fırsatta
Öldür onu! Öldür onu! Öldür!

(*) Konstantin Simonov, "Kill Him", *Modern Russian Poetry*, Bobs-Merrill Co. Inc. 1966, çev. G. Vassaf.

VI.
SOSYALİST DÜŞLERDEN KAPİTALİZM DÜŞKÜNLÜĞÜNE

Alexsander Muzikantov.

7130
655240 100675

Moskova Golf Kulübü

Devrim Tarihi Müzesi'ni dolaşıyoruz. Katya, Sovyetler Birliği'nin yeniden inşasında çalıştırılan Alman savaş esirlerinin paramparça olmuş üniformalarıyla çekilmiş fotoğrafını göstererek "Tarihin bir cilvesi daha," diyor. "Bugün Moskova'nın şık insanlarının giyindiği Hugo Boss'un Nazi Almanya askerinin üniformasını tasarlamakla işe başladığını biliyor muydun?"

Ruslar, eski düşmanları Amerikalılar gibi beyzbol oynamaya başlamış, ülke çapında profesyonel lig yeni kurulmuş. Bakalım, ABD'de Ulusal Beyzbol Ligi'ni birinci bitirenlere "Dünya Şampiyonu" demelerini nasıl karşılayacaklar. Hugo Boss ve beyzbol gibi Batılı marka ve yaşam biçimlerinin hızla yaygınlaştığı Moskova'da, kaybolan eski simgelerin başında Lenin heykelleri geliyor. Hepsini toplu halde, Stalin, Brejnev ve başka Sovyet kahramanlarının heykelleriyle birlikte, otomobil mezarlığını çağrıştıran Park Skulptur'da görmek mümkün. Moskovalıların Lenin'i görmeye

tahammülü yok. Burada tanıştığım Lyuba, oturdukları apartman binasının çöplüğünde bulduğu Lenin büstüne kıyamayıp dairelerinin bulunduğu koridorun ucuna yerleştirmiş. Ertesi gün Lenin tekrar çöpte. Mücadelesini üç gün sürdürdükten sonra vazgeçmiş.

Ruslar, Lenin'i defettikleri hızla Batı'yı baş tacı ediyor. Lyuba'nın kocası Richard, Rusların Batı'nın peşinde gözü kara bir biçimde gitmesinin gerçek anlamda can alıcı bir örneğini verdi. Golf, çimin yeşerebileceği iklim ve ortamlara özgü bir oyun. Arktik iklimi olan Moskova'da çimin tutması mesele. Ancak golf kulübü olmadan Batılı olunamaz. Çaresini bulmuşlar, özel bir kimyasal bileşim çimi en soğuk havada bile koruyor. Mahsuru, bu terkibe yaklaşanları hasta etmesi, öldürebilmesi. Şimdi buna çözüm arıyorlar, ama aksatmadan golf oynamayı da sürdürüyorlar.

Sovyetlerden kalma eski âdetlerden biri, bitmez tükenmez müze ziyaretleri. Katya ile "Devrim Tarihi Müzesi"ni dolaştıktan sonra, Aleksei ve arkadaşının kızı 10 yaşında Vicki ile konservatuarın kahvesinde buluştuk. Okuluyla "Moskova'yı Savunma Müzesi"ni görmekten geliyordu. Bir önceki hafta "Alman Anti-Faşizm" müzesine gitmişler. Haftaya "KGB Müzesi"ne gidecekler. Aleksei'nin isteği üzerine Vicki, beni şaşırtan ağdalı bir İngilizceyle, "Düşmana karşı sırtı yere gelmeyen dünya başkenti Moskova" diye şehrin tarihini anlatmaya başladı. Kalıp bir metni tekrarladığını, ondan yirmi yıl önce Moskova'da ilkokulu bitiren Katya'nın eşlik etmesiyle anladım. Okul çocuklarına, hem de İngilizce olarak eskiden beri ezberletilen bu metin, yeni kuşakların da kültürünün, kimliklerinin parçası.

Geçenlerde bir konuşmasında Putin, Sovyetlerin çökmesininin "yüzyılın jeopolitik bir faciası" olduğuna inancını Batı'ya meydan okurcasına dile getirirken, komünizmden vazgeçmelerinin dünya liderliğine oynamamak anlamına

gelmediğini vurguladı. Rusya'da eski ve yeni, Putin'in kendine özgü düzeninde birleşiyor. *Moscow Times* gazetesinden R. Lorie, anayasaya göre iki yıl sonra Putin'in görevi terk etmesi gerektiğini yazıp "Bundan sonra kim devlet başkanı olacak?" diye sorarken tahminde de bulunuyor: 2008... Putin, 2012... Putin...

Gizli Serviste Çalışanlar Bayramı

Bir gazeteci, Moskova'da yaşayan bir Batılı'ya, Putin'i nasıl bulduğunu sorar. Adam, soruyu duymazlıktan gelir. Konuyu değiştirirler, sonra da konuştukları mekânı. Anlattıkları incir çekirdeğini doldurmayan şeyler de olsa, bunları anlatmak için seçtiği ortam bugün Moskova'da devlete duyulan güvensizliğin belirtisi. Evinde başka bir odada Rusya'nın en trajik operalarından, "Boris Godunov"un sesini iyice açtıktan sonra, Putin konusunda sohbete başlarlar. Toplumdaki içselleştirilmiş korku ve hukukun şaibeli olması nedeniyle ben de isimleri değiştirdim: Ne Aleksei, Aleksei, ne de Katya, Katya!

Putin iktidara geldiğinden beri Sovyet döneminde kutlanan, "Militanlar Günü", "Anavatanı Koruyanların Günü" gibi eski bayramlar yeniden tek tek kutlanmaya başlanmış. Bunların arasında en popüleri "Gizli Serviste Çalışanlar Bayramı." Ajanların kahramanlıklarını ilan eden bezler boydan boya Moskova caddelerine asılıyor. Günün önemini belirten bir televizyon programı Putin'in konuşmasıyla başlıyor, Ruslar'da vatanperverlik duygularını şaha kaldıracak türden şarkılar ve konuşmalar televizyonla naklen ülkeye yayılıyor. Konser ve nutukların yapıldığı yer bir zamanlar Komünist Partisi'nin Kremlin'deki mekânı, benim de Rusya'ya ilk gittiğimde Uluslararası Psikoloji Kongresi'nin toplandığı Kongre Sarayı. Program, "Çok yaşa Rusya Federas-

yonu'nun gizli servisinde çalışan tüm elemanları" çağrılarıyla bitiyor. Rusya'nın en çok seyredilen televizyon kanalının müdürü yılın en popüler programlarından biri olan bu kutlamaya ilgiyi, "halkı birlikte tutan çimentonun tezahürü" olarak niteliyor.

"Sevmek istiyorum, nefrete mecburum"

Sovyet döneminde Moskova'da anlatılan bir fıkra vardı: Akşam vakti. Otobüs tıklım tıklım dolu. Yeni binen yolcu önündekine "Tavariş (yoldaş) ilerleyelim," diye seslenir. Adam yeni binene dönüp, "Gospodin (vatandaş), en son ne zaman otobüse tavariş bindiğini gördün ki?" der.

"Yoldaş" sözüne Moskova'da az da olsa hâlâ rastlamak mümkün. Bir gece, şehrin biraz dışında "küçük korsan" tabir edilen yeni bitme mafyanın gittiği Moskova usulü Las Vegas diye bilinen Slava'dan eve dönerken çok kez olduğu gibi polis arabamızı çevirip kimlik ve pasaport kontrolü yaptı. Eski rejimin alışkanlığıyla, mafya lokalinden yeni çıkmış bizlere "tavariş" diye seslendi.

Putin'in, ABD'ye de zaman zaman kafa tutabilen yeni imparatorluğu, Moskova'nın dillere destan zengin, şatafatlı geceleri, Rusya için çalan alarmı gizliyor. Sovyetler Birliği çöktüğünden bu yana, Rusya'da ölüm oranları yüzde 40 artmış. Sosyalist sağlık sisteminin terk edilmesi, toplumsal sorumluluk duygusunun yitirilmesiyle türeyen anarşik yaşam biçimleri sonucu Ruslar genç yaşlarda ölüyor. Ölüm oranları Bangladeş'le aynı düzeyde. Yaşam, yeni tüketim biçimleriyle zenginleşirken, yaşam süreci kısalıyor. Ayrıca, bencillikten ve ümitsizlikten, çocuk yapmak isteyenler azalıyor. 2000 yılında 146 milyon olan nüfusun, önümüzdeki kırk yılda 40 milyon azalıp 100 milyona düşmesi bekleniyor.

Rus gençlerinin dünyaya nasıl baktıkları da bu ülkenin geleceği açısından kaygı verici olmalı. "Post Mortem" adlı rock grubunun "Huzur Yok" şarkısının sözleri şöyle:

Yaşam bir hastalık, sağ kalabilme mücadelesi
Barış imkânsız, sonsuz savaşta
Ölümü yaşıyoruz
Kahrolası Tanrı'nın zoruyla.

İnsanın deli, ilkel kafası
Yaşadığımız cehennemin yaratıcısı
Yolsuzluk iktidarda, her yer adaletsiz
Bulunduğumuz yer
Kendimizi yok etme noktası

Çekilmez böyle hayat
Para her şeyi kararlaştıran
İnsan insanın kurduyken
Öldürmek bile yetersiz

Sevmek istiyorum, nefrete mecburum
Dünyadaki her orospu çocuğunu
Nefret ediyorum türümden
Yaşayamam artık burada

Hayatım rahmi
Sonraki doğumumum
Acısız, hiçbir şeysiz
Gövdesiz ruhum uçacak
Gökyüzünün derinleşen sessizliğine

Dinlenmek istiyorum
Dinlenmek, huzur içinde
Duygusuz
Hiçbir şeysiz

Belli ki Putin bu rock grubunu henüz ayarlayamamış. Tehlikeyi göze alarak basın toplantısı düzenleyen bir grup müzisyen ülkenin önde gelen kimi rock gruplarının rejimle anlaştığını açıkladı. Bunlar, korunuyorlar, para kazanıyorlar, karşılığında mesajlarının dozunu ayarlıyorlar.

İzleyen izlenen olacak

Sovyetler Birliği'nde vaat edilen sosyalist cennetin gerçekleşememesi, toplumda acı acı gülünen fıkralara yansımıştı.

Sosyalist rejimden kaçan tavuk, sınırda pireyle karşılaşır, "Sakın bizim oralara gelme," der tavuk, "Batı'yı yakalayıp geçeceğiz diye yumurta üretimimizi arttırmamız için yine hedef yükselttiler. Sizin oralarda tavuklar günde bir defa yumurtluyormuş. Peki senin bizde ne işin var?" "Sorma, Batı'da hayat zorlaştı," der pire, "herkesin kendi odası kendi yatağı var."

Bugünden bakınca, sosyalizm değil, kapitalizm tavuğun can düşmanı. Kafeslerinden ömür boyu çıkmadan sahte aydınlatmayla günde bilmem kaç kez yumurtlamaya aldatılan tavuk cehennemi oldu ABD. İnsanların, yalnız yaşamaktan yabancılaşıp ilaç ve psikiyatristlere sığındığı, maceranın tüketim biçimlerine dönüştüğü, nedensiz panik ataklar dünyasının merkezi değil mi ABD kapitalizmi?

Moskova Üniversitesi'nde psikoloji kongresi için gittiğimde kalırken, odamda tek istasyondan yayın yapan radyoyu kapatmak mümkün değildi. Sesini kısabiliyordum, o kadar. George Orwell'in *1984*, Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya*'sından yıllar önce totaliter distopyaları yazan Yevgeny Zamyatin, Sovyetler'de yasaklanan *Biz* kitabında, tek kanaldan yayın yapan, hiç kapatılamayan, izleyicisini gözetleyen televizyondan bahseder.

Çağımızın düzeni, 20. yüzyıldan farklı olarak tepeden in-

me totalitarizm yerine gönüllü totalitarizm üzerine kurulmakta.

Direnen insan özgürlük tutkusunu koruyabiliyordu. Günümüzün edilgen insanı kendisine sunulan "özgür olma" kalıplarının tüketicisi. Önümüzdeki yıllarda yaygınlaşması beklenen yeni televizyon sisteminde program ve reklamlar seyircinin el aletini tuşlayarak kendisi hakkında sürekli vereceği bilgilere göre hazırlanacak. Aynı programı seyredenlere farklı reklamlar, hatta belki aynı programın farklı uyarlamaları olabilecek.

İstediklerimizi göstersinler diye özgeçmişimizden en ince zevklerimize kadar bilgileri depolayan biz olacağız "Büyük Ağabey"in belleğine.

İzleyen, izlenen olacak.

Marksizm-Leninizm, gelecek uğruna gündelik nimetlerden fedakârlık talep ediyordu. Kapitalizm fedakârlık yerine tüketimi sunarken, dünya dahil her şeyimizi yitiriyoruz.

Nereye kadar?

Ayrılırken

Yeni gittiğimiz bir yerde gözlemler ve gördüklerimiz en fazla bir hafta canlılığını, ayırt edici özelliğini koruyor. Sonra çevremize alışıyor, uyum sağlıyor, duyarsızlaşıyoruz.

Bu özelliğimiz avcı günlerimizin güvensiz dünyasından mirasımız olmalı. Çevremizde tehlike olmadığına kanaaat getirince gevşiyor, gevşeyince olup bitene daha az duyarlı oluyoruz. Ya da Nâzım Hikmet'in deyişiyle "bir çocuk gibi şaşarcasına bakarak" yaşamıyoruz bir yerde birilerine alışınca. Kırk yıl evli kaldıktan sonra eşlerine aşk şiiri yazan şairler yok, ama bu zaman sonunda onları daha iyi tanıdıkları kesin. Benim yazdıklarım da ilk gözlemlerim. Moskova'da kırk yıl arayla ikinci kalışımda sanki yaşlanmış eski

sevgilimin yerine, ergenlik çağının şaşkınlığındaki kızıyla tanışır gibi oldum. Şimdi, 2006 yılının başında bu satırları yazmayı bitirmemle, giderek uzaklaşan bir geçmişte bütünleşecekler.

SAN FRANCISCO'DA ŞÜKRAN GÜNÜ

"Kuşkafalı Figür", Auguste Forestier.

"Tanrı'nın adil olduğunu düşününce, ülkem için korkuyorum."

Thomas Jefferson, 1784

I.
TÜRKİYE NASIL HİNDİ OLDU?

"Önce Amerika'yı Görün", Norman Rockwell.

AMERICA
FIRST
Norman
Rockwell

Kadınlar neden geç kalır?

Taksi kapıda bekliyor. Ben de taksinin yanında. Kapısı açık. Beklemekten sinirlendim. Kaldırıma yeni düşmüş rengarenk sonbahar yapraklarına basa basa, bir aşağı bir yukarı volta atıyorum. Uçağımızın kalkacağı saat anbean yaklaşıyor.

Şükran Günü için San Francisco'daki kuzenime gideceğiz.

Kadınlar neden geç kalır?

Hemen yükselen itiraz seslerini, "böyle düşünenin yazısını okumaya değmez" infialini bile bile yazıyorum bu cümleyi. Ama bana kulak verin. Öfkenizin paratoneri olmaktan öte, belki söyleyeceklerim sizin de seyahat öncesi yaşadığınız gerginliği bir nebze azaltır.

Erkeklerin aşkları kadar duyarsızlıkları da saymakla bitmez. Kadın, ısrarla peşini bırakmayan erkeğe bir kez aşık olsun, bu sefer erkektir yolu kollanan. Kadınlar az mı beklemiştir erkeğin yuvaya kavuşmak bilmeyen dolambaçlı yollarını? Japon şairi Michitsuna kocasına şöyle yazmış 10. yüzyılda:

"Hiç fikrin var mı
Bir gece ne kadar sürer,
Bitap,
Tek başına uzanmış,
Ağlarken içini çeke çeke?"

Bin yıl sonra da Anna Ahmatova kendisi gibi şair kocası Nikolai Gumilev'e sesleniyor:

"Kapıyı kilitlemedim,
Mumları yakmadım,
Bilmiyorsun, aldırmıyorsun,
Gücüm yok yorgunken

Yatmaya karar vermeye.
Bakmak kırların nasıl solduğuna
Çam iğnelerinin günbatımı kasvetinde,
Ve bilmek her şeyin kaybolduğunu,

Bu hayat lanetli bir cehennemmiş:
Sarhoş olmuştum
Kapının eşiğinde sesine,
Emindim, geri döneceğine."

Yine de, yola çıkarken kadındır erkeği bekleten. Tuvalete gitmelerini mutlaka son ana bırakırlar. Haklıdırlar da. Tıbben kaç defa kanıtlandı kadınların erkeklerden daha sık tuvalete gitmeleri gerektiği. Erkek mimarlar, müteahhitler, hâlâ öğrenemedi havaalanı, sinema, lokanta gibi yerlerde kadınlar için daha çok sayıda tuvalet yapmaları gerektiğini. Taksinin önünde bekleyip öfkeleneceğime azıcık düşünme zahmetine katlansam, ben de anlayacağım Anna'nın evde son anda çişini yapmasının nedeni, onun ileri görüşlü olmasından, havaalanında kuyruğa girip bizi orada bekletmeme arzusundan. Ama peki, tam da evden çıkacakken zaten

son dakikada hazırladığı kendi ve Doğan'ın bavulunu boşaltıp ikisinin de eşyasını daha büyük bir bavula koyma arzusuna ne demeli? Biliyorum, niçin oğlunun bavulunun hazırlanması işini karının sırtına yıktın diyeceksiniz. Bilhassa karışmıyorum. Çocuğun bağımsız olabilmesi için annesi onun işlerini yapmamalı değil mi? Ama haklısınız, tam da taksi kapıda beklerken oğlumuzun bağımsız olması gerektiğini tartışmamalıydım.

Takside sinirliliğimi belli etmemek için uyku numarasına yattım. Tavsiye etmem. Tilki uykusunun kötü elektriği, neşeyle arabaya binen Doğan ve Anna'ya hemen yayıldı. İyi ki trafikten hıncahınç sıkışmış yolda, gerçekten uyuyakalmışım. Aileleriyle birlikte hindi yiyebilmek uğruna 40 küsur milyon Amerikalı'yla birlikte biz de böylece başladık seyahatimize.

Kızılderililere Boston'a giriş yasağı

Dünyada sadece ABD ve Kanada'da kutlanan Şükran Günü, ulus-devlet ya da dini öğelerin anılmadığı dünyadaki yegâne bayram olmalı. Boston yakınlarına 1620'de yerleşen beyazlar, yılın ilk mahsulünün toplanmasını, kendilerine yeni dünyada yaşayabilmeleri için yol yordam gösteren Kızılderililerle birlikte kutlamış. Yerlilerin Avrupalılara sundukları baş yemek, o zamana kadar hiç görmedikleri, anavatanı Kuzey Amerika olan hindi. Ne var ki, aradan fazla zaman geçmeden ilk sofralarını kurmalarına yardımcı olan dost ve cömert insanları, Kızılderilileri, bu topraklardan sürüp, öldürmüşler. Daha yeni gazetede okuduğum bir haber 1675'ten beri geçerli olan Kızılderililerin Boston'a girmelerini yasaklayan bir kanunun yakında değiştirilebileceğini yazıyordu.

Hindi, sade Şükran Günü sofrasının değil, tarihimizdeki Doğu-Batı kimlik krizinin de ilk kurbanı olmalı. Kristof

Kolomb'un ayak bastığı toprakları Asya sanmasıyla, Amerikalı kuşumuz Doğulu hüviyetine bürünmüş. Kuşun İngilizce'de, Türkiye'nin adıyla anılmasının birkaç öyküsü var. Birine göre, Amerika'dan gelen gemiler İngiltere'de yüklerini boşaltırken limanda biriken halk, doğudan geldiğini "bildikleri" bu garip kuşu görünce, 16. yüzyılda görkeminin doruğunda olan Osmanlı doğuyu çağrıştırdığından, "Turkey" adını vermişler.

ABD'de sefalet ve sefahat

Boston'un Logan Havaalanı Binası ABD'nin Alman köklerini anımsatıyor. Her şey sağlam, pratik ve kaba. Her iki dünya savaşında da Almanya ile savaşan bu ülkede Germen varlığı ancak şuuraltı satır aralarında hissediliyor. Oysa Birinci Dünya Savaşı öncesi ABD'de neredeyse İngilizce gazete sayısı kadar Almanca günlük gazete basılıyor, birçok yerde İngilizce değil, Almanca konuşuluyor, çocuklar Alman okullarına gidiyor.

Havaalanında ağılda bekleyen hayvanlar gibiyiz. Etrafımızda oraya buraya atılan yarı boş cips paketleri, yerlerde uyuklayan insanlar, halılara dökülmüş ezik kola kutuları... Güvenlik kontrolünde pabuçlarımızı çıkarıp pis yerlere bastıktan sonra üstümüzün ellenip aranması... Uçak yolculuğunun bir zamanlar keyifli olduğunu hatırlayabilenler ancak bu ıstırabın farkında. Bizden önce sırada bekleyen genç kıza Houston uçağının iptal edildiği, ertesi sabah 6'da gelmesi söylendiğinde, tepkisi saatine bakıp havayolu görevlisine teşekkür etmek oldu. Böyle şeylerin olağan olduğunu, bunları sinirlenmeden sessizce kabullenince ABD'ye uyum sağlanabileceğini insan zamanla öğreniyor. Yoksa hayatınızı, Kafka'nın tüm çabalarına rağmen giremediği Şato'da olduğu gibi, dev şirketlerde derdinizi dinleyecek biri-

ni bulma peşinde tüketebilirsiniz. Tabii önceden aklınızı yitirmedinizse. Bu arada gündelik hayatla boğuşabilmeniz için yine dev şirketlerin size sunduğu çeşit çeşit müsekkin haplarının müptelası da olabilirsiniz bu ülkede yaşayan milyonlarca insan gibi.

Seyahatimizin asıl amacı Şükran Günü vesilesiyle oğlumuzu San Francisco'da yaşayan akrabalarıyla tanıştırmak. Kuzenimin Doğan yaşında Julie adında bir kızı var. Yeni kuşaklar tanışşın istiyorum. Bireyin yalnızlaştırıldığı, egemen düzende güç sahiplerinin anonimleştiği dünyamızda artık ailenin bile özgürlüğümüzü korumamız açısından sayısız yararları var. Daha yüz yıl önce Marx ve Engels'in özel mülkiyetle birlikte aileyi de ilerlemenin engeli olarak görmesinden bu yana ne kadar da değişti toplumsal yapı. Uçağa binmeden önce San Francisco'da Fatma'ya telefon ettim. Fatma, amcamın torunu. Telefona cevap veren ses tanıdık değil. "Fatma'nın evi mi?" diye sordum. Kaynanasıymış cevap veren. İnşallah pot kırmadım ama bir an için kocasının adı, Peter, aklıma gelmedi. Hiç kaynanaya, gelininin evi diye sorulur mu? Doğan, San Francisco'da Julie'nin okulunu ziyaret etmek istiyordu, telefonda onu söyledim.

Git deyince giden, düşün deyince düşünenler

Bir zamanlar Türk Hava Yolları'na binmek akıl kârı değildi. Hele dış hatlarda, uçağın neredeyse yegâne yolcuları devlet adına beleş seyahat edenlerdi. Başkaları hangi ülkeye gidiyorsa o memleketin hava yoluyla uçardı. Şimdi bindiğimiz American Airlines uçağı her anlamda dökülüyor. Penceremizi örten plastik perde kırık ve bozuk. Uçakta ısı ayarı bozulmuş, üşüyoruz. Her yolcu için birer battaniye bile yok, hostes benimkini ödünç almak istedi. Kuzey Amerika kıtasını boydan boya aşan altı saatlik yolculuğumuzda, uçak

kalktıktan bir saat geçmeden şişe suyu bitti, "musluk suyu içer misiniz?" diye sormaya başladılar. Tasarruf için yola çıkmadan musluk suyu doldurmuşlar pet şişelere. Aslında uçağın dökülmesi bir anlamda ABD'nin zenginliğinin belirtisi. Buralarda hava yolculuğuna çıkmak İstanbul'da halk otobüsüne binmek gibi. Zenginler sahibi oldukları veya kiraladıkları özel uçaklarda ya da birinci sınıfta. Ancak özel uçakla gidilebilen, karayolu ulaşımı olmayan lokantaların olduğu bir ülkedeyiz. Havaalanlarında zenginlere ayrılmış banyolu, masörlü, lokantalı özel salonlar var. Dünyanın diğer ülkelerinde herkes aşağı yukarı aynı koşullarda birlikte yolculuk yaptığından uçaklar ve servis daha iyi olmak zorunda. ABD halkı, her şeyin en iyisi bizde diye kandırıldığından, dünyada olup bitene hem bihaber, hem de yabancı. Her şeye "Acaba ısırır mı?" korkusuyla baktığından, ülkesinde olanları olağan karşılıyor. Git denilince gidiyor, dur denilince duruyor ve evet, düşün denilince "düşünüyor." Ya da tam tersi, bir şeyi şikâyet ettiğinde kendisini daha iyisine layık gördüğünden değil de, belki köşeyi dönebilirim diye olduk olmadık şeyleri dava ediyor.

Yanımda Fatma'ya götürdüğüm fotoğraflar var. Uçakta ailece bakıyoruz. Büyükada'da Tepeköy Mezarlığı'nda ressam Argun'un çektiği 36 fotoğraf, poz poz, benim Fatma'nın Washington'da ölen ağabeyi Bülent'in küllerini taşıyan kutuyu açışımı, annesi Nevin McCormack'ın mezarına serpişimi gösteriyor. Bülent'i en son, yıllar önce Washington'da tiyatroda Brecht'in *Sezuan'ın İyi İnsanı* adlı oyununda görmüştüm. Argun'un çektiği fotoğraflarda, kocaman bir plastik torbayı, torbadan boşalttığım küllerin mezarın üstündeki yeşil otları yeni düşen kar gibi kaplamasını, Bülent'in mezar taşındaki adını kendi küllerinin okunmaz kılmasını, pabuçlarımın beyaz küllerden nasibini almasını ve nihayet son serpintilerin plastik torbadan uçuştuğunu görüyoruz.

"Peki," diye soruyor yanımda uçakta oturan Anna, "Fatma küllerin mezara gömülmesini istemedi mi?" Sonuçta birkaç fotoğrafı seçip, onları da gider gitmez göstermemeye karar verdim. Hiç aklımdan geçmemişti külleri gömmek. Hayatımda bir kez benzer bir olaya tanık oldum, o da Münevver Andaç'ın* küllerini Provance'da lavanta tarlalarına doğru esen rüzgâra bırakmamızdı. Sonunda ters bir rüzgârla yüzüme vuran Münevver Hanım'ın küllerini yaşaran gözlerimden ova ova çıkarmak mecburiyetinde kalmıştım.

San Francisco'da İstanbul

San Francisco Havaalanı'na bir saat rötarla gece yarısına doğru indik. Bilgisayarla işleyen, sürücüsüz, içinde tek bir görevli olmayan tren bizi kiralık araba terminaline bıraktı. Sözleştiğimiz şirketin masasında "Kapalı" yazısı var. Yanımızdan geçen biri, "Onlar pek sözlerini tutmaz" deyip bizi kendi şirketinin masasına yöneltti. Adam Iraklı, bundan yirmi yıl önce İran savaşında askere alınmasın diye ABD'ye kaçmış. Bunca yıl gurbetten sonra bu sefer de tehlikeli olduğu için ülkesine dönmüyor. Ama pek yakında dönebileceği inancı çok güçlü, Irak'taki vahşetin yaz yağmuru kadar geçici olduğunu düşünerek günlerini geçiriyor.

Arabayı kiralayan Iraklı gibi havaalanında çalışan neredeyse herkes göçmen. Dünyanın dört yanından buraya her yıl yerleşenler olmasa ABD'de günlük yaşamın sürmesi imkânsız. Hizmet sektöründeki tüm ayak işleri onların sayesinde yürüyor.

Gece kalacağımız yere varmak için Golden Gate Köprüsü'nden geçiyoruz. Şehrin simgesi olan bu köprünün altındaki koy, adını İngilizce "Golden Horn" denilen Haliç'e

(*) Nâzım Hikmet, Yaşar Kemal ve Orhan Pamuk'un eserlerini çevirerek Fransa'ya tanıttı.

benzemesine borçlu. Burasının isim babası olan İngiliz daha önce İstanbul'da bulunmuş, Altın Boynuz'dan (Golden Horn) ilham almış. San Francisco, koyun iki yakası arası gidip gelen vapurları, beş-on dakika kazanmak uğruna onların yavaş yavaş yerini alan deniz otobüsleri, yedi tepesi, yokuşları, sokaklarında yürürken beklenmedik bir an birdenbire karşınıza çıkan deniz manzarasıyla İstanbul'u o kadar andırıyor ki, insan şaşıyor niçin ikisinin kardeş şehir ilan edilmediklerine. Aradaki en büyük fark San Francisco'nun, hele İstanbul'a göre tarihsizliği.

İspanyolların ilk yerleştiği bu yörede 1846'da, altın keşfedilene kadar ancak 300 kişi yaşıyor. Altına hücumla birlikte uykudaki yoksul liman kasabası gözlerini açtığında, bolluk ve kıtlığın bir araya gelmesindeki zıtlığı yaşıyor. Altın bulmayı başarabilenler San Francisco'da zor bulunan bir kadeh viskiye 1000 dolar, viskiye göre daha kolay bulunan kadınlara saatbaşı 400 dolar öderken, bir kazma ya da kürek fiyatı 100 dolar, bir düzine yumurta 50 dolar. Bir ara şehrin nüfusu her on günde bir ikiye katlanıyor. San Francisco'dan 100.000 kişi gelip geçiyor altın peşinde. Şehrin nüfusu 1849 Temmuz'unda 5000, altı ay sonra 20.000. Bir yıl sonra 50.000. Nüfusun yarısı Panama Kanalı üzerinden ABD'nin doğu yakasından gelenler, öbür yarısı Meksika, Almanya, Çin, İtalya ve başka ülkelerden. Aynı yörede 1860'larda gümüş bulunması ve demiryollarının ABD'nin iki yakasını birleştirmesiyle şehrin nüfusu ve önemi artıyor.

İstanbul'la başka bir benzerliği, San Francisco'nun da fay hattı üzerinde bulunması. 1906 depremi (Richter ölçeğinde 8.1 olduğu tahmin ediliyor) şehri yerle bir etmiş. Kısa zamanda tekrar toparlanan San Francisco'nun altın ve gümüşten sonra yeni "madeni" Silikon Vadi'sinde gelişen bilgisayar teknolojisi ve Apple, Hewlett-Packard, Intel, Oracle, Netscape, Yahoo gibi çoğu üniversite öğrencilerinin gece-

kondu hızıyla kurdukları şirketler. 1990'lı yıllarda bu bölgede hesapça günde, doğru okudunuz günde, 63 milyoner türüyormuş. Şehre adlarını veren Fransisken rahiplerin Kızılderilileri Hıristiyanlaştırdığı bu yörede, artık para her değerin üstünde.

İngilizce'nin itibarsızlaşması

Köprüyü geçtik Silikon Vadisi'nde zenginleşen yuppielerin de (young professionals) bilgisayar ürünlerinden edindikleri servetle genç yaşta emekli olduktan sonra oturdukları ABD'nin en zengin ilçelerinden Marin County'deyiz. Daha yirmi yaşlarında akıl almaz servetlere ulaşan gençlerin burada kendilerine benimsedikleri yaşam stili her konudaki meraklarını gidermek üzerine kurulu. Kimi ruhunu Uzakdoğulu terapistlere teslim ediyor, kimi çizgi roman kahramanlarının yaşantılarını gerçeğe dönüştürdükleri maceralarında hayatlarını tehlikeye atıyor. Gece Corte Madera adlı bir kasabada otelde kalacağız. Evleri dolu olan kuzenim, akşam burada bize yer ayırtmış. Yarın geceden itibaren de Şükran Günü vesilesiyle seyahatte olan arkadaşlarının evine geçeceğiz.

Buralara Asya'dan, bir zamanlar kara köprüsü olan Bering Boğazı'nı geçip yerleşen ve onbinlerce yıl sulh içinde yaşayan yerlilerin soyu, beyazların getirdiği hastalık ve silahlarla tümden yok olduktan sonra onların yerine gelen İspanyolların varlığını da artık tek hatırlatan, sokaklara, yeni kurulan banliyölere, sitelere verilen İspanyolca isimler. Süpermarketlerde satılan gıda maddelerinden evdeki möbleye kadar monopolleşen şirketlerin sınırlı seçeneklerle sunduğu tekdüze yaşam biçiminden sıkılan ABD'liler, tükettikleri nesnelerden çocuklarına kadar her şeye İngilizce olmayan isimler vermekten ayrı haz duyuyorlar. Türkiye gibi birçok

ülkede, aşağılık kompleksi ve züppelikten birçok yere İngilizce isimler veriledursun, burada da şıklık İngilizce'den kaçmakta. Corte Madera'da otelimizi ararken karşımıza çıkan sokak isimleri La Cuesta, Corte Loyola... Lâkin sokaklar gecenin bu saatinde bomboş. Elimizde bilgisayar çıkışlı, 100 metre sonra falanca yerden sağa sap gibi, en ayrıntılı şekilde her hareketimizi tarif eden talimata rağmen yolumu kaybettikten sonra, adres soracak, ya da adres sormak için durduracak tek bir kimse, araba yok. Bir alışveriş merkezinin otoparkına girip dükkânların önünde telefon aradım, o da yok. Dükkânlar, saatlerdir kapalı olmalarına rağmen, ışıl ışıl. Tam bir hayalet şehri ve müthiş bir ziyan. Anna yorgunluktan bitap, "Bir metre bile gitmem, arabada yatalım" diye ısrar ediyor. Doğan zaten uzun zamandır arka koltukta uykuda. Pes etmiyorum. Sabaha kadar sürse de illa oteli bulacağım. Her kırmızı ışıktan geçip üstüne birkaç da U dönüşü yapmaya karar verdim. Hiç olmazsa, eğer varsa, bir polisin dikkatini çeker de yol sorabilirim. Otoparkparktan çıktım tam karşımda, farkında olmadan etrafında bir saate yakın dolandığım Corte Madera Oteli.

II.
RENKLİ TARİHİN SUSKUN AZINLIKLARI

"Sam Amca Uçuşta", Norman Rockwell.

Norman
Rockwell

İsa'nın kayıp yılları

Odamıza kahvaltı ve gazete getirdiler. San Francisco Chronicle'ın, birçok ABD ya da İstanbul gazetelerinden pek farkı yok. Hepsinin baş sayfası, deprem ya da savaş gibi olağanüstü bir şey olmadıysa ya da ulusal çıkarlarıyla ilgili bir gelişme yoksa, dünyada olup bitene kapalı. Bu sabah tek dış haber Irak'da kaç Amerikan askerinin öldüğü.

Otel odalarına kahvaltı ve gazete getirilmesi âdeti birçok ülkede var ama baş ucumdaki komodinin üst çekmecesinde İncil bulundurulmasına, ABD ve kısmen İngiltere dışında rastlamadım. Türkiye'de otel odalarına birer Kur'an konulacak olsa ülkede çıkacak çıngarı tahmin bile etmek istemiyorum. İncil'i gelişigüzel açtım, İsa'nın, suratımıza tokat yediğimizde öbür yanağımızı da sunmamıza dair bildik sözleri çıktı.

İster tek tanrılı olsun ister çok tanrılı, hepsinde şiddet olan Orta Doğu kökenli dinlerde, bir pasifisti çağrıştıran İsa'nın müstesna yeri var. "Devenin iğne deliğinden geçme-

sinin, zengine göre çok daha kolay olduğu" gibi kimi sözleri, İsa'nın 13-29 yaşları arası, nerede geçirdiği bilinmeyen "kayıp yıllarını"nda, Hindistan ve Tibet'de Budist rahiplerle kalmış olabileceği tezini güçlendiriyor. Hıristiyanlığın egemen düzenin parçası olmasıyla İsa'nın barışçıl, eşitlikçi yönleri unutturulmuş. Halk ozanı olarak ABD'de ünlenen bir arkadaşımın oğlu, Pierce Williams'ın İsa'yı konu alan şarkı sözleri şöyle,

"If Jesus came to America he would be deported
He would have no trial, and it wouldn't be reported."

(İsa Amerika'ya bugün gelse sınır dışı edilirdi
Duruşması yapılmaz, gazeteler susardı)

İnternete "Lost years of Christ" diye girin, neler neler bulacaksınız. En ilginç kaynaklardan biri Rus bilim adamı Nicolas Notovich'in *The Unknown Life of Christ* (İsa'nın Bilinmeyen Hayatı) adlı 1894'te yazdığı kitap. Notovich, Himalayalar'ın eteğinde bir manastırda kalırken bulduğu Tibet yazmalarında, burada yaşamış olan "Aziz İssa"nın öğretilerini okuduğunu anlatıyor. Benzer yazmalar, başka manastırlarda, başka dillerde, örneğin Bengalce'de de bulunuyor. İsa'nın ölümünden ancak yüzyıl geçtikten sonra İncil'i ilk yazmaya başlayanlar da onun, 16 kayıp yılı konusunda sessiz kalmayı tercih etmiş.

Böylesine barışçıl ve eşitlikçi mesajlarla yayılan Hıristiyanlığın, Haçlı Seferleri, engizisyon, din savaşları geçmişinden sonra, günümüzde Bush gibi köktenciler tarafından da emperyalist politikalara alet edilmesi, benden sonra tufan anlayışıyla, havasından Antartika'daki yeraltı kaynaklarına kadar dünya nimetlerinin arsızca tüketilmesine teşviki ibret verici. Egemen düzen, her zaman işine gelen simgelerle yüzünü maskelediğinden bugün, İsa'yla birlikte Eski Ahit'ten

de yola çıkan Beyaz Saray, basın toplantılarında "Şeytan"a karşı savaş verdiğini ilan ediyor.

İsa'nın yaşamıyla ilgili çağdaş sansüre başka bir örnek de Sydney Üniversitesi Teoloji Kürsüsü'nden Prof. Barbara Thiering'in *Jesus The Man* (İnsan İsa) adlı kitabı. Boş yere aramayın, dünyanın en büyük kitap satıcısı Amazon'un listesinde bile bulamazsınız. Dağıtımı "sınırlanan" kitap ancak Harvard Üniversitesi'ndeki gibi, dünyanın belli başlı kütüphanelerinde bulunabiliyor. Thiering, İsa'nın çarmıhta can vermeyip Maria Magdelana'yla evlendiğini, çocukları olduğunu ve boşandıktan sonra Roma'ya taşınıp bu şehirde 64 yılında öldüğünü ayrıntılarıyla anlatıyor. Hıristiyanlık, ilk günlerinden itibaren bir safsata sarmalı.

Ama hoşgörü ne kadar önemli. Düşünüyorum da, İsa'nınkine benzer iddialar Musa ya da Muhammed'in hayatları için yazılıp tartışılsa... İran devletinin başındaki mollaların hâlâ *Şeytan Ayetleri*'nde yazdıklarından ötürü Salman Rüşdü öldürülsün diye fetvası var.

Demokrasi soytarılık olunca...

Fatma'dan telefon geldi, az sonra onlara gideceğiz. Bavulları kapatıp arabaya taşıdım. Anna'nın birdenbire ihtiyaç duyduğu saç fırçası, açtığımız üçüncü bavulun dibinden çıktı. Fatma ve kocası Peter'ı alıp onların oturduğu Marin County'i San Francisco'yla birleştiren Golden Gate Köprüsü'nün yolunu tuttuk. Çocuklarımızın gittiği okulları konuşuyoruz. Julie'nin okulunda karne yok. Okul, not için rekabetin, öğrenmeyi engellediğinin, çocuklarda yaratıcı düşünceyi köstekliğinin inancında. Bir tek yıl sonunda karne veriliyor, yıl içinde not vermek yerine öğrenciyle konuşuluyor. Anna, Julie'nin okulunun karışık olup olmadığını soruyor Fatma'ya. Cevabı, hepimizi şaşırtıyor: "Tek bir Cumhuriyetçi aile var."

Son seçimlerden bu yana ABD sanki yeniden bir iç savaşın eşiğindeymiş gibi, kırmızı ve mavi diye ikiye bölünmüş. New York ve California gibi ABD'nin iki yakasındaki mavi eyaletler, Demokrat Parti'ye; kırsal bölgelerde, nüfusu az toprağı bol kırmızılar da Cumhuriyetçilere oy verenler. Peter, Bush'a oy veren kırmızı eyaletlere ekonomik boykot uygulamaya niyetli onbinlerce insan olduğunu söylüyor.

Ancak, buradaki mega medya makinesi kısa zamanda yeni aitlikler yaratabiliyor. Örneğin son zamanlarda ülke, şarkıcı Michael Jackson çocuklara cinsel tacizde bulundu mu, bulunmadı mı diye ikiye bölündü. ABD'nin geleneksel emperyalist dış, tutucu iç politikasında partiler arası fazla fark olmadığından seçimler burada genellikle seçmenlerin sempatisini kazanmak için yapılan çeşitli soytarılıklardan ibaret.

San Francisco'dan bir örnek: 1995 belediye seçimlerinde tutucu imajını değiştirmek isteyen belediye başkanı, canlı bir yayın için, şehrin iki dj'ini evinde kabul eder. Radyocular başkana yeni yaptıkları bir anketin sonuçlarını açıklar. Eğer dj'lerle birlikte soyunup, vücudunu tıraş sabunu köpüğüyle kaplar, sonra da onlarla birlikte yıkanırsa, anket en az 25.000 yeni seçmenin oyunu alacağını göstermektedir. Ertesi sabah gazetelerde belediye başkanını oyuna getiren dj'lerle birlikte yıkanırken yayınlanan çıplak fotoğrafı aleyhinde sonuç verir. Ama unutmamalı ki, burası kendilerine vali olarak da "Terminatör" Schwarzenegger'i, başkanlığa Reagan gibi ikinci sınıf aktörleri seçen bir ülke. Seçimlerdeki popülizm, geleneksel politikaları örtbas etmeye yarıyor.

Haight Ashbury'de etobur bitkiler

Arabamızı, bir zamanlar dünya gençlik hareketinin merkezlerinden sayılan, "Hippy"lerle ünlenen, Haight ve Ashbury sokaklarının kesiştiği köşeye yakın bir yere park ettik. "Jef-

ferson Airplanes", "Grateful Dead" gibi gruplar buradan çıkma. İlk "Çiçek Çocuklar" ve LSD buralı. Batı'nın, Zen Budizmi, Taoizm gibi gibi Doğu din ve öğretilerine, yogaya merakı burada başlamış. Bir esrar tekkesinin başına geçip, müritlerine Roman Polanski'nin hamile karısı Sharon Tate'i öldürttüğü için hapishanede müebbet hapis cezasıyla yatan Charles Manson buralı. 1967 "Aşk Yaz"ında bedava esrar, acid, yemek ve aşk peşinde ABD'nin dört yanından gelen 75.000 gencin hedefi bu köşe. O günlerden kalma tek tük hippiler hâlâ burada, artık altmış yaşlarında. Köşenin iki başını şimdi, mahallenin geçmişine meydan okurcasına buraya yerleşen, aşka gelenler tarafından vitrinleri taşlanan, iki zincir mağaza tutmuş: GAP ve Ben&Jerry.

O yıllarda San Francisco'da aynı mahallede yaşayan Jack Kerouac, Allen Ginsberg gibi, yazı ve şiirleriye düzene meydan okuyan "beatnik"ler ya da "beat"ler, burjuva değerleri yerine hedonizmi yeğ tutan Çiçek Çocuklar gençlerden. nefret ediyor. Zaten "hippy" adı da "beat"lerin onları aşağılamak için verdikleri isim. Julie'nin notlara inanmayan okulu da bu mahallede. Onu okul çıkışında karşılıyoruz. Sınıf arkadaşları gibi giyimi mahallenin eski günlerini çağrıştırıyor. Belli ki markaya önem vermiyor, oradan buradan buldukları, eski püskü ama özgün şeyler giymeyi tercih ediyorlar. Julie'nin ayağındaki Anadolu'dan gelme kalçınlar.

Öğle yemeğimizi yediğimiz lokanta mahallenin eski ruhuna uygun. Kızarmış armut salatası yiyorum. Peter, şişte mantar. Lokantanın yanındaki çiçekçide, saksısı 10 dolara etobur bitkiler satılıyor. Sokağın karşısında adını T. S. Eliott'un "Wasteland" (Çorak Ülke) adlı şiirinden alan butiğin vitrininde çıplak kadın manken, kocaman bez ayıyla sarmaş dolaş yatıyor, yatağından sarkan elinde tuttuğu kitap Michael Moore'un, *Stupid White Men* (Aptal Beyaz Adam).

Köşede elektrik direğine yapıştırılmış küçük pembe afiş özellikle dikkatimi çekti. 13 yaşındaki kızı evden kaçan anne tarafından yazılmış. "Kayıp" başlığı altında kızına seslenen anne, çocuğundan özür dileyip günahını birkaç satırda çıkardıktan sonra, şöyle sesleniyor evladına: "Sana istediğin cep telefonunu almadığım için ne kadar pişmanım, bilemezsin." Hem Julie'nin hem de anne ve babasının fotoğraf çeken cep telefonları var. "Gerekli olabilir," diyor Peter, "Eğer birisi kızımıza saldırmaya niyetlense fotoğrafını çekmesi adamı ürkütebilir." (Tabii tersi de olabilir, adam resmi çekildi diye korkusundan kimbilir neler yapabilir) Cep telefonlarının aklıma gelmeyen yararları olabileceğini az sonra gördüm. Bir ara birbirimizden ayrıldık. Girdiğimiz dükkânda Peter kurabiye yapanların fotoğrafını çekip cep telefonu aracılığıyla kızına yolladı, cep telefonunun tuşlanmasıyla ondan gelen talep üzerine bir paket kurabiye satın aldı.

Japon mahallesinin Harlem oluşu

Haight Ashbury'i dolaştık, akşam yemeğinden önce dinlenmek için eve gidiyoruz. Golden Gate Köprü'sünü geçtikten sonra ilk yoldan sapınca karşımıza çıkan Pasifik Okyanusu, İstanbul'da Boğaz sırtlarından Karedeniz'e bakar gibi. İstanbul işte böyle bir sevgili. Ondan bin kilometre uzakken de bir köşeyi dönünce, aniden karşımıza çıkabiliyor. Boğaz gibi, burada da asker, gayriihtiyari de olsa, doğayı, güzelliği korumayı sağlamış. Denize bakan sırtlar İkinci Dünya Savaşı için yapılan koruganlarla dolu. Askeri bölge müteahhitlerin taarruzuna uğramamış. Ben bunları düşünürken Peter'ın anlattıklarına tam kulak vermemişim. O da başka bir tür korunmadan söz ediyor, ırkçılığımızı nasıl inat ve sebatla koruduğumuzdan.

Evlerinin olduğu Marin County'de 1950'li yılların ortasına kadar Asyalıların ve Yahudilerin yaşaması mümkün değilmiş. Böyle bir yasa yok ama tapulara şerh düşülmüş Asyalı ve Yahudilerin ev satın alamaması için. Japonlar, bırakın Marin County'de yeni mülk edinmeyi, San Francisco'da kendi evlerinden bile olmuş. Japonya'nın ABD'ye karşı İkinci Dünya Savaşı'na girmesinden sonra ülkede ne kadar Japon asıllı varsa, ABD vatandaşı olmalarına rağmen, savaş boyunca kalmak üzere kendilerine düşman muamelesi yapılan kamplarda tecrit edilmiş. San Francisco'da yaşamış olanların evleri, çoğu zenci olan askeri tersane işçilerine verilmiş. Savaş bittikten sonra serbest bırakılanlar ne evlerine dönebilmiş, ne de kendilerine tazminat ödenmiş.

Zencilerin hayatı müziksiz olur mu? Eski Japon mahallesini "Batı'nın Harlem'i" diye anmaya başlamışlar. J.L. Hooker gibi müzisyenler buradaki caz kulüplerinde yetişmiş.

Japonya'nın zenginleşip komünizme karşı ABD'nin stratejik ortaklarından biri olmasıyla, kendilerini geçmişte yapılanlardan suçlu hisseden yetkililerin girişimiyle kurulan yeni Japon mahallesiyse, alışveriş yapılacak mağazalardan ibaret.

Amerika'yı dünyada en çok seven ülke?

Peter ve Fatma'nın aydınlık, ferah, altı bilgisayarlı evleri var. İkisi de yazar. Eve geldiğimizde Peter'ın anne ve babası oğullarının son kitabının müsveddesini inceliyorlardı. Peter "dünya poker şampiyonu" bir kadının hayatını yazmış. Bu ülkede dünya denilince genellikle ABD anlaşılıyor. Örneğin Ulusal Beyzbol Ligi'ni kazanan takımlarına "dünya şampiyonu" diyorlar. Pokerci kadının hikâyesi kısaca şöyle: Columbia Üniversitesi'nde psikolinguistik doktorası yaparken buhran geçiren Annie Duke, birkaç ay sonra kendisini

ABD'nin vahşi bir Batı kasabasında, borç içinde bir pokerciyle evli buluyor. Faturalar birikince o da Montana'da bir meyhanenin arka salonunda, bol küfür ve viskinin eşlik ettiği maçoların arasında, pokerde şansını deniyor. Bugün, bir oturuşunda iki milyon dolar kazanabilen profesyonel. ABD kablo yayınlarında ve internette poker müsabakaları düzenleyen bir şirketin baş danışmanı.

Küçük dünya; Peter kitap için araştırma yaparken kızın babasının, annemin iyi arkadaşı olduğunu keşfetmiş. Annie'nin çocukluğunun geçtiği Concord, New Hampshire, annemin de uzun yıllar yaşadığı yer.

Akşam yemeği için yakında bir alışveriş merkezindeki Vietnam lokantasına gittik. Suburbia, yani banliyöde ya evler var, ya da beslenmeden eğlenceye kadar tüm gündelik ihtiyaçlarınızı karşılayan, dev otoparklı alışveriş merkezleri. Şehir, kasaba, köy yok olmuş. Komşularınızla ya evinizin önüne haftada bir çöpünüzü çıkarırken karşılaşıyorsunuz ya da alışveriş merkezlerinde.

Bundan kırk yıl önce Uzakdoğu'da ABD askerleri bir milyonu aşkın Vietnamlıyı öldürmüştü. Onları öldürenler, bombalarla yerle bir ettikleri ülkelerinden kaçanların açtıkları lokantalarda bugün yemek yiyor. Peter bir yazı yazmak için gittiği Vietnam'dan yeni dönmüş. "Şaşırdım," diyor "herkesin Amerikalılara ne kadar dost, cömert, sevecen davrandığına. Neredeyse her köşe başında bacaksız, kolsuz, kör, savaş mağduru rastlamama rağmen bana bin yıllık dostmuş gibi davrandılar." Sadece Peter'dan değil, Vietnam'a giden başka ABD'lilerden de duydum aynı gözlemi. Vietnamlılar Amerikalıları seviyor. Hatta belki Vietnam, Amerikalıların dünyada sevildiği tek ülke. Tam sosyal bilimcilere göre bir konu. ABD'de Ermeniler gibi, kimi toplumlar kuşaklar boyunca kin güdüyor, hatta husumet yeni kuşaklarda azalacağına çoğalıyor. Öbür uçta Vietnamlılar.

Düşmanlıkların ömrü neye göre değişiyor? Acaba Afrikalıların beyazlar, Çinlilerin Batı, Cezayirlilerin Fransa hakkında düşündükleri bu yelpaze içinde nasıl yer alıyor? Yer alıyor mu?

İslâm toprağında olmayınca

Tesadüflerin hayatımızda ne kadar da önemli bir yeri var. Hatta fizikçilere göre evrenin, biyologlara göre de insanın oluşması, tesadüf sonucu. Vietnam lokantasında Çin birası eşliğinde sofra sohbetimiz tesadüfler üzerine. Peter, İstanbul'dayken akrabalarının teknesiyle Boğaz'a çıkışlarını anlatıyor, "Havanın soğuk olmasına rağmen hiç yüzmediğim Boğaz'da denize girmek istememle, kendimi tutamadım, soyunup atladım. Mutlu mutlu, benim için durmuş teknenin yanında yüzüyorum. Meğer, tam da durduğumuz yerde, teknenin öbür tarafında, birisi boğuluyormuş. Yüzeyim diye durmasaydık, ölecekti."

Sazı Doğan aldı. İstanbul'dan kalkan uçak iki saat rötar yaptıktan sonra annesiyle Londra'ya varmışlar. Havaalanında bıraktıkları otomobile binip dedesinin evinin yolunu tutmuşlar. Doğan, yolda saptıkları yanlış sokaktaki bir evin ikinci katındaki penceresinden içeri girmek üzere hırsız görmüş. Dedesinin evine varır varmaz polise telefon etmişler. Polis hemen ilgilenmiş. Meğer binaya giren hırsız değil intihar etmek için kendisini çarşafla asan ve polisin tam zamanında gelip hayatını kurtardığı bir gençmiş.

Fatma'ların arkadaşlarının evine gitmeden önce son durak sabah kahvaltısı için süt, portakal suyu vs. alışverişi. Kasanın yanında kese kâğıtlarına aldıklarımı koyan kişinin adı küçük bir plastik çerçeve içinde göğsüne iliştirilmiş, "Ahmed". "Selam, Yusuf" dedim, göbek adımı söyleyerek. Pakistanlıymış. "Ağabeyimin adı Salman," dedi, gözlerinin

içi gülerek, "O da Münih'te taksi şoförü." Gurbette olan Müslümanlar aile gibi. Sanki bir aidiyetlik paylaşıyoruz İslâm toprağında olmamakla. Pakistan'da kalan ailesi yerine niçin bir tek gurbetteki ağabeyinden söz etsin ki?

Uzun bir günün sonu. Nihayet burada birkaç gün kalacağımız eve vardık. Kızları Julie'nin ortaokuldan sınıf arkadaşı. Bar mitzvahlarını aynı günlerde yapmışlar. Baba aşçı ve fotoğrafçı. Nerede paslı bir şey bulursa fotoğrafını çekip büyütmüş. Evin duvarları çerçevelenmiş rengarenk soyut şekillerle kaplı. Yemek masasının üstündeyse "Evimize hoş geldiniz" diye bir not, iki kadeh ve bir şişe şarap.

III.
HİNDİ SOFRASINDA

"Askere Alma", Norman Rockwell.

MEN
WANT
FOR
A AM
RECRUITING
5 ft.
NESESSARY
Norman
Rockwell

Alarmla uyanmak

Sabah laf olsun gibilerden sevişme gayretimden belliydi bugünün yarım yamalak kararsızlıklarla geçeceği. Uyanmamız bile irademizin dışında oldu. Sesi nereden geldiği belli olmayan bir çalar saatti günün ilk huzursuzluğu. Bu aletin İngilizce ismi "alarm clock", saatin sesinden de ürkütücü. Her sabah alarmla uyandığınızı düşünebiliyor musunuz? Hiç olmazsa çalar saatin oyuncak gibi bir çağrışımı var. Eve yayılan alarm sesi giderek yükselen bir tonda ayarlanmış. Sesin geldiği yere doğru gidiyorum, birdenbire kesildi. Şimdi de bir helikopterden 101 nolu otoyolda trafik durumunu anlatıyor birisi bağıra bağıra. Alarm yine başladı. Hepimiz uyandık saati arıyoruz. Nihayet buldum. Ses, banyodan, duş kabininin içinden geliyor. Yıkanırken kendinizi seyredebileceğiniz göz hizasında küçük bir aynalı kutu, aynı zamanda çalar saat ve radyo vazifesini görüyor. Kapatamadım. Kilerde çöp sepetinin dibine koydum.

Annesi Kanarya Adaları'ndan, babası Labrador

California'nın bu bölgesinde, Pasifik kıyısındaki sahil şeridinin bitişiğinde dağlar yükseliyor. Denize girdikten bir saat sonra kayak yapabilirsiniz. Dün akşam Fatma ile Anna bugün dağ patikalarından birinde yürüyüş yapmaktan söz etmişti. Akşam eve gelince, yeni bir şehri tanımak varken dağlarda ne yapayım diye karşı çıktım bu plana. Kahvaltı sofrasında günü konuşurken Anna, Berkeley'e gitmemizi önerdi. 20. yüzyılın önde gelen mimarlarından Frank Lloyd Wright'ın eseri olan buradaki üniversite ayrıca nice Nobel ödüllü bilim adamının çalıştığı yer. Ama Fatma'dan gelen telefon üzerine, evle birlikte bize emanet edilen kedileri besledikten sonra, apar topar çıktık evden. Sesimi çıkarmıyorum tek taraflı plan değişikliğine. Arabayla kararlaştırılan yere geldik. Yürüyüşümüzün başlangıç noktası tıklım tıklım dolu. Bırakın yürümeyi, arabadan inemiyoruz. Park edecek yer yok. Peter cep telefonuyla bizim gruba dahil arkadan gelen iki arabaya trafik raporunu verdi. Askeri harekat planlarcasına art arda çalışıyor arabalar arası telefonlar. Yarım saat sonra yeni kararlaştırılan yerdeyiz. "Hiç böyle olmazdı," diyor Peter. Orada da durum aynı. Nereden çıktı bu yürüyüş fikri diye için için öfkelenirken, Peter'a zahmetini takdir ettiğimi göstermek için, olup olmadık şeyleri hayret nidalarıyla ilginç buluyorum, "Şu evin posta kutusunun orijinalliğine bak", "Hava da limonata gibi", "Önümüzdeki otomobil herhalde dört vitesli olmalı"...

Son geldiğimiz yerde biraz dolandıktan, ellerinde araba anahtarıyla yürüyenleri, zenci mahallesinde devriye gezen polis arabaları gibi yakın takibe aldıktan sonra, park yeri bulduk. Yemyeşil ağaçlarla kaplı yürüyüş patikasında, insandan çok köpek var. Patikanın başlangıcında, binbir yasak belirten doğa dostu görünümlü levhalardan biri, kişi

başına en fazla üç köpekle dolaşılabileceğini bildiriyor. Bizim de bir köpeğimiz var. Onun sayesinde yürüyüşümüzde üç adımda bir durup, karşıdan gelen köpeklerin birbirlerinin kıçlarını koklama merasimlerini, birer hayvansever saygısıyla bekliyoruz. Köpekler birbirlerine bu iltifatı göstermezse de, köpek sahipleri vesile oluyor durmamıza,

"Ne hoş, nereli?".

"Bizimki Afrikalı. Madagaskar'dan. Sizinki?"

"Annesi Kanarya Adaları'ndan, babası Labrador."

"Ya tekneye hemen atlarsın, ya beynini dağıtırım!"

Bugün Şükran Günü. Akşam 17 civarında hindi yemeğine bekleniyoruz. Peter'ın ablası ve kocası öğleden sonra Philadelphia'dan uçakla gelecek. Ağabeyinin kızı ve sevgilisi Los Angeles'tan otomobille geliyor. Pennsylvania'da oturan annesi ve antika tamircisi babası bir haftadır burada. Başka bir kuzen New York'tan gelmiş, Hollywood stüdyolarında senarist olarak iş arayacak.

Yürüyüş sonrası Doğan eve gidip dinlenmek istedi. Haight Ashbury dışında San Francisco'yu daha göremedi. Berkeley'i önerip sonra yürüyüşü tercih eden Anna da, oğlumuz gelmeyecek diye caydı Berkeley'den. Yarı istekli, sinirli sinirli tek başıma çıktım yola. Yine Golden Gate Köprüsü'nden geçtim. Beş dolar. Hacettepe Psikiyatri Kliniği'nde staj yaparken bu köprüde geçen intiharla ilgili bir fıkra okumuştum; her intihara teşebbüs edenin bu işi yapmakta kararlı, ama aynı zamanda yaşamak arzusunun da güçlü olduğunu vurgulayan. Adam Golden Gate Köprüsü'nden atlıyor. Ölmüyor, suda çırpınıyor. Sahil müfreze botunda görevli yanaşıp elini uzatıyor adamı kurtarmak için. "Defolun buradan" diyor sudaki adam. Görevli silahını çekip adamın kafasına tutuyor, "Ya tekneye atlarsın ya

da beynini dağıtırım." Adam bir çırpıda can havliyle bota tırmanıyor.

Black is beautiful / Ne mutlu Türküm diyene!

Hippy hareketinin doğduğu yerin merkezi Haight Ashbury. Aynı yıllarda devrimci politikanın doğduğu yer de koyun hemen karşısında. California Üniversitesi'nin en büyük kampusu olan Berkeley. Birbirlerine Sultanahmet-Kadıköy yakınlığında bu iki yer, egemen düzene karşı farklı tutumlarıyla 1960'lı yılların sonunda tüm dünyanın ilgisini çekmişti. Berkeley'de üniversite öğrencilerinin Vietnam Savaşı'na karşı başlattığı direniş ve barış hareketinin, ülkenin neredeyse tüm üniversitelerine yayılması sonunda askerlerini Güneydoğu Asya'dan geri çekmeye mecbur kalan ABD, tarihinin ilk yenilgisini yaşadı.

Bugün Türkçe'de birçoğumuz zenci yerine siyah kelimesini kullanıyorsak bunun nedeni Berkeley'de başlayan Kara Panterler hareketi. Amaçları ABD'deki zencilerin kendi geleceklerini tayin etme hakkını elde etmek olan bu hareket kısa zamanda ülke çapında örgütlenmiş, FBI ile, ileri gelen liderlerinin öldürüldüğü silahlı çatışmalara girmişti. Çözülen örgütün bıraktığı en büyük miras Atatürk'ün, Osmanlı İmparatorluğu'nda sürekli aşağılanan Türklere moral vermek için kullandığı "Ne mutlu Türküm diyene" sloganını çağrıştırıyor. "Black is beautiful" (Siyah güzeldir) sözleri o dönemde zencilerin mahallelerinin duvarlarında yazılır, şarkılarında söylenir, ilkokullarında onbinlerce çocuk tarafından tekrarlanır olmuştu.

Şükran Günü'nde Berkeley hayalet şehri. Küçük bir şehri andıran üniversite binalarının arasında dolaşırken, zamanında okumuş arkadaşlarımı anıyorum. Hele biri var ki, lisede altılı ganyan ve pokerden terfi edip burada matematik

bölümünde doktora yaptı, üniversitede hoca oldu, sonunda da kendi bankasının, muhafazakâr yaklaşımından ötürü başarılı sahibi. Zaten bir tek dostların hayalleri, 30.000 kişilik üniversitenin gözlerimin önündeki boş kampusunu canlandırıyor. Sokak köşesinde bulduğum öğrenci gazetesi, *Berkeley*'in sıradışılığını sürdürdüğünü gösteren haberlerle dolu. Evlerde "tıbbi" gerekçelerle kullanılmak üzere sınırlı miktarda bulundurulmasına izin verilen marihuananın, şimdi de tamamiyle serbest bırakılması belediyenin gündeminde. Ellerinde fotoğraf makineleriyle gördüğüm üç kişilik Asyalı grup benim gibi turist. Bu metruk yerde on beş dakikadan fazla kalamayıp, tekrar önce Oakland Bay sonra da Golden Gate Köprüsü'nün yolunu tuttum. Yanlış bir yere sapınca San Francisco sokaklarında dolanmaya başladım.

Sokakta tek tük gördüklerimin hepsi hayatı kaymış siyah, berduş ve sarhoşlarla bulutlara işaret ederken kendi kendine konuşan yaşlı bir kadın. Onların dışında herkes Şükran Günü hindisinin başında olmalı. Nihayet doğ.u yolu buldum gibi. Spor giyimli iki beyaz var köşede. Camı indirip yol sordum. Önce anlayamadım, dediklerini tekrarlamalarını istedim. Meğer onlar da Avusturalyalı'ymış. Havaalanından otobüsle şehre yeni inmişler, otellerinin yolunu soracak birini araya araya kaybolmuşlar boş San Francisco sokaklarında.

Çin'de tuvalete gidememek

Akşam tam 17'de Fatma ve Peter'ın evine vardık. Oturma odası insan ve neşe dolu. Kardeşler, kuzenler, kayınlar, anne-babayla hasret gideriyor. Fatma tarafından "Türk kuzenim Gündüz, eşi Anna, oğulları Doğan" diye tanıtılıyoruz. Aralarında güzelliğiyle, vücuduyla dikkat çekici olan Ellen dışında, çoğunun isimlerini, duyar duymaz tekrarlama tak-

tiğini kullanmama rağmen, hemen unuttuğum on bir kişiyle el sıkıştım. Ama o an hiçbiriyle doğru dürüst tanışmaya zaten fırsat olmadı. Âdetleriymiş, her Şükran Günü yemeği öncesi birer kadeh içki için yandaki komşunun evine giderlermiş.

Benden sonra yeni gelenleri saymazsak orada da en az kırk kişi var. Tam, kalabalıklardan hiç hoşlanmayan Anna'ya göre. Evin alt katında iki oturma odası, yemek odası, duvara asılı dev televizyon ekranında Dallas ve Detroit takımları arasında Şükran Günü'nün ananevi futbol maçının seyredildiği kütüphane, frak giymiş yaşlı iki yardımcının hizmet ettiği açık mutfak, tıklım tıklım dolu. Elimde dolu şampanya bardağı, kuytu bir köşeye doğru kendime yol açıyorum. Ama orada burada ne konuşuluyor diye merakımı da yenemiyorum. Kulak röntgenciliğim beni dört kişilik bir grubun içine yönlendiriyor.

Merkez, kırk yaşlarında mihrabı yerinde sarışın hanım. Seyahatten yeni dönmüş. Kocasıyla birlikte Çin'i boydan boya bisikletle geçmişler, kendisine sorulanları cevaplandırıyor. "Tuvalet ihtiyacınızı nasıl giderdiniz?" Alaturka tuvaletleri tarif ediyor. Hiç beğenmemiş. Yolda, kuytu köşelerde yapmayı denemişler. "Hayatımda bu kadar kalabalık ülke görmedim. Her yerde insan. Geçen sene Amerika'yı boydan boya bisikletle geçtik. Hiç problem olmadı bir ağacın arkasına çömelmek. Çin öyle değil. Köy yolları da tıklım tıklım. Bir an yalnız kalamadık, mecburen o pis, yerden delikli, kenefleri kullandık." Yemeklerden de memnun değil. Her gittikleri yerde pirincin başka bir şeklini yemişler. Derken, ev sahibiyle tanıştırdı Fatma beni. Ne konuşacağım? Giriş kapısının hemen yanında önce insan zannettiğim hizmetçi kılığında, önlüklü, mumyamsı bir kadın heykeli var. "Bunun hikâyesi var mı?" diye sordum. "Hayır," dedi, "Bir dükkânda karşımıza çıkıverdi, hoşumuza gitti, satın aldık."

Sonra, sanki beni kırmamak için, aslında birçok hikâyesi olduğunu söyleyip, birini anlattı. Bir gün operaya gideceekler, karısı, mücevher kutusunda muhafaza ettiği elmas yüzüğünü bulamıyor. Bir hafta evin üstünü altına getirmişler. Mutfakta, banyoda, yüzme havuzunda borular sökülüyor, nafile. Adam karısına hipnozcu bulmuş. Altı seans. Yüzüğü, nereye koyduğuna faydası yok ama aile içinde problem yaratan, hatırlanmaması gereken çok şey hatırlamış. Sonunda sigorta şirketi de ikna olmuş yüzüğün çalınmış olabileceğine. Belli ki içerden bir iş. Hırsız, eve girip çıkan bir dost, akraba, ya da evde çalışan biri. Hizmetçi kılığında yıllardır kapının girişinde bekleyen heykelin üstündeki kıyafet, bir gün yıkanmasa, belki yüzük hiç bulunmayacakmış. Adamın karısı, bir gün yüzüğü her zaman muhafaza ettiği evin kasasını açmaktan üşenince, heykelin kazağının cebine koymuş.

Google'da komşu avı

Fatma, gitme zamanımızın geldiğini söyleyince, bisikletçi kadını dinlerken ikinci, ev sahibini dinlerken üçüncü şampanya kadehimi dolduran, çalıştığı firmayı bir başkası satın alana kadar bilgisayar programcısı olarak çalışan garsona veda ettim. Tam gideceğiz, Fatma ve ev sahibi, Şükran Günü kokteyline çağırmadıkları üçüncü komşularının, ikisine birden açtığı davanın gidişatını konuşmaya başladı. Oğluyla oturan, yetmiş yaşlarındaki kadın, ikisine de dava açmış, ağaçlarından bahçesine dökülen yaprakların toplanmasının masrafını ödemeyi reddettikleri için. Fatma, internette kadın hakkında bulduğu son bilgileri aktarıyor. Doğu Almanya'da jimnastikçiymiş, ülkesi adına olimpiyatlarda bronz madalya almış, Berlin Duvarı yıkılmadan az önce ABD'ye siyasi mülteci olarak yerleşmiş, Los Angeles'da randevuevi işlettiği için hapse girmiş, günün birinde mahallelerine yer-

leşmiş. Daha konuşacaklar, Peter hepimizi evlerinde hindi yemek üzere çıkış kapısına yönlendirdi.

Kızılderili muhallebisi ve imam bayıldı

Şükran Günü aile soframıza İbranice dua ile başladık. Bizden başka, herkes Yahudi. Ne Fatma'nın annesi Tiraje'nin ne de ailesi Katolik olan babasının, dinle ilgisi yoktu. Fatma, bir Yahudiyle evlenince, kendisi de dinsiz olan ama dönme bir aileden gelen bir teyzesini anımsayarak, Museviliği benimsedi. Sofrada bizden başka herkes kocası Peter'ın akrabaları. Peter, önerim üzerine duadan sonra İngiltere'de öğrendiğim sözler eşliğinde kadeh kaldırmaya davet ediyor hepimizi, "To absent friends" (Aramızda olmayanlara). Böylece ister sağ ister ölü olsun hatırlamak istediklerimizi, adını vermeden, kim hatırlandı kim hatırlanmadı oyunlarına girmeden, sessizce anmış oluyoruz.

Hindi dahil sofrada birçok şey Kuzey Amerika'ya özgü, Kızılderililerden öğrenilmiş yemekler: Tatlı patates, cranberry sosu (bataklıkta yetişen, kızılcığa benzeyen bir meyva), ekşi kremalı acı fasulye (chili beans), Kızılderili muhallebisi (Indian pudding). Ancak son yirmi yılda hızla yayılan akımlar sonucu, bu geleneksel sofranın en geleneksel yemeğini, yani hindiyi, sofranın üçte birine yakın kısmı vejetaryen oldukları için yemiyor. On yıl sonra bu oran yarı yarıya olur. Yirmi yıl sonra? Fatma onlara da hazırlıklı. Anneannesinden kalma bir tarifeye göre yaptığı imam bayıldı da var bu geleneksel hindi sofrasında. Tatlı olarak da annemden öğrendiği baklava. İçkimiz California şarabı. Biz nasıl Yunan rakısı uzoyu beğenmezsek, aramızda bir Fransız olsa şarap konusunda mutlaka edeceği bir çift lafı olurdu. Ama biliyorum ki şarap tarihini bilen ve haklı olarak kendi şaraplarıyla övünen Californialılar da o lafın altında

kalmazdı. Bugün Fransızların kendi şarapları diye içtiklerinin üzümleri, geçen yüzyılın başında bağlarının hastalık sonucu yok olmasıyla, California'dan gitme.

Katolikler olmasa California'da da şarap olmayacakmış. Kızılderililerden sonra buralara ilk yerleşen İspanyollar. Ayinleri için İsa'nın kanına tekabül eden şarap lazım. Önce fıçı fıçı Avrupa'dan getirtiyorlar, ardından da kendi şaraplarını üretmek için üzüm fidanlarını. 1919-1939 arası, 20 yıl boyunca, ABD'de "Prohibition" denilen içki yasağı varken, alkole olan dini talep süregeliyor. Hele Yahudiler'in "Purim" dedikleri, maskelerle, oyunlarla neşe içinde kutladıkları bahar festivalleri var ki, sinagoglarda şarapları içip içip sarhoş oluyorlar. Tabii bu sayede mafya ve alkol kaçakçılığından zengin olan Kennedy aileleri gibileri palazlanıyor.

Tam hoşuma giden bir aile sofrasındayım. Kimse bildiğini, okuduğunu, yaptıklarını satmıyor. Paradan, politikadan bahsedilmiyor, damın akmasından, uçağın gecikmesinden, kimin neyi kaça aldığından, paradan söz edilmiyor. Muhabbet ediliyor. Osmanlıca'nın günlük dilinde yer alan muhabbetin, Türk Dil Kurumu'nun sözlüğünde, Türkçe'de tek bir kelime yerine, açıklayıcı bir karşılığı olması (dostça konuşmak, yarenlik) yaşantımızdan sadece kelimenin değil, bu yaşam tarzının da giderek kalktığının kanıtı. Yahudilerin birbirleriyle süregelen sıcak aile bağları tam anlamıyla sofraya yansıyor. Birbirlerine takılıyor, çocukluk anılarını paylaşıyor, yaşlı genci, genç yaşlıyı ve kendi kendilerini eleştirip, kendi hallerine gülüyorlar.

Fiyatlarıyla yargılanan savaşlar

Siyaset, sofra bittikten sonra başladı. İkinci Dünya Savaşı'nda Pasifik adalarında Japonlara karşı döğüşen Peter'ın babası, savaşın, zamanın parasıyla, günde bir milyon dolara

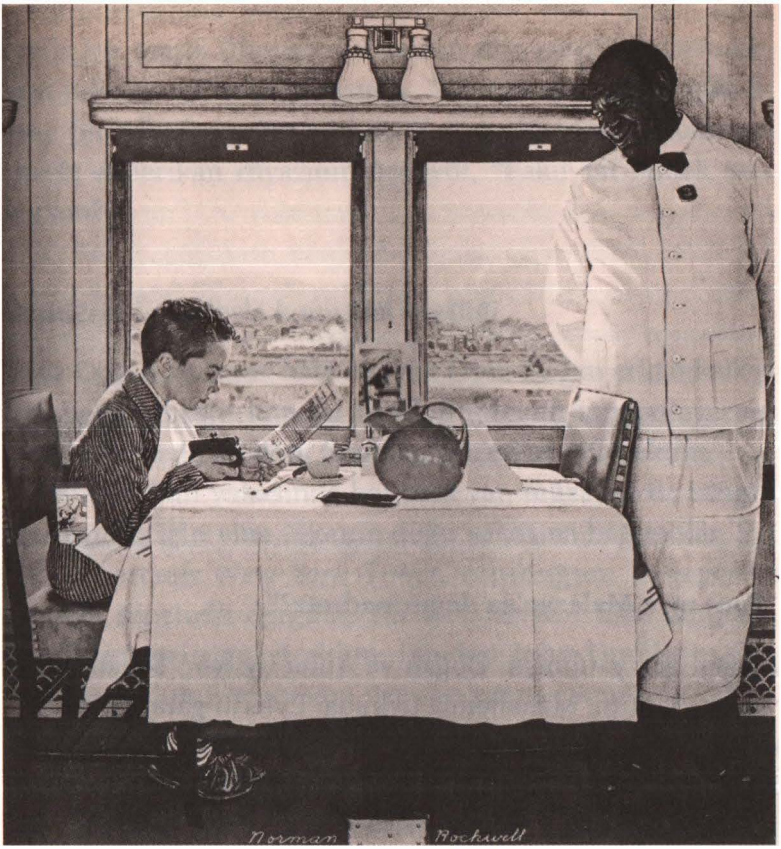
mal olduğundan yakındı. Peter'ın yeğeni Bruce, bilgisayar uzmanı ve muhasebeci. Askerliğini Vietnam'da yapmış. O da katıldığı savaşın saatte beş milyon dolara mal olduğunu söylüyor. Görevi, Saigon'da ordunun hesap işlerine bakmakmış. Keşfettiği bir bilgisayar programlama hatasının sonucu, Vietnam bütçesinin yüz milyonlarca dolar kabarık gösterildiğini hesaplayıp, Washington'a bildirmiş. "Yaşamak istediğim için susmam gerektiğini öğrendim," dedi ve buna ilaveten küçük bir yolsuzluk örneği verdi. Kimi milletvekillerinin her ay sonu Washington'dan Güney Vietnam'a gelip, birkaç gün kaldıktan sonra döndükleri dikkatini çekmiş. Meğer her gelişlerinde milletvekilleri de savaş tazminatı aldıklarından, ay sonu ve aybaşını birleştirerek, tek bir seyahatte çift tazminat almanın yolunu bulmuşlar. Konu eninde sonunda Irak'a geldi. Bu güzel Şükran Günü'nde konuşmamızın genel seyri zaten savaşların kötü olduğu doğrultusunda. Ama aldanmışım. İsrail, Yahudilerin kör noktası. Bir vesileyle, altmışına merdiven dayamış Bruce'un gönüllü olarak savaşmak için gittiği İsrail'den yeni döndüğünü öğrendim.

Sohbetimiz tekrar yemek masasına çağrılmamızla kesildi. Tabaklar, bardaklar yerine sofraya konmuş yeşil bir çuhanın üzerinde Peter poker fişleri dağıtıyor. Yazdığı kitabın kahramanının turnuvalarda oynadığı açık pokerin kurallarını anlattıktan sonra oyuna başladık. Oyundan aklımda iki şey kalmış. O ana kadar bilgisayar başında bir program aracılığıyla caz bestesi yapan on altı yaşındaki Doğan'ın, hayatının bu ilk kumar oynama fırsatında hemen masada yerini aldığını ve benim, Ellen'ın sevgilisine karşı, iki kişi kaldığımızda potu almamın keyfini.

Oyun daha saatlerce sürebilirdi Fatma dikkatimizi çekmese. Mutfakta o ana kadar yardım eden Meksikalı göçmen Carmen'i masaya çağırıp hepimizin önünde ona teşekkür etti. Biz de neşeli neşeli gülen Carmen'i alkışladık, oyun da dağıldı...

IV.
AMERİKA'NIN FALI

"New York Central'da Vagon Restoran",
Norman Rockwell.

Norman Rockwell

"Beni niye Malezya'da doğurmadınız?"

Akşam geç yatılmıştı. Doğan ve Anna uyuyor. Sabah yürüyüşüne çıktım. Mahallemiz uykuda. Evlerin garaj girişlerinde bırakılan günlük gazetelerini daha almamışlar. ABD'de zengin çocukları da dahil, cep harçlığı için yapılan en popüler işlerden biri sabahın erken saatlerinde, 4'te-5'te kalkıp, mahalledeki evlere gazete dağıtmak, sonbaharda dökülen yaprakları toplamak, kışın komşu kaldırımlarında, evlerinin önünde biriken karı küreklemekti. Artık bu işleri de yeni gelen göçmenler yapıyor. Rengarenk çiçekler ve ağaçlarla kaplı yamacın sırtlarına tırmanan mahalleyi dolaşıyorum. Sonbahar olmasına rağmen sokaklar diş fırçasıyla temizlenmiş gibi. Yerlerde tek yaprak yok. Mahalle uykuda; Meksikalılar, "Gringo"ların oturduğu mahallenin İspanyolca isimli sokaklarında, ellerinde, çoğunun ne işe yaradığını anlayamadığım son teknoloji harikası çeşit çeşit temizlik aletleriyle "mıntıka temizliğinde."

ABD'lilerin yabancı yer ve isimlere romantik düşkünlüğü,

tekdüzeleştirilmiş yaşantı ve çevrelerine karşı, çocuk saflığında bir masal dünyası özleminin dile getirilişi. Dün akşam Julie annesine yakınıyordu, "Niye beni Malezya gibi ilginç bir ülkede doğurmadınız?" Annesinin sert, acımasız cevabı Amerikan rüyasının özetiydi, "Fakir mi olmak istiyorsun?"

Kedilerin insanlarla konuşma özelliği

Evde Doğan ve Anna hâlâ uyuyor. Oysa Doğan erken kalkıp hamilelikte besin konulu biyoloji ödevini tamamlayacak, ben de Anna ile Modern Sanatlar Müzesi'ne gidecektim.

ABD'nin batı yakasında bol para var, müzeleri de zengin ama kültür için yine ülkenin doğu yakasına bağımlılar. Sabah gazetemiz *New York Times*, oturduğum kanepenin önünde sepetteki dergiler, *The New Yorker*. Eski dergilerden birini gelişigüzel aldım. İçinden John Updike'ın Orhan Pamuk'un *Kar* romanı üzerine yazısı çıkmaz mı? Hem Updike'ı takdir ettiğimden hem de bir dostla karşılaşmanın sevinciyle yazıyı okudum. İlk paragrafında Orhan'ı yer yer, Proust, Kafka, Thomas Mann, Dostoyevski, Calvino, Joyce ve Raymond Quenaut'ya benzetiyor. İnsaf, Orhan'ın mı ne denli iyi olduğunu göstermeye çalışıyor, yoksa kendisinin mi çok bildiğini? Updike'ın yazısında dikkat ettiğim başka bir şey yukardaki isimlerin yazılışında. Acaba insan yeterince meşhur olmayınca ilk adını da mı belirtmek gerekiyor? James Joyce'u sadece Joyce, Franz Kafka'yı Kafka olarak belirtmişken neden Raymond Quenaut? Galiba, Elvis ya da Diana gibi istisnai kişiler dışında, dünyada insanların ilk isimleriyle meşhur olabilecekleri yegâne ülke Türkiye. Türkiye'de milyonların bağrına bastığı futbolcuların hepsi ilk adlarıyla biliniyor. Şarkıcılar da öyle. Çoğunun soyadlarından haberimiz yok. Arkadaşlarımızın

adlarını kaydettiğimiz telefon defterlerimiz de hep ilk isme göre değil mi?

San Francisco bizi bekliyor, ben de uyansınlar diye evdekileri. Küvet tıkanmıştı, musluk pompasıyla yine açmaya çalıştım, nafile. Âdetim olmadığı halde kahvaltı ettim. Hâlâ uyuyorlar. Çöpü çıkardım. San Francisco'lu Grateful Dead (Memnun Ölüler) grubunun müziğini dinledim. Şehir rehberini karıştırdım. Evin kedileri bize alıştı. İlk gün ortalıkta görünmemişlerdi, şimdi biri bacağıma sürtünüyor. Hiç dikkat ettiniz mi kedilerin insanlarla konuşurken bambaşka bir dil kullandıklarına? Kendi aralarında miyavlamaları bize hitap etmek için çıkardıkları seslerden çok farklı. 21. yüzyıl için kehanette bulunan bir bilim adamı hayvanların dillerini yakında çözeceğimize inanıyor. Ehlileştirdiğimiz kedilerimizi, asırlardır öksüz ve hadım edilmiş yaşamlara mahkûm ettik. Bakalım türümüzün bu yakın gözlemcilerinden neler duyacağız, bir gün dillerini anlayabilirsek.

Eşcinseller başkenti

Karıştırdığım şehir rehberinde "San Francisco'nun Seks Sanayi" diye bir başlık vardı. Okumaya başladım. Burası için "Amerika'nın Seks Başkenti" diyor. 19. yüzyılda altın peşinde San Francisco'ya gelenlerin ardından o kadar çok kadın gelmiş ki, kısa zamanda şehirde neredeyse tüm dükkânların toplamı kadar genelev açılmış.

Çoğu İngiltere, İrlanda, Fransa, Almanya gibi ülkelerden gelen "hayat kadınlarının" birçoğunun evlenip yerleşmesiyle, günümüz San Francisco'sunun köklü ailelerinin tohumları da atılmış.

Bir ara durgunlaşan "seks sanayi," İkinci Dünya Savaşı'nda Pasifik cephesine yollanan askerlerin San Francisco limanından gelip geçmesiyle, striptiz kulüpleri, masaj sa-

lonlarıyla canlanıyor. Şehir rehberine göre her tür zevke hitap edebilen üç kat üzerine kurulu "dünyanın en büyük seks kulübü" burada. Bir katın teması "Mısır", bir başkasının "Ortaçağ". Kamçı, kelepçe ne isterseniz varmış. İlginç olan, en büyük alanın eşcinsel erkeklere ayrılmış olması. Şaşmamalı!

San Francisco aynı zamanda, sadece ABD'nin değil dünyanın eşcinsel başkenti. Çoğu, Castro adında zengin bir mahallede oturuyor. Erkek eşcinsellerin buraya yerleşmesi İkinci Dünya Savaşı vesilesiyle. Japonların, Pasifik donanmalarını batırdığı Pearl Harbor baskınından sonra ABD savaşa girince, San Francisco, Asya'ya asker sevkiyat merkezi olmuş. Muayeneleri burada yapılan, eşcinsel oldukları saptanan gençler, askere alınmayınca, evlerine dönüp bu utancı yaşamaktansa San Francisco'ya yerleşmeyi tercih etmiş. Yine, aynı nedenle ordudan çıkarılanların da buraya gelmesiyle, 1980'li yıllardaki AIDS salgınına kadar şehrin eşcinsel nüfusu çoğalmış.

ABD'nin seks başkentinde Gima, Migros tipi mağazalarda cinsel dürtülerinizi kovalamanız mümkün. Golden Gate Köprüsü'ne yakın Gima benzeri Safeway mağazası aynı zamanda eş bulma yeri. Erkek, kadın akşam beraber olmak istediği eşini orada seçiyor. Hoşunuza giden bir kadını süt reyonunda gözünüze mi kestirdiniz, "Şu tarafta da az yağlı süt var, gördünüz mü?" türünden bir girişle birbirinizi yokluyorsunuz. Daha seçkin ve sabırlı seks talepçileri birbirlerini bulabilsin diye, Modern Sanat Müzesi de sırf bu nedenle perşembe akşamları geç saate kadar açık bırakılıyormuş.

ABD'nin çağdaş uygarlığımıza başka bir katkısı olan (!) üstsüz barlar, yine San Francisco'da başlamış. Bir barda garsonluk yapan Carol Doda aşka gelince bluzunu çıkarıp, üstü çıplak, içki servisine devam etmiş. Tarih 19 Haziran 1964. Bu işten aldığı bahşişler çoğalınca, İngiltere'de ünlü

Lloyd's şirketine sigorta ettirdiği memelerini silikonla irileştirerek bir ilke daha imza atmış.

San Quentin'de elektrikli sandalye

Sabah 11'e doğru telefonun çalmasıyla Doğan ve Anna nihayet uyandı. Fatma, "breakfast" ve "lunch" kelimelerinden oluşturulan sabah kahvaltısı öğle yemeği karşımı "brunch"a bekliyor, sonra da hep birlikte vapurla San Francisco'ya inip şehri dolaşacağız. Yine geç kaldık. Geldiğimizde sofra kaldırılıyordu. Fatma'ya, Büyükada'da Müslüman mezarlığında, ağabeyinin küllerinin serpilişinin fotoğraflarını gösterdim. Özellikle Müslüman mezarlığı diye yazdım, çünkü Adalıların dilinde hâlâ Osmanlı'dan kalma bu tabir yaşıyor. Mezarlığın ismi, Tepeköy, az kullanılıyor. Fotoğrafları gösterdikten sonra Peter'a aynı mezarlıkta annemin taşına yerleştirdiğim hayatını anlatan kitaptan söz ettim.

Annem Belkıs adlı kitap, mezar taşına iliştirilmiş şeffaf bir kutunun içinde. Burada yatan ölü kimdi diye merak eden, isterse kitabı kutudan alıp okuyabilecek. Üstünde turuncu kazağı, dün akşamdan da alımlı gözüken Linda, nefesi kulağımda, bana yaslanarak ilgiyle annemin mezar fotoğrafına baktı. Meğer o da, annem gibi, mezuniyet sonrası ihtisasını Harvard'ın Eğitim Fakültesi'nde yapmış, orada okuyan ilk kadın olan annem gibi. Yakın ilgisinin nedeni bu. Daha 1940'lı yıllarda kadınlar mücadele ediyor erkeklere özgü kurumlarda okuyabilmek için. Ancak annemden önce bir tarihte okuyan başka bir kadın olduğunu sanıyor Linda. Haberleşmek için adresimi istiyor.

"Bak, yine İstanbul'dayız", diyor Fatma bizi şehir merkezine götürecek vapura binerken. Köprü kalabalıktır diye buna karar verdiler. İstanbul'dan farkı, iskelenin yanında kocaman, hem de ücretsiz bir otopark olması. Başka bir

fark, vapurdaki zincirin tam yanaştıktan sonra çözülmesi. Sınıf arkadaşım Nejat Bayramoğlu gibi kimse erkenden atladığı için bacağından olamaz burada. Benzerliklerimiz de var. Geç kalan bir yolcu vapura doğru koştu, evet, kaptan bekledi. Onlar da bizim gibi, otuzbeş dakika süren vapur yolculuğundan beş-on dakika kazanmak uğruna, kapalı mekânlara tıkıldıkları deniz otobüslerini kullanmaya başlamışlar. Modelleri de aynı. Akdeniz iklimine değil, fiyortlara göre yapılmış Norveç tekneleri.

Vapurla San Quentin Hapishanesi'nin açıklarından geçiyoruz. Günün birinde, elektrikli sandalyede öldürülmeyi bekleyen mahkûmlar burada (Arzu edenler için eski gaz odası ve eski asılma yeri de ziyarete açık). Karar, itiraz, karar, itiraz... hukuki süreç o kadar uzun ki 20-30 yıl bekleyen var cezası infaz edilmeden önce. Son saniyeye kadar da valinin infazı durdurma hakkı olduğundan, hep bir ümit var vücuduna elektrik verilene kadar. Önceden belirlenmiş bir günde, infazı seyretmek için mahkûmun ve öldürdüklerinin yakınları, isterlerse biraraya geliyor. Vapurda Avrupalı turistler de var. Fotoğrafını çekiyorlar San Quentin'ın. Yeni kuşak Avrupalılar için ölüm cezası ancak barbarlara mahsus. Devletin vatandaşlarını öldürmesinde ABD Çin'den sonra dünya ikincisi. Vapurdaki Japon turistlerse hiç oralı değil. Üstelik onlar, kendi infaz sistemlerinin ABD'ye göre daha insancıl olduğuna inanıyorlar. Japonya'da hukuki süreç tamamlandıktan sonra, devlet, mahkûma önceden bildirmiyor, "Şu gün şu saatte seni öldüreceğiz" diye. Yarın da olabilir, gelecek yıl da. Böylece mahkûmun ölüm stresi yaşamayacağına inanıyorlar. Derken günün birinde infaz görevlileri aniden gelip, "Hadi şimdi" diyor, götürüp usullerine göre öldürüyorlar.

Dünyanın ilk kot pantolonu

İnsan dostlarına yaşadığı şehrini gezdirirken kaçınılmaz olarak, bildik yerlerden çok kendisi için yeni, ziyaretçiler için ilgisiz şeyleri göstermek hatasına düşüyor. Vapurun yanaştığı iskele, Galata rıhtımına benzer, 19. yüzyıldan kalma, yepyeni, kocaman alışveriş merkezine dönüştürülmüş antrepo. Ev sahiplerimiz de dahil herkes bir yana dağıldı. On kişilik Şükran Günü'nü kutlama grubumuz yeniden toparlanabildiğinde, Ceneviz'den altın peşinde gelenlerin yerleştiği için "Küçük İtalya" adını alan, 1950'li yıllarda Allen Ginsberg, Lawrance Ferlinghetti, Jack Kerouac gibi "beat kuşağı" denilen yazar çizer takımının yerleştiği North Beach'e gittik.

ABD'de en çok pizza ve mafyayla tanınan İtalyanların, Amerika'nın baş simgelerinden, İngilizce "jeans" diye tabir edilen kot pantolonlarının isim babası olduğunu burada öğrendim. Olay, San Francisco'ya altın peşinde gelenler arasında North Beach'e yerleşen Cenevizlilerle, onlara çadır bezi satmak üzere New York'tan gelen Levi Strauss'la ilgili. Elindeki malzeme hemen tükenen Strauss, günlerini yerde sürtünmekle geçiren altın avcılarına sağlam pantolon satmanın daha da kârlı bir iş olabileceğini düşünüp, Fransa'dan getirttiği mavi renkli kumaştan imal ettikleri pantolonları satmaya başlamış. Pantolon, limanda Ceneviz gemilerinde İtalyan denizcilerinin üniformalarını andırdığından, halk arasında bu yeni giysi için söylenen Fransızca Cenevizli anlamına gelen "g(j)enes" sözü, zamanla "jeans"e dönüşmüş. Pantolonun sahibinin adını taşıyan markasıyla anılması mucidi Levi Strauss'un işini geliştirmesinden sonra. Aynı Türkiye'deki kot pantolonların yapımcısı Mehmet Kot gibi.

"Moloch, memesi yam yam dinamo!"

Beat kuşağı şairi Ferlinghetti'nin işlettiği "City Lights" kitapçı dükkânı adını, aynı ismi taşıyan Chaplin'in filmine borçlu. Üç kat üzerine kurulu dükkânın ilgi çekici yönlerinden biri kitap tasnif sistemi. Örneğin sömürgecilikle ilgili kitaplar "Çalınmış Kıtalar" raflarında. Dükkân, ilk kurulduğu yıllarda, hayatlarında tek kitap bile okumayanların, düşmanın karargâhı diye baktığı bir yer burası. Başkaları için kültür kabesi, kapitalist düzeni, küçük burjuva saplantılarını, gündelik yaşamlarında reddedenlerin merkezi. Allen Ginsberg'in *Howl* (Haykırış) adlı şiir kitabını sattıklarından polis dükkânı basınca, City Lights ülke çapında tanınmış. Batı uygarlığını sorgulayan kitap, dört yıl sonra Anayasa Mahkemesi kararıyla serbest bırakılmış. Bu arada popüler basının ibret alın dercesine meşhur ettiği Kerouac gibi, içkici, esrarcı beat kuşağı yazarlarının ünü yayılmış. "City Lights"ın bulunduğu North Beach mahallesi, köşebaşları ABD'nin dört yanından gelen keçi sakallı, bereli, bongo çalıp marihuana çeken gençlerin karargâhı olmuş. Aşağıda bu kitapçıyı zamanında ünlendiren Ginsberg'in "Howl" şiirinden çevirdiğim bir bölüm:

II.

Çimento ve aluminyumdan hangi sfenks kafataslarını parçaladı,
beyinleriyle, düş güçlerini yiyip bitirdi?
Moloch! Yalnızlık! Pislik! Çirkinlik! Kalorifer külü varilleri ve*
elde edilemeyen dolarlar! Merdivenlerin altında haykıran çocuklar! Askerde ağlayan gençler! Parklarda gözü yaşlı

(*) Ammoniler ve Fenikelilerin çocuk kurban ettikleri tanrı.

ihtiyarlar!
Moloch! Moloch! Moloch'un kabusu! Sevgisiz Moloch!
akıllı Moloch! Moloch insanın acımasız hakimi!
Moloch anlamsız hapishane! Moloch korsan bayrağında çapraz kemikli
hücre, Moloch kederlerin meclisi!
Moloch binaları hükmümüz! Moloch savaşların koca taşı! Moloch
şaşkın hükümetler!
Moloch kafası saf makine! Moloch kanında para akan! Moloch
on parmağı on ordu! Moloch memesi yamyam dinamo!
Moloch kulağı duman tüten kabir!

Bu da Ginsberg'in "Howl"'a dipnot olarak yazdığından:

Kutsal! Kutsal! Kutsal! Kutsal! Kutsal! Kutsal! Kutsal! Kutsal! Kutsal! Kutsal! Kutsal!
Kutsal! Kutsal! Kutsal! Kutsal!
Dünya kutsal! Ruh kutsal! Deri kutsal! Burun kutsal! Dil, aletimizin ve kıçımızın
deliği kutsal!
Her şey kutsal! Herkes kutsal! Her yer kutsal! Deli, senin, benim ruhum kadar kutsal!
Daktilo kutsal şiir kutsal ses kutsal duyanlar kutsal kendinden geçmek
Kutsal
Kutsal Peter Allen kutsal Solomon kutsal Lucien kutsal Kerouac
Kutsal Huncke kutsal Burroughs kutsal Cassady kutsal tanınmayan
düzülmüş dilenciler kutsal korkunç insan melekler
Kutsal tımarhanedeki annem! Kutsal Kansas'daki dedelerin aletleri!

Kerouac, Ginsberg, Burroughs'tan bu yana mahalle çok değişmiş. Beatnikleri görmeye gelen turistlerden kaçanlar Haight Ashbury mahallesine yerleşmiş. "City Lights", yıllara rağmen, Barnes&Noble ya da Borders gibi zincir piyasa kitapçılarına hâlâ direniyor. Burası büyük yayınevlerinin basmak istemediği kitapların, size bambaşka bir dünya perspektifi sunduğu bir yer. Dışarıda, eski İtalyan mahallesinden kalma kahveler, şarküteriler, lokantalar San Francisco'ya gelen turistlere hizmet ediyor. Sokaklarda tırmanan ABD milliyetçiliğinin simgeleri her yerde. Eskiden ABD bayrağı olsa olsa protesto nedeni olarak konurdu tuvalet işaretlerine. Şimdi cidden var. Birçok otomobile, Irak'da askerleri desteklediklerini belirten etiketler yapıştırılmış. Zaten çoğu kişinin arabası tekerlekli afiş gibi, siyasi görüşlerini, gittikleri gördükleri yerleri arabalarına yapıştırdıkları etiketlerle belirtiyorlar, başkan tercihlerinin kim olduğunu, hangi beyzbol takımını tuttuklarını, çevre ya da kürtaj hakkındaki düşüncelerini, hangi eyalette hangi dağın tepesine tırmandıklarını ön ve arka tamponlarına yapıştırdıkları rengarenk etiketlerden takip edebiliyorsunuz. Bir arabanın tamponunda gördüğüme hiç rastlamamıştım: "Çocuğumun okulunda iftihar listesine geçmesinden gurur duyuyorum."

Şehrin dik yokuşlarından inip çıkan atlara bir San Franciscolunun acıdığı için, 1849'da icat ettiği tramvay bana yine İstanbul'u, çocukluğumu çağrıştırdı. Aynı bizde olduğu gibi 1940'lı yıllarda modernleşmeyle birlikte, burada da tramvayı kaldırmak istemişler. Ama İstanbul'un tersine, şehirlilerin inisiyatifi otomobil şirketlerinin güdümündeki belediyenin girişimini engellemiş, tramvaylar kalmış. Tersi de olabiliyor. Henry Ford ilk otomobil fabrikasına yer ararken Detroit'i seçtiğinde tramvayın kaldırılmasını şart ko-

şunca isteklerine boyun eğen yetkililer rayları söküp araçları da Madrid'e satmışlar.

Amerika'da Çin İmparatorluğu

Çin mahallesini dolaşmaya başladığımızda grubumuz dört kişiye düştü: Fatma, Peter, Anna ve ben. Çinlilerin ülkeleri dışında en yoğun olarak yaşadıkları yer burası. Sokaklarda, sanki biz de Çin'de dolaşıyor gibiyiz. Bölgeye, "Çin Şehri" demek daha doğru.

Zenciler dışında ABD'deki ırkçılığın en büyük hedefi onlar olmuş. Çinlilerin buraya ilk gelişi 1850'lerde altın peşinde. Ardından doğuyu batıyla birleştiren demiryollarının yapımı için amele olarak getirilmişler. 1882'de sırf Çinlilerin ABD'ye girmesini engellemek için özel yasa çıkartılmış. Buna göre, Çinli erkeklerin karılarını getirmesi yasak olduğu gibi, ABD'de başka kadınlarla da beraber olması yasak. Evet, yanlış okumadınız, Çinli nüfusu çoğalmasın diye bu tedbirler alınınca bekâr erkeklerin durumunu tahmin edebilirsiniz. San Francisco'da Çin mahallesi ilk başta mafyanın asayişi sağladığı kerhane, kumarhane, afyon tekkeleri ve bekârların barakalarından ibaret bir batakhane. Avrupa'da, Ortaçağ Yahudi gettolarının beteri, özgür dünyanın bekçileri olduklarını ilan edenlerin ülkesinde yakın zamana kadar süregelmiş. Peter, Çinlilerin 1954'e kadar mahallelerinden dışarı çıkmalarının bile yasak olduğunu söyledi. O nedenle bugün de nisbeten dışarıya kapalılar. Gündelik yaşamları için ne gerekiyorsa, kendi mahallerinde, Çinlilerle, Çince konuşarak hallediyorlar. Yirmi otuz yıl sonra, birkaç yüzyıllık aradan sonra, tekrar dünya gücü olacak olan Çin'in, tarihte herhangi bir imparatorluktan çok farklı bir konumu olacak. ABD bugün dünya egemeni, ama kendi ülkesi dışında, dünyanın herhangi bir şehrinde Amerikan

mahallesi diye bir yer duydunuz mu? Süper güç Çin'in beş kıtaya yayılmış milyonlarca insanıyla, mahallelerdeki rolü, konumu bakalım ileride ne olacak.

Anna bir Çin mağazasında ceketlere bakıyor. Peter'ın gözüne bebek kıyafetleri ilişti, askıdan indirdiği, iki-üç yaşlarında erkek çocukları için dikilmiş lacivert pantolon ve ceketi, "Ne kadar şirin" diyerek bize gösterdi, sonra da karısına, "çocuk istiyorum" dedi. Tezgâhın arkasındaki iki Çinli kız kıkırdamaya başladı. Utançlarından, elleriyle ağızlarını kapattılar. Fatma sertçe ama gülerek, "Benden bu kadar, bir tane yeter," diye meseleyi kapattı, sonra Çinlileri daha da şaşırtarak, "Başkasından yaparsan benim için dert değil," diye ilave etti. Demin kıkırdayan Çinli kızlar şok geçiriyor. Sadece, mahrem saydıkları bir konuya istemeyerek tanık olduklarından değil. Onların ülkesinde birden fazla çocuk yapmak yasak. Fazlasını yapabilmek için nelere katlanıyor, devleti aldatmak, kâğıtları uydurmak için ne dolaplar çeviriyor, rüşvetler ödüyorlar, erkek değil diye kız çocuklarını öldürüyorlar. Peter ve Fatma'ya, belki de bunca yıl ABD'de yaşamalarına rağmen, iki uzaylı gibi baktılar.

Dükkândan çıktık, tek koltuğu boş bir berberin önünden geçtik. Çinli berber kendinden geçmiş, keman çalıyor. Yan kapıdan Budist tapınağına giriliyor. Başka bir kapıdan içeri baktığımızda beş Çinli kadın makinelerinin başında kurabiye yapıp, içlerine teker teker kıvırdıkları küçük kâğıt parçalarını koyuyorlar. Bunları her gün milyonlarca Amerikalı okuyacak. Amerika'nın falını Çinliler yazıyor.

Bu ülkede yaşıyor olmalarına rağmen Çinlilerin sanki Batı'da ayrı devleti var. Onlara mahkemelerde, hastanelerde, işsizlik bürolarında, hapishanelerde ve mezarlıklarda rastlamıyorsunuz! Çinliler gittikleri ülkelerde suç işlemiyor, işsiz kalmıyor, ölmüyorlar mı? Kendi dünyalarında kendi kurallarına göre yaşıyorlar. Ölenlerin yerine, onların kâğıtla-

rıyla, Çin'den yakınları geliyor. Amerikalı, Fransız, Alman pasaport polisi için bütün Çinliler birbirlerine benziyor.

Yarın son günümüz. Akşam yemeğine İstanbul'dan dostum Haluk Bey'lere davetliyiz sonra da Boston uçağına bineceğiz. American Airlines'a telefon ettim rezervasyonumuzu teyid etmek için. Bulamadılar. Elimizde bilet yok ki tersini iddia edeyim. Artık biletler de elektronik. Havaalanına vardığında kredi kartını makineye sokuyorsun, biletin çıkıyor. Israr ettim. Buldular. "Sizin uçağınız ertesi sabah sekizde" dedi telefondaki görevli. Nasıl olur? Şükran Günü tatilinde bilet bulamayız endişesiyle yazın ortasında yer ayırttığımız seferi, Eylül'de iptal edip bizi de, bir gün sonraya, ertesi sabahki ilk uçağa koymuşlar. Şimdi anladım dört gün önce Boston'da uçağa binerken önümüzdeki kızın, seferi iptal edildiği söylendiğindeki soğukkanlılığını. ABD'de olağan böyle şeyler.

Kaldığımız eve akşam Peter'ın akrabaları taşınacak. Seyahat pahalıya mal olmaya başladı. Haluk Bey'e yakın bir otelde yer ayırttım, otomobilin süresini bir gün uzattım. Yarın, müzeye dönüştürülen, bir zamanların efsanevi hapishanesi Alcatraz'a turistik ziyaret yapacağız. Fatma hepimize bilet almış.

V.
ALCATRAZ KADINLAR KULÜBÜ

"Arka Cephede", Norman Rockwell.

Alışveriş merkezinde terörizmle savaş

San Francisco'da son günümüz. Evi topluyoruz bulduğumuz gibi bırakmak için. Her ülkenin bir misafirlik kültürü var. Yerleri siliyor, çarşafları, havluları yıkıyoruz. Burada âdet böyle. Şehirde makineye koyduğunuz çamaşır yıkanırken içkinizi içip, canlı müzik dinleyebileceğiniz bir çamaşırhane varmış ama sırası değil. Misafirler şimdi bizim yaptıklarımızı Türkiye'de yapsa ev sahibine hakaret sayılabilir, hatta evin hanımı "böyle de temizlik mi olurmuş" diye sinirlenebilir. Burada da yapılmaması ters, ev sahibi, "Bir de arkalarından evi topladım, çamaşırlarını yıkadım" diyebilir. Çöpleri çıkardım, ev sahiplerine bir teşekkür notu ile birkaç şişe şarap bıraktım. Hazırız.

Hayır, değilmişiz. Anna çikolata ve çiçek de almak istiyor. Önceden söyleseydi ya, bekleyeceğime gidip alırdım. Şimdi de Doğan'la alışveriş merkezindeki otoparkın yanında, Anna'nın dükkândan çıkmasını bekliyoruz. Tipik, enfes bir California sabahı. Dünyanın en iyi iklimlerinden birisi burada

olmalı. Kasım'a rağmen postacı kısa pantolon, kısa kollu gömlek giymiş. Doğan kulaklıklarını takmış "Queen" dinliyor. Birden aşka geldi, müziğe koreografi uydurup önce yavaş sonra hızlı dans etmeye başladı. Geçen sene Küba'da da sokakta dans ettiğinde, seyredenler hatta katılanlar olmuştu. Burada, görmezlikten geliyor yanıbaşımızdan geçen "suburbia" yani banliyö sakinleri. Önce tasvip etmediklerini gösteren sert, düşmanca bir bakış, sonra da yollarına devam. Derken Doğan'ın yanından geçen bir otomobil kısa kısa iki defa kornasını çaldı. Arabayı kullanan bir Meksikalı, yavaşlayıp elini pencereden çıkardı, Doğan'a "v" şeklinde zafer işareti yaptı. Dans devam ediyor. Hiç de fena değil. Başka bir yerde olsa mendil açsam para toplayacağım. Bu sefer Doğan'ın etrafında elektrikli golf arabasında alışveriş merkezinin güvenlik görevlisi iki tur attı. Telsizle gördüklerini merkeze bildirdi. İbrikçi başı, durum değerlendirmesi yapıyor. 11 Eylül'den beri kendilerini her zamankinden daha ciddiye alıyorlar. İntihar bombacısı kimdir, psikolojik profili nedir, bombayı patlatmadan ne tür davranışlara haizdir türünden eğitim görmeye başladıklarından, kendilerini ABD'nin terörizmle savaşının müstakbel kahramanları olarak görüyorlar. Aşırı tetikte olduklarından, ellerinden kaza çıkması işten değil. Doğan'la beraber olduğumu anlayınca, çekti gitti.

Kızılderili topraklarında hapishane turizmi

Alcatraz'a gitmeden önce Peter ve Fatma'nın evine uğradık. San Francisco'ya hep birlikte ineceğiz. Peter bana son kitabını gösterdi. Polisiye. Aslında kitap değil, dünyanın ilk e-posta polisiyesi. (İnternette bkz. "e-mail mystery") Kişilerin birbirlerine yolladıkları e-postalarını "gerçek zamanda" okuyorsunuz. Örneğin, ikisi de eşlerini aldatan çiftin birbirlerine yolladıkları e-postalarının kopyası size geliyor. Üç

hafta boyunca her gün e-postalarını, gazete haberlerini, dedektif raporlarını okuyarak, hikâyeyi "olurken" takip ediyor, dedektiflerle birlikte olayı çözmeye çalışıyorsunuz. Tabii Peter da bu işten para kazanıyor. İlk üç e-postası bedava, sonrakiler $7.99.

"Bardağınızda tek damla bira kalmasın," diye sesleniyor beli tabancalı ABD hükümeti görevlisi. San Francisco'nun başlıca turistik merkezlerinden biri olan Fisherman's Wharf'dan bizi hapishanenin bulunduğu Alcatraz Adası'na götürecek vapura binmek üzereyiz. Rıhtımın yanında, içine dört kişi alan, şoförsüz, bilgisayar kumandalı, konuşan araçlar turistleri dolaştırıp ilginç yerleri anlatıyor. Gideceğimiz ada, bineceğimiz vapur federal hükümetin olduğundan, devlet varlığını gözümüzün içine soka soka belirtiyor.

Sokaklarda bira içmek serbest, her nedense, vapurda yasak. Hapishane adasına yiyecek götürmek de yasak. Vapurda silahlı, goril yapılı, binbir teçhizatlı polisler gözleriyle hepimizi tarıyor, aramızdaki teröristi bulmak heyecanıyla. Al Capone, Machine Gun Kelly (Makineli Tüfek Kelly) gibi ABD'nin en azılı mahkûmlarının, topraklarını savunmanın bedeli olarak Hopi ve Apache'lerin yattığı hapishane, 1963'te kapandıktan ve ada 1969'a kadar metruk kaldıktan sonra, "Burası bizim toprağımız" diyen Kızılderililer tarafından iki yıl boyunca işgal altında kalmış. Kızılderililerin gerekçeleri haklı. Topraklarından sürüldükleri dönemde yaptıkları antlaşmaya göre, federal hükümet tarafından kullanılmayan metruk toprakların otomatikman Kızılderililere iadesi gerekiyor.

Vapurdaki, adadaki silahlı polisler bizi teröristlere karşı değil, adayı olası Kızılderili saldırısına karşı koruyor olmalı. Bir Kızılderili kabile reisinin kızının ölümüyle sonuçlanan işgal ve çatışmalardan sonra, hükümet ziyarete açtığı adada bilet kesmeye başlayarak, hapishaneyi müzeye dönüştürmüş. Bu müze işinde de beyaz adamın hinoğlu hinli-

ği var. Her şey "hukuk devleti"nin inceliğinde yatıyor. Adanın metruk olduğu iddialarına rağmen Kızılderililere iade edilmemesinin, davayı kaybetmelerinin nedeni, Washington'un tersini kanıtlamak için gösterdiği deniz feneri. Mahkeme, burada bulunan deniz fenerinden ötürü adanın metruk olmadığına karar vermiş. Kızlderililerin davası reddedilmiş. Adanın metruk kalmamasını sağlayarak buraya ayak basan biz turistler, ABD hükümetinin işgal ettiği toprakların hukuken Kızılderililere dönmemesinin birer gerekçesiyiz herhalde. Biz turistleri de, farkında olmadan, işbirlikçi yapmışlar.

"Harikaydı değil mi?"

Adada bize kısa bir konuşma yapan rehber tarafından karşılandık. Burada sadece mahkûmlar değil, görevliler, gardiyanlar ve aileleri de kalmış. Çocukları sabahları vapurla şehre, okula gidip gelmiş. Rehber öyle bir anlatıyor ki, hapishane adasında yaşayanlar sanki Hawaii'de. Sözlerini şöyle bitirdi: "Arada sırada eskiden burada kalmış olanlar ziyarete gelir. Hepsinin çok sıcak anıları var." Özellikle tecritte, birbirleriyle yıllarca tek kelime bile konuşmaları yasak olan mahkûmların anılarından söz edilmiyor tabii. Hapishane kapatılalı kırk yıl olmuş. Türkiye'de ise Ecevit hükümeti, daha geçtiğimiz yıllarda, çağdaş hapishane diye inşa ettiği Alcatraz benzeri hapishaneleri layık gördü düşünce suçlularına. Hükümet, mahkûmları ille nakledeceğim diye kendi hapishanelerine saldırdı, elli küsur kişiyi öldürdü, "çağdaş" hapishaneleri istemiyoruz diye açlık grevine giden yüz kusur genç öldü. Ecevit ve bakanlarını, hatta bu işe onay veren tüm milletvekillerini, müzeye dönüşmüş eski hapishanelerde, ömürlerinin sonuna kadar tur rehberi olarak görmek isterdim.

Alcatraz'lı bir mahkûm anılarında şöyle yazmış: "Hücre

uzantım oldu, dışarı çıkacak olsam onun güvenliğini arar olmuştum." Yine de kaçmayı deneyenler var. Bu girişimlerden biri *Escape from Alcatraz* (Alcatraz'dan Kaçış) adlı ünlü filme konu olmuş. Adanın etrafındaki şiddetli akıntılar yüzmeyi mümkün kılmadığından, mahkûmlar nasılsa elde ettikleri yağmurlukları şişirip, elektrik süpürgesinden bozma motor takarak kaçmışlar. Günümüze kadar akıbetleri, boğulup boğulmadıkları, bilinmiyor.

Hapishane koridorları, hücreler biz turistlerle dolu. Anneler, babalar, çocuklarını hücrelere sokup, arkalarından kapıyı kapattıktan sonra, onların ranzalara uzanmış, tuvaletlere tünemiş fotoğraflarını çekiyor. Turumuz daha hakiki olsun diye hoparlörlerden banda alınmış hapishane sesleri yayınlanıyor; sürgü sesleri, gardiyanların komutları, düdükler, küfürler. Turun sonunda Şükran Günü sofrası akrabalarımızla tekrar biraraya geldik.. Bir grup fotoğrafı çektirmemizi öneren Fatma heyecanla hepimize seslendi, "Harikaydı! Değil mi?"

Benim aklımdaysa Nâzım Hikmet'in "Hapis Yatacak Olana Bazı Öğütler"* adlı şiirin son dizeleri:

İçerde gülü, bahçeyi düşünmek fena,
dağları, deryaları düşünmek iyi.
Durup dinlenmeden okumayı yazmayı,
bir de dokumacılığı tavsiye ederim sana,
bir de, ayna dökmeyi.
Yani içerde on yıl, on beş yıl,
daha da fazlası hatta
geçirilmez değil,
geçirilir,
kararmasın yeter ki
sol memenin altındaki cevahir!

(*) Zekeriya Sertel, *Mavi Gözlü Dev*, Ant Yayınları, İstanbul.

Bizi tekrar karaya götürecek vapuru beklerken hediyelik eşya dükkânına girdim. Raftaki satılık kitaplardan birini, adada oturan gardiyanların karıları yazmış, *Alcatraz Women's Club Cook Book* (Alcatraz Kadınlar Kulübü Yemek Kitabı).

İçindeki yemek isimlerinden bazıları: Olaf Hansen'in İsveç Köftesi, Blanche Hudson'un Soğan Çorbası'nda Köftesi, Mildred Kaeppel'in Çiğ Ispanak Salatası, Evelyn Bergen'in Alt-Üst Ananas Pastası... Vapura binerken Fatma bize Alcatraz markalı çikolata ikram etti.

St. Francis Oteli'nin kayıp anahtarı

Rıhtımda alelacele vedalaştık. Peter ve kardeşleri akşam yemeği için dört saat uzakta oturan Ellen'a davetliler. Biz, San Francisco'da son birkaç saatimize iki müze sıkıştıracağız. Anna önde, pusetlere çarparak, yolumuzu şaşırarak koşturuyoruz San Francisco sokaklarında. Modern Sanat Müzesine geldiğimizde kapanmasına yarım saat vardı. İçindekilerden çok ilgimizi çeken İsveçli Mario Botta'nın mimarisi.

İçerde bir de Ansel Adams'ın lirik şiiri andıran fotoğraflarına bakıyoruz. Zaten iki tane var. Doğan, Lichtenstein'ın "karikatür tablolarını" bir müzede görünce şaşırdı. Anna'nın resmin ardında yatan felsefeyi anlatması otuz saniyeden fazla sürmemesi, vaktimizin darlığından değildi. Yine koşuşturup, Frank Lloyd Wright'ın New York'taki Guggenheim Müzesi'nden önce, onun küçük bir modeli olarak yaptığı Xanadu Sanat Galerisi'ni de Doğan'a gösterdikten sonra, akşam davetli olduğumuz Haluk Bey'e çikolata almak için 42 yıl önce 13 yaşımdayken annem ve babamla kaldığım Union Square'deki şehrin en eski oteli, *Maltese Falcon* (Malta Şahini) gibi birçok filmde görülen St. Francis'e gittik.

Çocuklar, kahramanlara özenir, büyüyünce onlar gibi

futbolcu, astronot, film yıldızı olmak ister. O yaşlarda ben, geleceğimi sokaklarda sürünmeye mahkûm biri olarak düşlediğimden, otel anahtarı koleksiyonu yaparak tedbir almaya başlamıştım. Sözde, yıllar sonra bir gün o şehre yolum düşerse resepsiyondan telefonla kaldığımız odayı arattıracağım, kimse kalmıyorsa usulca anne-babamla bir zamanlar kaldığımız odaya gidip, sokakta kalmaktan kurtulacaktım. San Francisco'ya bu sefer gelirken yanımda St. Francis'in anahtarı yoktu ama hikâyesini Anna ve Doğan'a anlattım çikolata alırken. Anlatmamalıymışım. "Ne kadar da kötü âdetin varmış, hırsızlık hiç de hoş değil" diye azarlandım Anna tarafından. Üstelik bakıyorum da anahtar yanımda da olsa artık bir işe yaramayacak. Şifresi her kalanla değişen plastik kartlar kullanılıyor.

Kapanış Çin sofrasında

San Francisco'nun yirmi dakika dışında Haluk Bey ve ailesinin oturduğu şehir çocukluğumda kendim için düşlediğim geleceğin tam tersi bir dünya. Evler kanallar üstüne kurulu. Ön kısmında otomobiliniz, arka kısmında tekneniz duruyor. Eve girer girmez karşımda Haluk Bey'in güler yüzü, elime hemen tutuşturduğu bir kadeh şampanya. Vietnam, Laos, Kamboçya gezisinden döneli bir gün olmuş. "Bir daha Çin'e gideceğime yüz kez tekrar oralara giderim," diyor. 1980'li yıllarda Çin'de mühendis olarak çalışırken yabancıların Çinli bir kadınla beraber olmasının imkânsız olduğunu şimdilerdeyse birçok yerde fuhuş olduğunu, yeni tanıdığı Güneydoğu Asya insanlarınınsa son derece onurlu olduğunu söyledi. O da benim gibi, Çin'in süper güç olacağı bir dünyanın geleceğinden kuşkulu. Ama konumuz daha çok ABD. Eşi Leyla Hanım, Bush başkan olduğundan beri, "Kendimi Nazi Almanya'sında hissetmeye başladım," diyor.

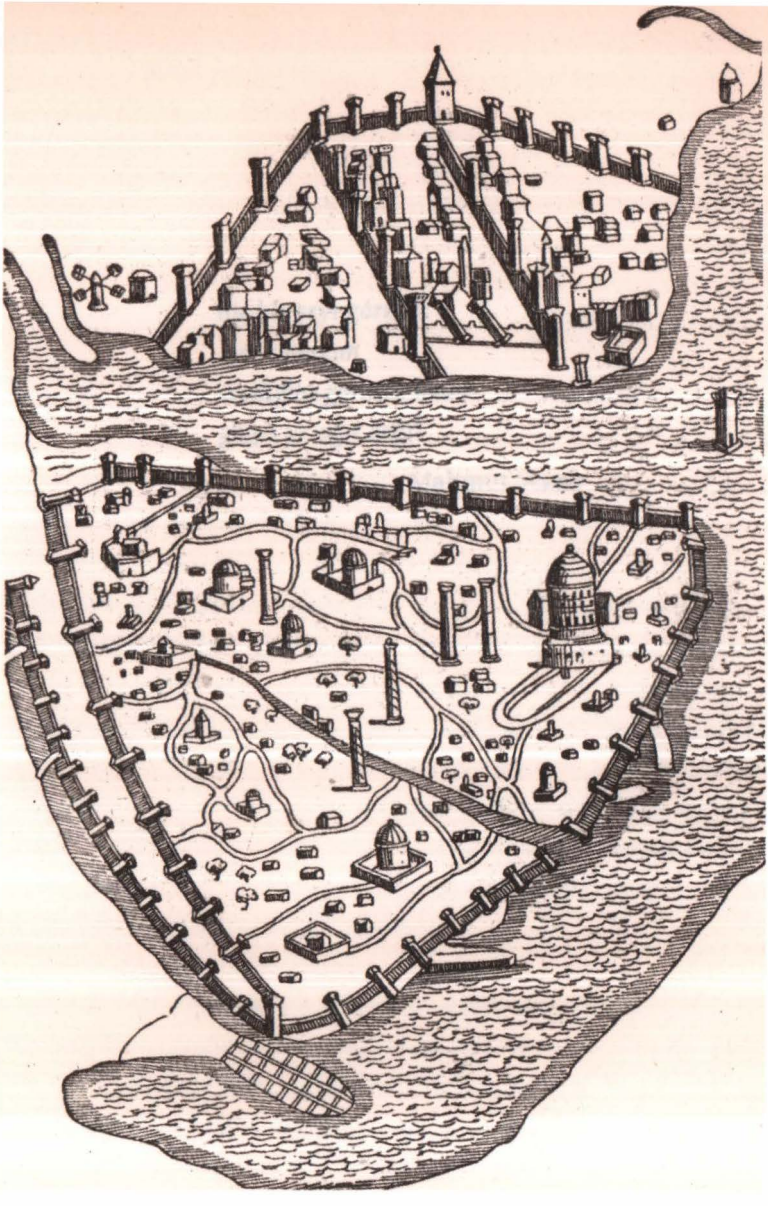
ABD'de başlıca gündem konularından biri, yeni güçlerle donanan devletin, birey haklarına amansız tecavüzü. Bu nedenle, Moskova yazısında da olduğu gibi, ne olur ne olmaz diye, yazımda bazı isimleri değiştirmeye kendimi mecbur hisettim.

İlk kutlandığı 1620'li yıllardan bu yana bu ülkede Şükran Günü'nde yaşananlar, bir imparatorluğun doğuş ve yükselişinin tarihi.

Akşam yemeğimizi hep birlikte Çin lokantasında yedik.

YOLCULUK NE ZAMAN BİTER?

İstanbul, 1422.

hiç bir şeyi görmek
ayrı olduğun
sevdiğini görmek kadar
güzel ve ağır değil

Mahmut Sezen

Yolculuk ne zaman biter?

Uçağın kapısından, geminin güvertesinden el sallanır... Tren hareket etmeden peronda son öpücük, kapıda taksinin geç kalıyoruz kornası, otelde hesabın ödenmesi, pasaportun damgalanmasıdır yolculuğun bitişi... Eve dönüldüğünde teşekkür telefonu, bavulların boşaltılıp sonraki seyahate kadar kaldırılması, yaşadıklarımıza sessizce tanıklık etmiş çamaşırın yıkanması, son hazmettiklerimizin bizi terk etmesidir yolculuğun sonu... Yolculuğun sonu elvedadır, hiç unutulmayan düşlerin derinliğinde uykuya yatmış andır, yıllar boyunca kendisini hatırlatan...

Yolculuk ne zaman biter?

Ayrıldığımızda, yaban ellerden, garip diyarlardan, anlaşılmaz geleneklerden kurtuluş hissidir. Derin bir nefes alışıdır, zulüm, işkence, açlıktan uzaklaşmanın. Yol boyunca günbegün uzaklaşan kavuşacağımızın, canlanmasıdır yolun sonunda. Ev anahtarının, kapının kilidinde yuvasına yerleşmesinin huzuru, pencereden gelen tanıdık sokak sesleridir yolculuğun bitişi...

Yolculuk ne zaman biter?

Posta kutusunda, kapının altında ödenmemiş elektrik, su faturalarıyla karşılaşmamızdır yolun sonu. Su sürahisini giderken doldurup buzdolabına koymayı unuttuğumuzun, çamaşır makinesinin miyadını doldurduğunun, yola çıkmadan hastanede ziyaret etmediğimiz sınıf arkadaşımızı mutlaka hemen aramamız gerektiğinin, okuldaki mendebur hocayla, işyerinde ağzı kokan çapkın teknisyenle tekrar yarın karşılaşacağımızın aklımıza gelmesidir. Birikmiş gazetelere bakıp basmakalıp küfürlerimiz dilimizin ucuna geldiğinde, yanlış insanla, yanlış evde, yanlış şehirde, yanlış memlekette olduğumuzu bilmem kaçıncı defa idrak ettiğimizde, ceketimizi dolaba asar, çoraplarımızı çıkarır, dişlerimizi fırçalarken tanıdık aynada yüzümüzü gördüğümüzde, birdenbire anlarız yolculuğun bitmiş olduğunu.

Yolculuğum bitmedi. Yazı masamın yanındaki boş duvarlara, Moskova'dan getirdiğim kartpostalları, arkadaşlarımla çektirdiğimiz fotoğraflarımızı iliştirdim. Not tuttuğum küçük siyah defter masamın üstünde.

Yarın seyahat anılarımı yazmaya başlayacağım...

Cehenneme Övgü

"*Cehenneme Övgü*, gönüllü köleliğimizin dayanaklarını ve onu yeniden üreten 'çağdaş demokratik' aygıtları önümüze seren, totalitarizmin rafine biçimlerine dikkat çeken, asla üstünden atlanıp geçilmeyecek bir kitap. Her şeyi yeniden ele almayı öneriyor. Akıcı, yalın ve üstelik gündelik bir söylemle..."

Necati Sönmez, *Özgür Gündem*

"Gündüz Vassaf, eserinde alışılagelmiş, güncel yaşamımızın kaçınılmaz parçası olmuş, her an hepimizin kabullendiği kavramları amansız bir biçimde sorguluyor..."

Zeynep Oral, *Milliyet*

"Gündüz Vassaf'ı okurken hem heyecan duyuyor hem de yazdıklarına tepki duyuyoruz. Kıpırdayan duyularımız ile aklımız arasındaki mesafesel ilişki koparılıyor: Özgürcesine havalanıyor, bir boşlukta yere düşmeden evvel duyulan heyecanı, terleyerek taşıyoruz."

Ali Akay, *Varlık*

"Belki de bu dönemle başedebilmemiz, kültür tarihinin birçok geçmiş başarısına birden başvurmamızla olanaklı olacak. Vassaf'ın kitabı da bu başvuru için el altında tutmamız gereken bir kitap."

Oruç Aruoba, *Cumhuriyet Kitap*

Cennetin Dibi

"Gündüz Vassaf düşgücünün avukatı, düzyazımızın en özgür ruhlu kalemi..."

Orhan Pamuk

"Bu kitabında bize postmodern zamanlarda çokça gündeme gelen gerçeğin ve kurgunun birbirini takip ettiğini gösteren bir metin sunan Gündüz Vassaf, kafamızda pozitif dünyayı algılarken kurduğumuz kurgunun sözde-gerçekliğini mizah tadı veren öyküleriyle dile getiriyor."

Ali Akay

"Modern zamanlarda aslını yitirerek sahteleşen hayat tarzlarının içyüzü... Kendisini özelleştirerek kurtarmaktan başka çözüm üretemeyen insanın "iktisadi akla" tutkunluğu... *Cennetin Dibi*'nde 'dibe' çöken her şey var."

Ayça Atikoğlu

"Gündüz Vassaf bize cennetmiş gibi sunulan saçma sapan şeyleri sonuna, en son sınırına kadar zorluyormuş gibi: Rüya Şirketleri, Ölüm Marketleri, Sperm Soykırımı Depresyonları, Marlboro Meydan Muharebeleri..."

Fatih Artunöz

Annem Belkıs

Gündüz Vassaf'ın kalemiyle annesinin hikâyesi. Öksüz bir Rumeli kızının Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırlarında başlayan hayatı bize gündelik yaşantının unutulmuş pek çok ayrıntısını tanıtarak bilinmeyen evlere misafir ediyor. Osmanlı, Cumhuriyet Türkiye'si ve ABD'de yüzyıla yakın süren çarpıcı bir yaşantının ışığında kadının toplumdaki yeri.

İmparatorluğun son yıllarında Balkanlar'da dindar bir ailenin Türk katliamı öncesi günlük yaşantısı, Yunan işgali altında Anadolu, İstanbul'da tek başına yaşayan bir genç kadının yılları, Robert Kolej'den sonra Dârülfünun'da felsefe öğrenciliği Belkıs Halim'in anılarında birer birer canlanıyor. Genç Cumhuriyet'e alışmanın acı tatlı serüvenleriyle de karşılaşıyoruz.

Kitapta, Çamlıca Kız Mektebi'nde jambon devrimi, çapkın Kur'an'cılar, İstanbul semalarında atılan kızlı erkekli uçak turları ve tabii başımızdan eksik olmayan gizli polisimiz.

II. Dünya Savaşı yıllarında Harvard'da erkekler arasında okuyan bu tek kadının Amerika'nın akıl hastanelerinde yarım asır süren psikologluğu...

Soğuk Savaş yıllarında Ankara'da Amerikan askerlerinin "beyliği", Moskova'da Türk komünistlerinin ibret verici serüvenleri.

Orhan Pamuk'un "düz yazımızın en özgür ruhlu kalemi" diye tanımladığı *Cehenneme Övgü* ve *Cennetin Dibi* kitaplarının yazarı Gündüz Vassaf bu sefer de annesiyle paylaştıklarını tarihle buluşturuyor.

"Direnen insan özgürlük tutkusunu koruyabiliyordu. Günümüzün edilgen insanı kendisine sunulan özgürlük kalıplarının tüketicisi"

Gündüz Vassaf *40 Yıl Önce 40 Yıl Sonra Amerika - Rusya'da* eğlenceli, mizahi, şiirsel bir dille çocukluk ve gençlik yıllarından tanıdığı Amerika ile "sosyalizmin beşiği" diye merak ettiği Moskova'yı, 40 yıl sonra sadece anılarının izinden giderek değil, tekrar görerek, yaşayarak anlatıyor. 21. yüzyılın gönüllü totalitarizmine karşı dikkatimizi çekiyor.

Cehenneme Övgü, Cennetin Dibi ve Annem Belkıs'ın yazarından bu sefer de edebiyatımızda türüne nadir rastlanan, gezi ve anıların, şiirler, şarkı sözleri ve film diyaloglarıyla harmanlandığı; bir psikologun gözünden kişi ve toplumların dile getirildiği "aykırı" bir kitap.

'68 kuşağının egemen düzene başkaldırısıyla "kapitalizmin cehenneminde sosyalist cennetin düşlerini kuran," Moskova'da sarıldıklarını yitiren bir genç... Pentagon kuşatmasından Moskova gecelerine, aşklarına ve hayal kırıklıklarına, erotik politikadan, komünist düşmanlığının paranoyak boyutlarına, Çeçenistanlı Timur'dan, San Francisco'da Şükran Günü sofralarına, sürgündeki dayı Zekeriya Sertel'den, Stalin'e, Nâzım Hikmet'e... "İzleyenin izlenen olduğu" Amerika'dan, "sosyalist düşlerden kapitalizm düşkünlüğü"ne geçen Rusya'ya kadar uzanan 40 yıllık bir anılar zinciri, seyahat notları... Dünümüzle birlikte yarına bakan bir kitap.

40 Yıl Önce 40 Yıl Sonra Amerika - Rusya'da Gündüz Vassaf'ın akıcı kalemi, iki ülkeyle birlikte kendisinin de nasıl değiştiğini gözler önüne sererken, "gerçek özgürlüğü" temsil ettiklerini öne süren her iki zihniyetin de totalitarizmde, tutuculukta nasıl birleştiklerini Amerika'da Rusya'da bulunmuş birisi olarak "içeriden bir bakışla" anlatıyor.

İLETİŞİM 1138
ÇAĞDAŞ TÜRKÇE EDEBİYAT 156

ISBN 975-05-0389-9
9 789750 503894